

RECEP TAYYIP
ERDOĞAN
ÜNİVERSİTESİ

ISSN: 2149-2239

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Recep Tayyip Erdoğan University
Journal of Social Sciences

CİLT / SAYI | VOLUME / ISSUE: 11/1

HAZİRAN | JUNE 2024

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Adına Sahibi / Owner on Behalf of
Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Prof. Dr. Ahmet YANIK
Müdür

Editör / Editor

Doç. Dr. Mücahit BEKTAŞ

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Arş. Gör. Dr. Ayşegül TOPRAK ŞAHİN

Alan Editörleri / Field Editors

Doç. Dr. Fatih GÜLER	Kamu Yönetimi (İdare Hukuku)
Doç. Dr. Cenk BEYAZ	Sosyoloji (Göç Sosyolojisi)
Doç. Dr. Saadet Ela PELENK	Uygulamalı Bilimler (Girişimcilik, İnovasyon Yönetimi)
Doç. Dr. Güler YANIK	İşletme (Örgütsel Davranış)
Doç. Dr. Abdülkadir ÖZTÜRK	İşletme (Pazarlama)
Dr. Öğr. Üyesi Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE	Türk Dili (Türk Halk Bilimi)
Dr. Öğr. Üyesi Emre ÜRKMEZ	İktisat (Ekonometri)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim OLGUN	Maliye (Mali Hukuk)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih SERT	İşletme (Veri Analitiği)
Dr. Öğr. Üyesi Sema YAZICI KABADAYI	Eğitim Bilimleri (Rehberlik ve Psk. Danışmanlık)
Dr. Öğr. Üyesi Resul TURAN	Tarih (Yakınçağ Tarihi)
Arş. Gör. Gökhan Rahmi BAKI	Sosyal Hizmet (Sosyal Güvenlik Hukuku)

Türkçe Dil Editörleri / Turkish Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE
Arş. Gör. Emine GÜRBÜZ

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Arş. Gör. Esra TUYSUZ

Editör Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Hafize KESER	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Halil KOCA	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BAYTOK	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Şevket TOPAL	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Ilgın ÇAKIROĞLU	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Yaser SNOUBAR	Qatar University
Doç. Dr. Abdullah BAY	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Güler YANIK	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seyil NAJIMUDINOVA	Kyrgyz-Turkish Manas University

Yayın Danışma Kurulu / Publication Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet NOHUTÇU	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Aykut GÖKSEL	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan ARSLAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir BULUÇ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Durmuş EKİZ	Trabzon Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Ali ESİR	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza ATEŞ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Muammer İSKENDEROĞLU	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Muharrem ES	Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Musa EKEN	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Salih Sabri YAVUZ	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel EREN	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz GEÇİT	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Faruk URSAVAŞ	TÜBİTAK
Doç. Dr. Ebubekir MOLLA AHMETOĞLU	İstanbul Üniversitesi

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez (Haziran-Aralık) yayımlanan hakemli bilimsel bir dergidir. Bu dergide yayımlanan makalelerin bilim, etik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir. Dergide yer alan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesinin veya Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünün görüşlerini yansıtmaz. Tüm hakları saklıdır. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

Recep Tayyip Erdogan University Journal of Social Sciences is a refereed journal and published biannually (June-December). Authors are responsible for the content and linguistic of their articles. Articles published here could not be used without referring to the Journal. The opinions in the articles published belong to the authors only and do not reflect those of Recep Tayyip Erdogan University and Recep Tayyip Erdogan University, Institute of Graduate Studies. No part of this publication may be reproduced or utilized in any form without referring the name of the journal.

İndeks Bilgisi

MLA
INTERNATIONAL
BIBLIOGRAPHY

MLA International Bibliography

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Index Copernicus (ICI)

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Ulrichsweb™
Ulrich's Periodicals Directory

academindex

Academindex International Journal
Database

ACARINDEX
academic researches index

ACARINDEX
Academic Researches Index

İSAM
İslam Araştırmaları Merkezi

idealonline idealonline

SOBIAD

Türk Eğitim İndeksi

RESEARCHBIB

JIFACTOR

JIFACTOR

ASCI

Asian Science Citation Index

[ASCI-Database \(Asian Science Citation Index\)](#)

Yazışma Adresi

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü
53200 – RİZE / TÜRKİYE
Telefon: +90 464 217 29 19
E-Posta: sbedergi@erdogan.edu.tr

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Makaleler | Articles

Araştırma Makalesi / Research Article

ERP Sistemleri'nin İşletme Performansına Etkisinin Örgütsel ve ERP Faktörleri Açısından İncelenmesi; Erzurum İli Uygulaması

The Effect of ERP Systems Usage on Business Performance in Terms of Organizational and ERP Factors; Erzurum Province Application

Dilşad Güzel ve Duygu Günler.....1-15

Araştırma Makalesi / Research Article

Elmas Yıldırım'ın Şiirlerinde Türkiye

Türkiye in Elmas Yıldırım's Poetry

Hülya Cebiyeva.....16-26

Araştırma Makalesi / Research Article

Hititler Zamanında Anadolu'da Yaşanan Depremler ve İzleri

Earthquakes in Anatolia During the Hittites Period and Their Traces

Hülya Kaya Hasdemir.....27-37

Araştırma Makalesi / Research Article

Franz L. Neumann'a Göre Hukukun Üstünlüğü ve Hukuk Devleti Kavramları ve Max Weber'in Etkisi

Concepts of The Rule of Law and Rechtsstaat According to Franz L. Neumann and The Effect of Max Weber

M. Burak Atalay.....38-55

Araştırma Makalesi / Research Article

31 Mart 2019 Yerel Seçimlerinde Medyanın Tutumu: Hürriyet, Sözcü ve Yeni Şafak Gazetelerinde İçerik Analizi

The Attitude of the Media in the 31 March 2019 Local Elections: Content Analysis in Hürriyet, Sözcü and Yeni Şafak Newspapers

Kemal Avcı ve Burak Soylu.....56-74

Araştırma Makalesi / Research Article

“Çırpınırdı Karadeniz” Şairi Ahmed Cevad’ın Makalelerinde Karadeniz Bölgesi

The Black Sea Region in the Articles of Ahmed Javad, the Poet of “Çırpınırdı Karadeniz”

Afina Barmanbay.....75-85

Araştırma Makalesi / Research Article

The Relationship Between Inflation and Welfare

Enflasyon ve Refah İlişkisi

Vildan Yavuz Akıncı ve Dünder Murat Demiröz.....86-104

Çeviri Makale / Translation Article

Mısır’ın Oluşumu: MÖ 4. Binyılda Susa ve Sümer’in Yukarı Mısır ve Aşağı Nübye Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir İnceleme

The Making of Egypt: A Review of the Influence of Susa and Sumer on Upper Egypt and Lower Nubia in the 4th Millennium B.C.

Eray Karaketir.....105-124

ERP Sistemleri'nin İşletme Performansına Etkisinin Örgütsel ve ERP Faktörleri Açısından İncelenmesi; Erzurum İli Uygulaması*

The Effect of ERP Systems Usage on Business Performance in Terms of Organizational and ERP Factors; Erzurum Province Application

Dilşad GÜZEL **
Duygu GÜNLER ***

Öz

Dünyada ve ülkemizde KOBİ'ler ekonomik kalkınma için oldukça önemli bir yere sahiptirler. Ekonomik ve sosyal sisteme oldukça büyük katkı sağlayan KOBİ'ler Türkiye ekonomisinin de vazgeçilmez birer parçasıdır. Artan KOBİ sayısı iş ortamının daha rekabetçi bir hâle gelmesine ve işletmelerin rekabet ortamına adaptasyonunu zorunlu hâle getirmiştir. ERP sistemini iyi bir şekilde uygulayabilmeleri için ticari işletmelerin bu sistemi tanımları çok önemlidir. ERP sistemleri 2000'li yıllarda kullanılmaya başlansa da bugün ki hâlini geçirdiği evrimler sonucunda almıştır ve bu çalışmada, Erzurum'da imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin, ERP sistemleri kullanımının işletme performansı üzerindeki etkisi ve örgütsel faktörler ile ERP faktörleri açısından ele alınması incelenmektedir. Alanyazında ERP sistemleri kullanımı ve iş performansına olan pozitif etkileri bağlamında birçok defa ele alınmış olan örgütsel ve ERP faktörleri bağımsız değişkenleri olarak incelenmiştir. Buradan yola çıkarak örgütsel ve ERP faktörlerinin ERP sistemleri kullanımı ve buradan iş performansına olan etkisinin araştırılması çalışmanın araştırma konusu olmuştur. Bu amaçla oluşturulan 98 anket Erzurum ilinde yer alan ve faaliyet gösteren KOBİ'lere yüz yüze olarak uygulanmıştır. Anketlerden elde edilen bulgular, SPSS paket programı yardımı ile katılımcıların demografik özellikleri, ortalama ve standart sapma değerleri, güvenilirlik analizi, Cronbach's alfa değeri ve regresyon analizleri yapılmış ve bulgular yorumlanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, örgütsel ve ERP faktörlerinin, ERP sistemleri kullanımına pozitif yönlü etkisi olduğu ve aracılık eden ERP sistemleri kullanımının da iş performansına etkisinin pozitif yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ERP sistemleri, KOBİ, Örgütsel Faktörler

Abstract

SMEs have a very important place for economic development in the world and in our country. SMEs, which contribute greatly to the economic and social system, are an indispensable part of the Turkish economy. The increasing number of SMEs has made it necessary for the business environment to become more competitive and for businesses to adapt to the competitive environment. It is very important for commercial enterprises to recognize this system in order to implement the ERP system well. Although ERP systems started to be used in the 2000s, they have become what they are today as a result of the evolutions they have undergone, and this study examines the impact of the use of ERP systems on business performance of enterprises operating in the manufacturing sector in Erzurum in terms of organizational factors and ERP factors. ERP systems, which have been discussed many times in the literature in terms of their positive effects on organizational and ERP factors, are examined as the independent variable of the research. Based on this, investigating the mediating effect of ERP systems usage variable on the effect of organizational and ERP factors on business performance has been the research subject of the study. For this purpose, 98 questionnaires were applied face-to-face to SMEs operating in Erzurum province. The findings obtained from the questionnaires, demographic characteristics of the participants, mean and standard deviation values, reliability analysis, Cronbach's alpha value and regression analysis were made with the help of SPSS package program and the findings were interpreted. As a result of the analyses, it was concluded that organizational and ERP factors have a positive effect on the use of ERP systems and the mediating ERP systems use has a positive effect on job performance.

Keywords: ERP systems, SME, Organizational Factors

* Çalışmanın içeriği, yöntemi ve ölçeklerine ilişkin etik kurul değerlendirmesi için Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne başvurulmuş olup, 05.09.2023 tarihli ve E-77040475-000-2300273253 sayılı numaralı belge ile etik kurul uygunluk onayı alınmıştır.

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, dguzel@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1421-7692

*** Atatürk Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, duyugunlr@gmail.com
ORCID: 0009-0006-2203-3577

Gönderim Tarihi / Submitted: 31.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 21.01.2024

Atf Bilgisi / Cite As: Güzel, Dilşad & Günler, Duygu (2024), "ERP Sistemleri'nin İşletme Performansına Etkisinin Örgütsel ve ERP Faktörleri Açısından İncelenmesi; Erzurum İli Uygulaması", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 1-15.

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun şekilde hazırlanmış ve [turnitin](#) intihal taramasından geçmiştir.

1. Giriş

Globalleşme sürecinde en kritik üretim faktörü olarak işletmelerin karşısına bilgi faktörü çıkmaktadır. Yeni pazarların evrensel doğası gereği işletmeler faaliyetlerini küreselleştirebilmek için aktif rakiplere ihtiyaç duyarlar. Bu rekabetle başa çıkabilmek ve işletmeler iç prosedürlerini daha verimli hâle getirmek için uğraşırlar. Bununla birlikte bilgi teknolojilerinin işletmelere yönetim görevlerinde yardımcı olduğu, bu yatırımın işletmelere pozitif bir değer kattığı ve rekabet güçlerine destek olduğu görülmüştür. Günümüz rekabet ortamında imalatçı işletme ve özellikle KOBİ'ler, rekabet avantajı elde etmek için şiddetli rekabet, belirgin pazar gücü, sürekli bilgi teknolojisi gelişmeleri ve bu teknolojinin ilgili yenilikçi kullanımı gibi çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Liem ve arkadaşlarına göre, bu zorluklar, işletmelerin yönetilme şekillerini de etkilemektedir (Liem vd.,2019).

Bir işletmede tüm işlerin organize edilmesi ve hayata geçirilmesi için bağlantılı ve teknik olarak ilişkilendirilmiş organizasyonlar aracılığıyla bilgi kümelerinin erişimi, paylaşılması, saklanması, kullanımı ve aktarılması “yönetimsel bilgi teknolojileri” terimi içindeki aktiviteleri meydana getirmektedir. Yönetimsel bilişim sistemleri, bilgisayar bilimi ve yönetim bilimi perspektiflerinin bir yaklaşımının yanı sıra direkt olarak araştırma yöntemlerine dayalı tüm uygulamaları da kapsamaktadır (Yahyagil, 2001: 7).

Birçok işletme ERP sistemlerini incelemiş ve bu sistem sadece bilgi teknoloji uzmanlarını değil, aynı zaman da yönetim ve muhasebe alanında uzmanlaşmış araştırmacılarında dikkatini çekmeyi başarmıştır. Şu anda ERP satıcıları KOBİ'ler arasında alternatif pazar arayışındadırlar. Geçmişte ekonomik ve teknolojik kısıtlamalar sebebiyle ERP sistemlerinin kullanılması maliyetli olduğu için bu sistemi sadece büyük işletmeler kullanabilmekteydiler. Ancak teknolojik ilerleme ile birlikte internet ağının da günümüzde kolaylıkla ulaşılabilir olması küçük işletmeler için de ERP sistemini kolaylıkla ulaşılabilir hâle getirmiştir. Pazardaki güçlü rekabet ortamında yeni sistemlere olan ihtiyaç artmakta ve KOBİ'lerin bilgi teknolojilerine adapte olmaları ile birlikte, günlük çalışma uygulamalarına bu sistemleri entegre etmeleri gerektiği görülmektedir.

Teorik bilgiler çerçevesinde, bu çalışmadaki asıl amaç, örgütsel ve ERP faktörlerinin ERP sistemleri kullanımını ve dolayısı ile şirket çalışanlarının iş performansının üzerindeki etkilerini incelemek olmuştur. Çalışma, birinci bölümde giriş, ikinci bölümde teorik arka planın açıklanması, üçüncü ve yöntem başlığında çalışmanın amacı, evren ve örnekleme, veri toplama aracı ve süreci, ölçek ve modeli ile hipotezi hakkında bilgiler, dördüncü bölümde bulgular, beşinci bölümde sonuç ve önerilerle birlikte beş bölümden oluşmaktadır.

2. Teorik Arka Plan

2.1. Kurumsal Kaynak Planlama (ERP)

En geniş tanımıyla ERP, bir kurumda devamlı olan bilgi akışının bir araya gelip organizasyonlu bir şekilde anlaşılmasına olanak veren ticari amaç güden yazılım paketleridir (Rajagopal, 2002: 87-114). Bu sayede işletmeler bir iş süreci ile diğer iş süreci, bir iş birimi ile diğer iş birimi, bir işletme ile diğer firma arasında gerçek zamanlı bağlantıyı çok rahat bir şekilde kurup yönetebilirken bu sayede bilgiyi daha kaliteli ve çok hızlı elde ederler.

Günümüzde ise ERP sistemleri, MRP II yazılımlarının daha fazla ilerletilip geliştirilmiş ve işlevsellik eklenerek bir uzantısı hâline getirilmiş şekli olarak kabul edilir (Yusuf ve Little,1998: 70). Literatürde, ERP yazılım sisteminin geçmişten bugüne şu şekilde bir yol izlediğini görebiliriz. İlk olarak 1960'lardaki basit stok

yönetim sistemlerinden 1970'lerdeki MRP sistemlerine geçilmiştir (Orlicky, 1975: 27). Oradan da 1980'lerdeki MRP II sistemlerine doğru bir yol alınmıştır. Üretim faaliyetleri için hazırlanmış ve tasarlanmış özel yazılım ihtiyaçları, sırasıyla birlikte MRP, MRP II ve ERP paket yazılımlarının gelişim sürecini peşine getirmiştir. ERP teknolojisi, farklı organizasyonların entegrasyonu için bütünlük bir yaklaşım olarak açıklanıp sunulmuştur (Olhager ve Seldin, 2004: 353).

Yöneticilere, aylık sonuçları beklemeden ve diğer aylık sonuçlarla çapraz kontrole gerek duymadan kendi cihazlarından reel zamanlı işletme bilgilerini görebilme ayrıcalığı vermektedir. Ayrıca iş birimleri arasında ve iş fonksiyonları içinde, bölgesel olarak bilgi prosesini de göstermektedir. (Davenport, 2000). ERP, kurumların yönetim birimlerini ve iş proseslerini bir araya getirip bütünlükleştirerek ve beraberinde rekabet üstünlüğü elde edebilmek için en iyi iş uygulamalarını, yöntemlerini ve araçlarını belirleyip ortaya koymayı ve bunları uygulamayı hedeflemektedirler (Mabert, Soni, Venkataramanan, 2001:52-58).

Kurumsal Kaynak Planlama yazılım firmalarının son yıllarda oldukça önem verdikleri konu, KOBİ'leri bu ERP pazarının içine nasıl dahil edebilecekleridir. İmalat işletmelerinin %99'unu meydana getirmelerine rağmen KOBİ'ler, yazılım firmaları tarafından uzun süre ihmal edilmiştir. Fakat yazılım firmalarının, çok yüksek maliyetlere büyük işletmelere sundukları ERP yazılımlarını, KOBİ'lere aynı fiyatlarla sunmaları mümkün değildir.

ERP sistemi; satış-dağıtım, muhasebe, finans, üretim planlama, stok yönetimi, satın alma, üretim, pazarlama, kalite yönetimi, insan kaynakları yönetimi, bakım-onarım gibi değişkenleri bütünlük bir tarzda ele almaktadır (Levine, 1999: syf.54). ERP sistemlerinin bir işletme için belirlenip planlanıp yazılması oldukça zor ve maliyetli bir süreçtir.

Geçmişte gerçekleştirilen çalışmalar firmanın performansını geliştirmek hedefi ile üretimde temel işletme amaçlarından birinin, işletme faaliyetlerinde farklı fonksiyonlar arasındaki sorunların ve engellerin kaldırılması olduğunu ortaya çıkarmıştır (Dean ve Snell, 1991: 782; Ettl, 1992: 801). Bu hedefi ortaya koyabilmenin yollarından biri, bir işletmenin kendi üretim zamanlarındaki iş ve teknolojileri bütünlükleştirilmesi ve bunu sürekli olarak ıslah etmesidir. Bütünlükleştirme, üretici bir işletme, işletmenin farklı bölümlerinin koordinasyonu ve dayanışmasının ek uzantısı olarak açıklanabilir (Tornatzky ve Klein, 1982: 32).

2.2. ERP Sistemi Kullanımı

ERP sistemi kullanımı kavramı, kullanıcıların kurulu ERP işlevlerini kullanma derecesini ifade etmektedir. Sistemin kullanımı, bir ERP kurulumundan elde edilen faydaları arttıran kritik faktörlerden biri olarak tanımlanmıştır (Nwankpa ve Roumani, 2014: 224-234). ERP sistemleri söz konusu ise teknolojik ve örgütsel gereklilikler arasında yeterli uyumun olması oldukça önemlidir. ERP sistemi ile işletmenin süreçleri arasındaki uyum, KOBİ'ler için bir ERP sistemi seçimindeki kriterlerin başında gelmektedir (Everdingen.,2000: 27-31). Bir ERP yazılımı, üretici işletme için gereken tüm kolaylığı sağlamalıdır.

ERP'nin literatür geçmişinin 1960'lı yıllara kadar dayandığı görülmektedir. 1960'lı yıllarda firmalarda stokların sayımı ve kaydedilerek tutulması, manuel yapıldığından siparişlerin gecikmeden ulaştırılması, depoda bulunan mal stoku konusunda net bilgiye ulaşılamaması, yaklaşan yıllarda Malzeme İhtiyaç Planlaması (Material Requirements Planning: MRP), sistemlerin iyileştirilmesini amaçlamıştır (Aladağ, 2020: 1100).

ERP sistemleri ilk olarak 1998 senesinde Hwa Gyo Park vd. (1998) tarafından "ERP Ortamında Nesne Odaklı Üretim Planlama Sistemi Geliştirme" adlı araştırma makalesinde incelenmiştir. Makalede üretim planlama ve

kontrol kavramlarını, hammaddelerin daha önceden tasarlanmış nihai ürüne dönüştürülme sürecini organize etmeyi ve yönetmeyi planlamaktadır (Kant ve Odabaş, 2019: 107).

Piyasada, 100'ün üzerinde ERP yazılım paketi üreticisi olmasına rağmen, bu üreticilerin büyük bir kısmı küçük ölçekli işletmeleri kendilerine hedef olarak seçmektedir ve içlerinde “Büyük Beş” olarak adlandırılan SAP-AG, Oracle, J.D. Edwards, Peoplesoft ve Baan işletmeleri dünya çapındaki ERP pazarının yarısından fazlasını, %60'ını ellerinde bulundurmaktadır (Çelebi ve Bulut, 2016: 168).

2.3. ERP Sisteminin Kullanımını Etkileyen Faktörler

2.3.1. Üst yönetim desteği

Yöneticilerin desteği, bilgi sistemlerinin hayata geçirilmesi hususunda örgüt yöneticilerinin etkili bir şekilde yer alması olarak tanımlanmaktadır (Sharma ve Yetton, 2003; Ang ve Teo, 1997; Thong vd., 1996). Üst yönetim yani diğer bir deyişle yöneticiler, bilgi sistemleri yöneticileri ile süreç sahipleri ile eğitim, danışmanlık, toplantılar gerçekleştirerek iş ilişkisi içerisinde olmaları ve bağlantı hâlinde kalmaları gerekmektedir. Üst yönetim desteği, karşı çıkmalar ve dirençler noktasındaki sorunların çözümü, katılımcılığın artırılması konularında oldukça büyük öneme sahiptir. Yöneticilerin revizyona açık olması, değişim süreçlerine karşı esnek davranması, doğru teknoloji yatırımları ve yeni teknolojilere kolay uyum sağlaması konusunda lider olması beklenmektedir.

2.3.2. Uyumluluk

İşletmelerin olağan süreçlerine yeni sistemlerin entegre edilmesinin olağan gidişatı değiştirmesi uyumluluk ile ilgili kaygıların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Elbertsen ve Nijssen, 2006: 813; Ruivo, Oliviera ve Neto, 2012: 1010). Bu kaygıların giderilmesi ise çok iyi planlanmış stratejilerin uygulanması ile mümkün olmaktadır.

2.3.3. Kullanıcı memnuniyeti

Kullanıcı memnuniyeti, “kullanıcıların mevcut bilgi sistemlerinin onların bilgi gereksinimlerini karşıladığına inanması ölçüsüdür” (Hou, 2012) olarak tanımlanmıştır. Kullanıcı memnuniyetinin kişilerin performansına sistem kullanımı yoluyla doğrudan ve dolaylı etkileri olmuştur (Igbaria ve Tan, 1997). Bir başka deyişle literatür incelemesi sonucunda son kullanıcı memnuniyeti ile performans ölçüsü arasında bağlantıların olduğu gözlemlenmiştir. Bakıldığında, literatürde kullanıcı memnuniyetini ölçmek için çeşitli araçlar geliştirildiğini görürüz. Doll ve Torkzadeh 1988 yılında son kullanıcı memnuniyetinin ölçülmesi için 12 madde ve 5 faktörden oluşan yaygın olarak uygulanan ve geçerliliği doğrulanmış bir ölçüm aracı üzerinde çalışmış ve bunu geliştirmiştir. Bu ölçeğin birçok bilgi sistemi uygulamaları genelinde uygulanabilir olduğu yapılan bilimsel araştırmalar yolu ile kanıtlanmıştır. Kullanıcı memnuniyeti, beş alt yapıdan oluşur ve bunlar sırası ile içerik, doğruluk, biçim, kullanım kolaylığı, erişilebilirlik ölçütleridir.

2.3.4. Kullanıcı katılımı

ERP sistemi kullanımı tanımı, kullanıcıların kurulu ERP işlevlerini kullanma seviyesini ifade etmektedir. ERP sistemleri söz konusu olduğunda teknolojik ve örgütsel gereklilikler arasında yeterli düzeyde uyumun sağlanması oldukça önemlidir. ERP sistemi ile işletmenin süreçleri arasındaki uyum, KOBİ'ler için bir ERP sistemi seçimindeki kriterlerin en başında gelmektedir (Everdingen vd., 2000). Bir başka deyişle ERP kullanımı konusunda öncelikli olarak kullanıcı verimliliği ve adaptasyonu kavramı öne çıkmaktadır (Singh ve Wesson, 2009; Faisal vd., 2012). ERP kullanımında verimliliği belirleyen ve öne çıkan kavramlar Goel vd.

(2011) tarafından araştırılmış olup kullanıcı arayüzü, sisteme ulaşılabilirlik, çevrim içi yardım ve kolay kullanılabilirlik gibi olumlu sonuçlara ulaşılmıştır.

2.3.5. Satıcı desteği

ERP sistemleri kullanımında, sistemin doğru anlaşılıp kullanılması konusunda satıcı desteği oldukça önemli rol oynamaktadır. Sistemin kullanımı ve verimliliği açısından ele alındığı zaman, satıcı desteğinin yeterliliği, aktif rol oynaması göz ardı edilemez. Somers ve Nelson (2001, 2004), Ferratt vd. (2006) ve Tatari vd. (2008) ise; satıcı desteği, proje ekibi yetkinliği, yazılım konusunda kullanıcıların eğitimi, doğru yazılım paketi seçimi, danışman desteği, üst yönetim desteği unsurları ERP uygulamasının önemli başarı faktörleri olarak tanımlamıştır.

2.3.6. Eğitim

Yerine getirme ile birlikte eğitim zamanlarının tamamlanıp test kullanımına geçilmesi evrelerinde, ERP Proje ekibi ve yöneticilerle bir toplantı yapılması, bu toplantıda bir tarih belirlenip bu tarihten sonra işletmenin ERP kapsamı altındaki tüm faaliyet ve organizasyonlarının ERP sistemi aracılığıyla yürütülmesine karar verildiğinin çalışanlara duyurulması en doğru karar verilmiş yöntem olacaktır. Çünkü, kullanıcı ve çalışanların bu sisteme uyum sağlayabilmeleri konusu başarılı bir ERP sistemi için en mühim konulardan birisidir (Chung vd., 2008) ve eğitim sertifikaları gibi araçlarda kullanıcıların sistem kullanımlarını arttıracak önemli teşvik araçlarıdır. Kullanıcı dirençlerini en aza indirecek ve etkili olacak bir diğer unsur ise çalışanların sürece dahil olmalarının gerçekleştirilmesidir. ERP sistemlerinin işletmelere adaptasyon ve entegrasyonu esnasında ortaya çıkan geçiş dönemi, eski ve yeni çalışma sistemleri arasında ortaya çıkacak değişikliklerle başa çıkmaları gereken insanların işleri üzerindeki kontrol hafızalarına karşı bir sorun oluşturduğu hissedilmektedir. Buradan yola çıkarak, kullanıcının proje planına tam katılımı sağlanarak bu korku ve algının ortadan kaldırılması gerekmektedir (Zhang vd., 2005).

2.4. ERP ve İş Performansı

İşletmenin esnek davranabilmesi ve hayatta kalabilmesi için, karar vericilerin yani yöneticilerin beklenmedik ve ani sapmaların bilincinde olup, bu gibi durumlarda uygun önlemleri almalarının yanı sıra, sistemin sapmalara ve önlemlere tepkilerini gözlemlemesi için yeterli bir zaman içinde performans göstergeleri seviyesinde geri bildirimler almaları gerekir. İş süreçlerini baştan hesaplayan, yönetsel fonksiyonları entegre eden, bilgiye dair yetenekleri genişleten, raporlamaların hızını artıran; kapsamı hızla genişleyen, kendisi de hızla gelişen ERP uygulamalarından öncelikli beklenti modüler ve sistemsel düzeyde işletme performansını yükseltmesidir (Madapusi ve D'Souza, 2012:32).

ERP sisteminin işletmeye uyarlanması sırasında, firmalar kararsızlık yaşayabilirler. Sistemin işletmeye uygunluğu veya işletmenin sisteme uygunluğu konusunda karar almak durumundadırlar. Bu uyarılmanın en doğru ve en etkili şekilde yapılması için, işletmenin alt yapısı ve işleyişinin iyi bilinmesi ve ayrıntılı analizinin yapılması oldukça önemlidir. İşletme, bu sistemi kullanmaya karar verdiyse, çalışanların istek ve gayretleri bu aşamada çok önemlidir. Yönetim açısından ise bu süreçte çalışanlarına gereken destek ve bilgiyi sağlamaları gerekmektedir.

Yani, firmaların iş süreçlerini değiştirmeyi değil, ERP yazılım sistemini kendi işletmelerine en uygun hâle getirmeyi hedef hâline getirmeleri başarılarının devamı açısından önem arz etmektedir (Parthasarathy ve Sharma, 2014; 1009-1017). Kısacası, ERP yazılım sistemi, iş süreçlerini kolaylaştırmak için yazılımcılar tarafından geliştirilmiştir. İşletmenin bilgi kalitesini diğer bir deyişle performansı artırır, karar vermeyi destekler ve bu süreci oldukça kolay hâle getirir.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Erzurum'da faaliyet gösteren KOBİ'lerin, ERP sistemleri kullanımının işletme performansı üzerindeki etkisini örgütsel faktörler ve ERP faktörleri açısından ele almaktadır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın ana kütesini Erzurum ili sınırları içerisinde üretim gerçekleştiren KOBİ'ler oluşturmaktadır. Ana kütesinin Erzurum olarak belirlenmesinin amacı, ticari hacmi küçük olan bu ilin işletmelerinin, ERP yazılım sistemleri sürecine uyumluluğuna bakılmak istenmiştir. Bu işletmeler Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası (ETSO)'nın veri tabanından elde edilmiştir. Erzurum ilinde 128 tane faaliyet gösteren KOBİ olduğu tespit edilmiştir ve 98 tanesine anket uygulanmıştır.

Araştırma çerçevesinde uygulanan anketler sonucunda ulaşılan veriler SPSS 20.00 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan frekans analizi sonucunda katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	22	22,4
	Erkek	76	77,6
Yaş	18-24	2	2,0
	25-31	20	20,4
	32-38	35	35,7
	39-45	30	30,6
	45 yaş ve üzeri	11	11,2
Öğrenim durumu	Lise	9	9,2
	Yüksekokul	7	7,1
	Fakülte	52	53,1
	Yüksek Öğrenim	30	30,6
Aylık ortalama gelir	8520-10000	8	8,2
	10001-13000	13	13,3
	13001-15000	12	12,2
	15001-17000	17	17,3
	17000 ve üzeri	48	49,0
İşletmenin hukuki yapısı	Şahıs	28	28,6
	Anonim	33	33,7
	Limited	32	32,7
	Kooperatif	5	5,1
İşletmedeki pozisyonunuz	Üst Düzey Yönetici	42	42,9
	Orta Düzey Yönetici	21	21,4
	Alt Düzey Yönetici	12	12,2
	Teknik Çalışan	10	10,2
	İdari çalışan	13	13,3
Hizmet süreniz	0-3 yıl	12	12,2
	3-6 yıl	19	19,4
	7-10 yıl	30	30,6

	11-15 yıl	25	25,5
	15 yıl ve üzeri	12	12,2
İşletmenin türü	Ürün İşletmesi	13	13,3
	Hizmet İşletmesi	30	30,6
	Al-Sat Yapan İşletme	14	14,3
	İnşaat işletmesi	41	41,8
İşletmenizin ürünleri hangi tür tüketiciye hitap etmektedir?	Nihai Tüketici	28	28,6
	Endüstriyel Tüketici	7	7,1
	Her İkisine de	63	64,3
İşletmede çalışan sayısı kaçtır?	1-10	26	26,5
	11-49	45	45,9
	50-249	27	27,6

Tablo 1, ankete katılım sağlayan kişilerin çoğunluk olarak %76,6'sı erkek, %35,7'si 32-38 yaş aralığında, %53,1 'i fakülte mezunu, %49,0'ı 17000 ve üzeri gelire sahip iken %33,7'si anonim şirkete sahip, %42,9'u üst düzey yönetici ve hizmet süresi %25,5 'lik bir oranla 11-15 yıl, %41,8'lik bir oranla işletmelerinin türleri inşaat işletmesidir. Yine %64,3'lük bir oranla hem nihai hem de endüstriyel tüketicilere hitap etmektedirler. Son olarak ise işletmelerin %45,9'luk bir oranla 11-49 arası çalışan sayısına sahip oldukları sonucuna ulaşılmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Süreci

Bu çalışmada, gerekli literatür taraması yapılarak, Almuhayfith ve Shaiti (2020)'nin çalışmalarında kullanılan ölçek uyarlanmıştır ve bu doğrultuda anket formu oluşturulmuştur. Anket formu bu KOBİ'ler üzerine uygulanmıştır. Anketler Mart 2023 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırmanın asıl amacına ulaşabilmesi ve doğru bilgileri elde edebilmek adına KOBİ'lerdeki çalışanlar ile yüz yüze görüşmeler yapılarak anket formu doldurtulmuştur.

3.4. Ölçek

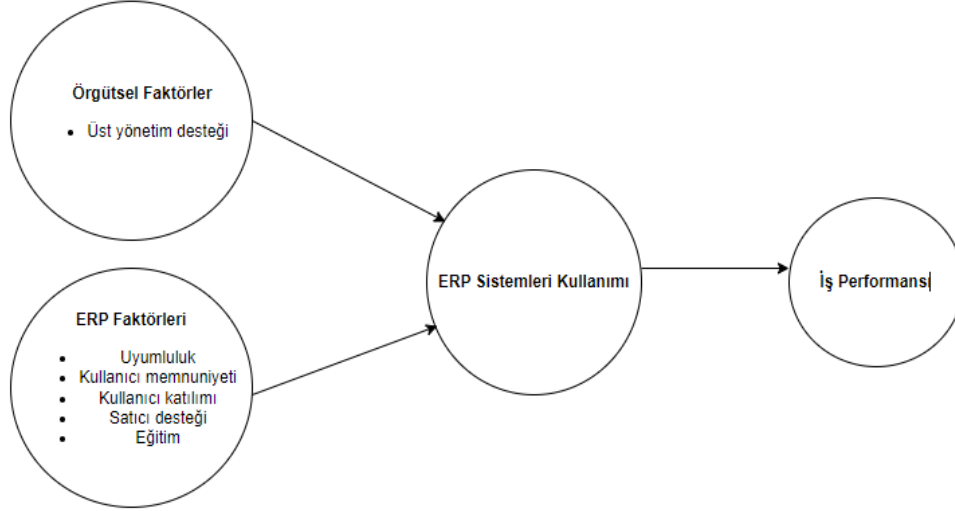
Çalışmaya yönelik literatür taraması yapılarak araştırmanın amacına uygun olarak Almuhayfith ve Shaiti (2020) tarafından geliştirilen ölçekler kullanılmış ve Tablo 2'de gösterilmiştir. Ölçek, "örgütsel faktörler" başlığında 4 soru, "ERP faktörleri" başlığında 16 soru, "ERP sistemleri kullanımı" başlığında 4 soru ve "iş performansı" başlığında 5 soru, toplam 29 sorudan oluşmaktadır.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

	Soru sayısı	Kaynak
Örgütsel faktörler -Yönetim desteği	4	Almuhayfith & Shaiti (2020)
ERP faktörleri -Uyumluluk -Kullanıcı memnuniyeti -Kullanıcı katılımı -Eğitim	16	Almuhayfith & Shaiti (2020)
ERP Sistemleri Kullanımı	4	Almuhayfith & Shaiti (2020)
İş performansı	5	Almuhayfith & Shaiti (2020)

3.5. Araştırmanın Model ve Hipotezleri

ERP sistemleri kullanımının işletme performansı üzerindeki etkisi ve örgütsel faktörler ile ERP faktörleri açısından ele alınması konusunda gereken literatür taraması yapılarak oluşturulan araştırmanın modeli Şekil 1' de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli doğrultusunda elde edilen hipotezler aşağıdaki gibidir;

H1: Örgütsel faktörler ERP sistemleri kullanımını etkiler.

H2: ERP faktörleri ERP sistemleri kullanımını etkiler.

H3: ERP sistemleri kullanımı, iş performansını etkiler.

4. Bulgular

4.1. Katılımcıların ERP Sistemleri Kullanımının İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi ve Örgütsel Faktörler ile ERP faktörleri Açısından Değerlendirilmesi

Ankete katılan firma sahipleri ve çalışanların ölçek ifadelerine katılım düzeylerine ait ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Ölçek İfadelerine Katılım Düzeyleri

	Ortalama	Standart Sapma
Yönetim Desteği		
-Üst yönetim, ERP sistemini kullanmakla çok ilgilenmektedir.	3,56	1,046
-Üst yönetim, ERP'nin maliyetinin uzun vadeli bir yatırım olduğuna inanmaktadır.	3,55	1,056

-Üst yönetim, bir firmanın gelecekteki başarısı için ERP'nin faydalarının farkındadır.	3,66	,973
-Üst yönetim, ERP nin geliştirilmesi için yeterli finansal kaynaklara sahiptir.	3,65	1,026
Müşteri Memnuniyeti		
-Bilgi paylaşımı konusundaki yaklaşımlarımız zaman ve mekân açısından çok esnekler.	3,74	,998
-Genel olarak bilgi paylaşımını rahatlıkla gerçekleştirebiliriz.	3,78	,969
-Bilgi paylaşımının çalışmam için faydalı olduğunu düşünüyorum.	3,85	,956
-Bilgi paylaşımına karşı yaklaşımım olumludur.	3,87	,949
Uyumluluk		
-ERP sistemi ile çalışmak karmaşıktır, ne olduğunu anlamak zor.	2,43	,825
-ERP sisteminin nasıl kullanılacağını anlamak çok uzun sürüyor.	2,44	,813
-ERP sistemini kullanmak, veri girişi için çok zaman alıyor.	2,41	,797
-Genel olarak ERP sistemini kullanmak çok karmaşıktır.	2,40	,783
Kullanıcı Katılımı		
-ERP sisteminin farklılaşmasında benim de sorumluluklarım olmuştur.	3,69	,924
-ERP uygulamasının farklılaşmasında meydana gelen sorunlar hakkında bilgilendirilirim.	3,71	,963
-ERP satıcımız deneyimli ve kaliteli eğitim ve destek hizmetleri sağlar.	3,80	,909
Satıcı Desteği		
-ERP satıcımızın kurumumuzla olumlu ilişkileri vardır.	3,80	,849
-ERP satıcımız deneyimli ve kaliteli eğitim ve destek hizmetleri sağlar.	3,80	,837
Eğitim		
-Eğitim programından geçtikten sonra anlama düzeyim önemli ölçüde arttı.	3,87	,893
-Eğitim ERP kullanımı konusunda bana güven verdi.	3,86	,931
-Eğitim programlarının etkin bir şekilde kullanılması gerekir.	3,95	,878
ERP Kullanımı		
-ERP, bireysel üretkenliği artırır.	3,98	,873
-ERP, sistemi bana verilen tüm görevleri zamanında yerine getirmemde fayda sağlıyor.	3,99	,867
-ERP, organizasyon maliyetlerini azaltır.	3,97	,890
-ERP sistemi genel üretkenliği iyileştirmiştir.	4,03	,879
İş Performansı		
- Müşteriler nezdinde şirketimizin itibarı artmıştır.	4,20	,930
-Tedarikçilerle olan ilişkilerimizi mükemmel olarak değerlendiriyoruz çünkü onlarla gerçek ortaklıklar sürdürmekteyiz.	4,23	,950
-Mevcut müşterileri elde tutuyor ve yenilerini çekmeyi başarıyoruz.	4,27	,948
-Ürünlerimizin kalitesi sektör ortalamasının oldukça üzerindedir.	4,26	,945
-Firmanın karlılığı sektör ortalamasına göre daha hızlı artmaktadır.	4,26	,956

Tablo 3'te ifade edildiği gibi “Yönetim Desteği” kısmı için en yüksek ortalama değere sahip olan ifade 3,66 ortalama ile “Üst yönetim, bir firmanın gelecekteki başarısı için ERP'nin faydalarının farkındadır” iken en düşük ortalama değere sahip olan ifade 3,55 ortalama ile “Üst yönetim, ERP'nin maliyetinin uzun vadeli bir yatırım olduğuna inanmaktadır” ifadesi olduğu görülmektedir.

“Müşteri Memnuniyeti” kısmında yer alan sorular için en yüksek ortalama değere sahip olan ifade 3,87 ortalama ile “bilgi paylaşımına karşı yaklaşımım olumludur” ifadesi iken en düşük değere sahip olan ifade 3,74 ortalama ile “bilgi paylaşımı konusundaki yaklaşımlarımız zaman ve mekân açısından çok esnektir” ifadesi olmuştur.

“Uyumluluk” kısmı için 2,44'lük ortalama ile en yüksek değere sahip ifade “ERP sisteminin nasıl kullanılacağını anlamak çok uzun sürüyor” ifadesi iken en düşük ortalama değere sahip olan ifade 2,40'lık ortalama değer oranıyla “genel olarak ERP sistemini kullanmak çok karmaşıktır” ifadesi olmuştur.

“Kullanıcı Katılımı” kısmı için en yüksek ortalama değere sahip ifade 3,80'lik ortalama değer oranı ile “ERP satıcımız deneyimli ve kaliteli eğitim ve destek hizmetleri sağlar” ifadesi iken, en düşük değere sahip ifade 3,69 ortalama ile “ERP sisteminin farklılaşmasında benim de sorumluluklarım olmuştur” ifadesidir.

“Satıcı desteği” kısmı için ortalama değere sahip en düşük ve en yüksek ifadeler 3,80'lik ortalama değer oranları ile “ERP satıcımızın kurumumuzla olumlu ilişkileri vardır” ve “ERP satıcımız deneyimli ve kaliteli eğitim ve destek hizmetleri sağlar” ifadeleri için eşit çıkmıştır.

“Eğitim” kısmı için ortalama değere sahip en yüksek ifade 3,95'lik ortalama ile “Eğitim programlarının etkin bir şekilde kullanılması gerekir” ifadesi iken en düşük değere sahip ifade 3,86'lık ortalama ile “Eğitim ERP kullanımı konusunda bana güven verdi” ifadesi olmuştur.

“ERP kullanımı” kısmı için verdikleri cevaplarda en yüksek ortalama değere sahip ifade 4,03'lük ortalama ile “ERP sistemi genel üretkenliği iyileştirmiştir” ifadesi iken en düşük değere sahip ifade 3,97'lik ortalama ile “ERP, organizasyon maliyetlerini azaltır” ifadesi olmuştur.

“İş performansı” ölçeği için en yüksek ortalama değere sahip olan ifade 4,27'lik ortalama değere sahip “Mevcut müşterileri elde tutuyor ve yenilerini çekmeyi başarıyoruz” ifadesi iken, en düşük ortalama değere sahip olan ifade 4,20'lik oranla “Müşteriler nezdinde şirketimizin itibarı artmıştır” ifadesi olduğu gözlemlenmiştir.

4.2. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenirliliklerinin Belirlenmesi

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik düzeylerinin belirlenmesi için gerekli analiz yapılarak Cronbach's Alpha değerleri Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Ölçeklerin Cronbach's Alpha Değerleri

Ölçekler	Cronbach's Alpha
Yönetim Desteği	,959
Müşteri Memnuniyeti	,978
Uyumluluk	,981
Kullanıcı Katılımı	,944
Satıcı Desteği	,993
Eğitim	,948
ERP Kullanımı	,987

İş Performansı	,993
----------------	------

Araştırmada kullanılan ölçeklerin Cronbach Alpha değerleri tablolaştırılmıştır ve bu değerlerin en az 0,70 ve üzerinde olması beklenmektedir. Güvenilirlik testi sonucunda bu oranların 0.70 ve üzerinde olması, çalışma ölçeğinin güvenilir olduğunu kanıtlamaktadır (İslamoğlu ve Almaçık, 2014: 283).

4.3. Hipotezlerin Test Edilmesi

Örgütsel faktörlerin ERP sistemleri kullanımı üzerindeki etkisini belirlemek için regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi sonuçları Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Örgütsel Faktörlerin ERP sistemleri Kullanımı Üzerindeki Etkisi

	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahmini Standart Hatası	Durbin-Watson	Sig.
1	,617 ^a	,381	,375	,68047	2,032	,000

a. Bağımsız Değişken: Örgütsel Faktörler

b. Bağımlı Değişken: ERP sistemleri kullanımı

	B	Standart Hata	Std. Beta	t	Sig. (P)
Constant	2,015	,266		7,564	,000
Örgütsel Faktörler	,548	,071	,617	7,686	,000

a. Bağımlı Değişken: ERP sistemleri kullanımı

Tablo 5’te görüldüğü gibi, modelin açıklayıcı gücünü gösteren $R^2=,381$ olarak bulunmuştur. Örgütsel faktörler bağımsız değişkeninin, ERP sistemleri bağımlı değişkenine kullanım oranı %37,5 olarak bulunmuştur. Modeldeki değişkenlerden örgütsel faktörler bağımsız değişkeninin p değeri 0.000 ($p<0.05$)’dir. Bu nedenle örgütsel faktörler, ERP sistemleri kullanımını etkiler hipotezi olan **H₁ hipotezi kabul edilmiştir.**

ERP faktörlerinin ERP sistemleri kullanımı üzerindeki etkisini belirlemek için regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo.6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. ERP Faktörlerin ERP sistemleri Kullanımı Üzerindeki Etkisi

	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahmini Standart Hatası	Durbin-Watson	Sig. (P)
1	,753	,567	,562	,56929	1,951	,000

a. Bağımsız Değişken: ERP faktörleri

b. Bağımlı Değişken: ERP sistemleri kullanımı

	B	Std. Hata	Std.Beta	t	Sig. (P)
(Constant)	,156	,347		,451	,653
ERP fakt.	1,124	,100	,753	11,206	,000

a. Bağımlı Değişken: ERP sistemleri kullanımı

Tablo 6'da verildiği üzere, modelin açıklayıcı gücünü veren $R^2 = ,56$ 'dır. ERP faktörleri bağımsız değişkeninin, bağımlı değişken olan ERP sistemleri kullanımına oranı %56,2 şeklindedir. Modeldeki değişkenlerden ERP faktörleri bağımsız değişkeninin p değeri 0.000 ($p < 0.05$) olduğu görülmektedir. Bu nedenle ERP faktörleri, ERP sistemleri kullanımı etkiler hipotezi olan **H₂ hipotezi kabul edilmiştir**.

ERP sistemleri kullanımının İş performansı üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo.7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. ERP sistemleri kullanımı İş performansının Üzerindeki Etkisi

	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahmini Standart Hatası	Durbin-Watson	Sig. (P)
1	,888 ^a	,789	,787	,43039	1,730	,000

a. Bağımsız Değişken: ERP sistemleri kullanımı

b. Bağımlı değişken: İş performansı

	B	Std.Hata	Std.Beta	t	Sig. (P)
Constant	,399	,207		1,925	,057
ort_ERP	,963	,051	,888	18,955	,000

a. Bağımlı değişken: İş performansı

Tablo 7'de verildiği üzere modelin açıklayıcı gücünü veren $R^2 = ,789$ bulunmuştur. ERP sistemleri kullanımı bağımsız değişkeninin, iş performansı bağımlı değişkenine kullanım oranı %78,7 şeklindedir. Modelde yer alan değişkenlerden ERP sistemleri bağımsız değişkeninin p değeri 0.000 ($p < 0.05$)'dır. Bu sebeple, ERP sistemleri kullanımı, iş performansını etkiler hipotezi, **H₃ hipotezi kabul edilmiştir**.

Hipotezlerin kabul durumları tablolaştırılmış ve sonuçlar tablo 8'de gösterilmiştir

Tablo 8. Hipotezlerin Kabul Durumu

Hipotezler	P değeri	Kabul Durumu
H ₁ : Örgütsel faktörler, ERP sistemleri kullanımını etkiler.	.000	Kabul
H ₂ : ERP faktörleri, ERP sistemleri kullanımını etkiler.	.000	Kabul
H ₃ : ERP sistemleri kullanımı, iş performansını etkiler.	.000	Kabul

5. Sonuç

Araştırmaya dahil olan katılımcıların, oransal olarak çoğu 39-45 yaş aralığını ve fakülte mezunu olduklarını göstermektedir. Bu yaş grubunda olan ve fakülte mezunu çalışanların işletme yeniliklerine daha açık oldukları ve bu yönde yenilik politikalarının uygulanması önerilebilir.

Katılımcıların ölçek ifadelerine katılım düzeyleri değerlendirildiğinde, ortalama ve standart sapma değerlerine bakıldığında elde edilen bulgulardan yönetim desteği ölçeğine ait ifadeler katılma derecelerinin ortalamalarına bakıldığında en yüksek değer "Üst yönetim, bir işletmenin gelecekteki başarısı için ERP'nin faydalarının farkındadır" ifadesi olmuştur. Edilen bu bilgiden yola çıkarak, işletmenin başarısı ve sürdürülebilirliği açısından kurumsal kaynak planlama gibi yazılım paketlerine önem verdikleri ve bunun farkında oldukları söylenebilir. Müşteri memnuniyeti ölçeğine ait ifadeler bakıldığında en yüksek değere

sahip ifadenin “Bilgi paylaşımına karşı yaklaşımım olumludur” ifadesi olmuştur. Uyumluluk ölçeğine ait değerlere baktığımızda “ERP sisteminin nasıl kullanılacağını anlamak çok uzun sürüyor” ifadesi en yüksek değere sahiptir. Bu bilgi ışığında ise şirket yöneticilerinin, işletme çalışanlarına bu konuda daha fazla eğitim almaları için zemin hazırlamaları gerektiğini söyleyebiliriz. Kullanıcı katılımı ölçeğine baktığımız zaman en yüksek değere sahip ifadenin “ERP satıcımız deneyimli ve kaliteli eğitim ve destek hizmetleri sağlar” olduğunu görebiliriz. Satıcı desteği ölçeğine sahip iki ifade olan “ERP satıcımızın kurumumuzla olumlu ilişkileri vardır” ve “ERP satıcımız deneyimli ve kaliteli eğitim ve destek hizmetleri sağlar” ifadelerinin eşit değerlere sahip olduğunu görüyoruz. Eğitim ölçeğine ait değerlere bakıldığında en yüksek değere sahip olan ifadenin “Eğitim programlarının etkin bir şekilde kullanılması gerekir” olduğunu ve çalışanların eğitim programlarına katılmanın önemini farkında oldukları sonucunu çıkarabiliriz. ERP kullanımı ölçeğinin en yüksek değere sahip ifadesinin “ERP sistemi genel üretkenliği iyileştirmiştir” olduğunu görüyoruz ve buradan da çalışanların kurumsal kaynak planlamasının işletme içi verimliliğe olumlu etkisinin farkındalığının yüksek olduğunu söyleyebiliriz. İş performansı ölçeğindeki en yüksek değere sahip ifadenin “Mevcut müşterileri elde tutuyor ve yenilerini çekmeyi başarıyoruz” olduğu görülmektedir. Bu bilgiler ışığında işletme yöneticilerinin ve çalışanlarının kurumsal kaynak planlama sistemlerinin kullanımının farkında oldukları ve işletme sürecinde bu yazılım paketlerini kullanıp yeniliğe açık olduklarının sonucuna ulaşılabilir. ERP sistemleri kullanımının iş performansını artıracığı yönünde de olumlu görüşe sahip oldukları söylenebilir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlikleri için güvenilirlik analizi yapılmış, tüm değişkenlerin kabul edilebilir güvenilirliğe sahip olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca yapılan regresyon analizleri sonucunda her bir değişken arasında pozitif yönlü ilişkiler olduğu görülmüştür. Yapılan regresyon analizine göre, örgütsel faktörlerin ERP sistemleri kullanımı üzerinde etkiye (H_1), ERP faktörlerinin ERP sistemleri kullanımı üzerinde etkiye (H_2) ve ERP sistemleri kullanımının iş performansının üzerinde etkiye (H_3) sahip oldukları gözlemlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre KOBİ’lerdeki yöneticiler ve çalışanlar ERP sistemlerinin kullanımını önemsemekte ve bu doğrultuda çalışmalar yapmaktadırlar. Araştırma sonuçlarından anlaşılacağı gibi yönetici ve çalışanlar ERP sistemlerini öğrenme ve uygulama doğrultusunda işletmeleri için açık fikirlidirler. Bu doğrultuda yapılacak olan eğitimlere katılma, öğrenme ve geliştirme sürecine dahil olma, fikir paylaşımı ve geliştirme sonucunda iş performansının artırılması konusunda olumlu yaklaşım içerisindedirler.

Günümüzde işletmeler yenilik yapmak için rekabetçi bir baskı altındadırlar ve sürekli yenilik ve bu yeniliği başarılı bir şekilde uygulanıp yürütmek oldukça zordur. Sürekli, hızla gelişen iş ortamında başarı yakalamak ve bu başarıyı sürdürmek, ekonomik kazanç elde etmek oldukça önemlidir. Bilişim teknolojilerindeki ilerleyiş, işletmeleri bu sürece dahil etmeye zorlamıştır. Bu sürece başarılı bir şekilde ayak uyduran işletmelerin başarıyı yakaladıkları görülmüştür. ERP sistemi gibi ilk kullanımda oldukça karmaşık bir yapı olarak gözükken bu veri tabanlı sistem, işletmeye dahil olduktan sonra beklenen avantajları sağladığı gibi süreklilik, kolaylık sağladığı görülmüştür. Çünkü başarılı bir şekilde uygulanan ERP sistemleri, işletmelerin fikir, yeni ürün, müşteri beklenti ve ihtiyaçları konusunda rakipleri karşısında avantaj sağlamalarına neden olmaktadır. Örgütsel ve ERP sistemleri faktörlerinin, ERP sistemleri kullanımına ve Erzurum KOBİ’lerinin iş performansına etkisini araştırılması hedeflenmiştir. Sonuçlar işletmelerin, bu faktörleri başarılı bir şekilde uyguladıklarında iş performanslarının arttığını göstermiştir. Dolayısıyla Erzurum KOBİ’lerinin ERP sistemlerini benimsemeleri ve başarılı bir şekilde uygulamaları, yöneticilerinin ve çalışanlarının belirlenen bu faktörleri dikkate almaları gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

Yapılan bu çalışmada, kısıtlar bulunmaktadır ve en önemli kısıtı Erzurum ilinde faaliyet gösteren KOBİ’lere uygulanmış olmasıdır. Bu kapsamda, yapılan bu araştırma diğer illerde de uygulanabilir ve çıkan sonuçlar o il

bazlı sonuçlar vereceği için il bazlı kıyaslama yapılabilir. Dolayısıyla çalışma boyutları genişletilebilir ve hem literatüre hem de uygulama alanlarına önemli katkılar sağlanabilir.

Kaynakça

- Aladağ, H. (2020). Türk inşaat sektöründe kurumsal kaynak planlama (erp) sistemlerinin kullanımı üzerine bir araştırma. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 8(4), 1099-1112.
- Bedia, Kant., & Odabaş, M. S. (2019). ERP sistemlerinin farklı uygulama alanlarında kullanımının kronolojik incelenmesi. *Black Sea Journal of Engineering and Science*, 2(3), 106-111.
- Chung, B. Y., Skibniewski, M. J., Lucas Jr, H. C., & Kwak, Y. H. (2008). Analyzing enterprise resource planning system implementation success factors in the engineering–construction industry. *Journal of Computing in Civil Engineering*, 22(6), 373-382.
- Çelebi, F., & Bulut, Y. (2016). Kurumsal kaynak planlaması (erp) ve erp yazılımı kullanan bir işletmenin incelenmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 166-177.
- Davenport, T. H. (2000). *Mission critical: realizing the promise of enterprise systems*. Harvard Business Press.
- Dean Jr, J. W., & Snell, S. A. (1991). Integrated manufacturing and job design: Moderating effects of organizational inertia. *Academy of Management journal*, 34(4), 776-804.
- Elbertsen, L., Benders, J., & Nijssen, E. (2006). ERP use: exclusive or complemented?. *Industrial Management & Data Systems*, 106(6), 811-824.
- Gumaer, R. (1996). Beyond ERP and MRP II: optimized planning and synchronized manufacturing. *IIE Solutions*, 28(9), 32-36.
- Levine, S. (1999). Network Management-The ABCs of ERP-Looking for ways to improve your operations and boost efficiency? Try asking the manufacturing industry for help with enterprise resource planning. *America's Network*, 103(13), 54-59.
- Liem,NT; Khuong, NV; Khanh, THT; Liem, T. (2019) Proaktif İnovasyon Açık İnovasyon ve Firma Performansı Arasındaki Bağlantıya İlişkin Firma Kısaltmaları, 88(5).
- Mabert, V. A., Soni, A., & Venkataramanan, M. A. (2000). Enterprise resource planning survey of US manufacturing firms. *Production and Inventory Management Journal*, 41(2), 52.
- Madapusi, A., & D'Souza, D. (2012). The influence of ERP system implementation on the operational performance of an organization. *International journal of information management*, 32(1), 24-34.
- Olhager, J., & Selldin, E. (2004). Supply chain management survey of Swedish manufacturing firms. *International Journal of Production Economics*, 89(3), 353-361.
- Orlicky, J. (1975). *Material Requirements Planning*: McGraw-Hill, New York.
- Park, H. G., Kim, Y. N., Kim, C. S., Park, S. J., Baik, J. M., & Lee, C. H. (1998). An object oriented production planning system development in ERP environment. *Computers & industrial engineering*, 35(1-2), 157-160.
- Parthasarathy, S., & Sharma, S. (2014). Determining ERP customization choices using nominal group technique and analytical hierarchy process. *Computers in Industry*, 65(6), 1009-1017.

- Rajakopal, R. (2002). "An Innovation Diffusion View Of Implementation Of Enterprise Resource Planning (ERP) Systems And Development Of A Reserch Models". *Information Management* 40, 87-114.
- Sharma, R., & Yetton, P. (2003). The contingent effects of management support and task interdependence on successful information systems implementation. *MIS quarterly*, 533-556.
- Singh, A., & Wesson, J. (2009, October). Evaluation criteria for assessing the usability of ERP systems. In *Proceedings of the 2009 annual research conference of the South African Institute of Computer Scientists and Information Technologists* (pp. 87-95).
- Somers, T. M., & Nelson, K. (2001, January). The impact of critical success factors across the stages of enterprise resource planning implementations. In *Proceedings of the 34th annual Hawaii international conference on system sciences* (pp. 10-pp). IEEE.
- Somers, T. M., & Nelson, K. G. (2004). A taxonomy of players and activities across the ERP project life cycle. *Information & Management*, 41(3), 257-278.
- Tornatzky, L. G., & Klein, K. J. (1982). Innovation characteristics and innovation adoption-implementation: A meta-analysis of findings. *IEEE Transactions on engineering management*, (1), 28-45.
- Van Everdingen, Y., Van Hillegersberg, J., & Waarts, E. (2000). Enterprise resource planning: ERP adoption by European midsize companies. *Communications of the ACM*, 43(4), 27-31.
- Van Everdingen, Y., Van Hillegersberg, J., & Waarts, E. (2000). Enterprise resource planning: ERP adoption by European midsize companies. *Communications of the ACM*, 43(4), 27-31.
- Yahyagil, M. Y. (2001). *KOBİ'lerde bilgisayar teknolojileri uygulamaları: Kobi yöneticilerinin elektronik-ticaret uygulamalarına ilişkin tutumları ve e-ticaret uygulayan bir iş yerinde çalışanların örgüt-klimini algılamaları*. İstanbul Ticaret Odası.
- Yusuf, Y. Y., & Little, D. (1998). An empirical investigation of enterprise-wide integration of MRPII. *International Journal of Operations & Production Management*, 18(1), 66-86.
- Zhang, Z., Lee, M. K., Huang, P., Zhang, L., & Huang, X. (2005). A framework of ERP systems implementation success in China: An empirical study. *International journal of production economics*, 98(1), 56-80.

Elmas Yıldırım'ın Şiirlerinde Türkiye

Türkiye in Elmas Yıldırım's Poetry

Hülya CƏBİYEVA *

Öz

Elmas Yıldırım (D. 1907, Bakü – Ö. 1952, Malatya) XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında önemli yere sahip olan ediplerden biridir. Şair millî düşünce tarzından, yürüdüğü yoldan, fikrî mücadelesinden vazgeçmediği için 1920'li yıllarda diktatör Sovyet rejiminin istibdadına maruz kalmıştır. Bolşevik hükümeti uyguladığı manevi baskılarla yetinmeyerek şairi Azerbaycan'dan sürmüştür. Birkaç yıl devam eden sürgün hayatının ardından 1934 yılında kardeş Türkiye'ye sığınabilmiştir. Ömrünün sonuna kadar burada muhacir hayatı yaşayan Elmas Yıldırım, edebî faaliyetlerini devam ettirmiş, edebiyatımızı değerli eserlerle zenginleştirmiştir. Şiirlerinin esas konusu Azerbaycan, yurt hasreti, millî istiklal mücadelesi olsa da şairin edebî faaliyetlerinde Türkiye konusu da önemli yere sahiptir. Bu makalede, Elmas Yıldırım'ın adı geçen şiirleri şairin Türkiye'de yaşadığı dönemin (1934-1952) sosyal ve siyasi durumu göz önüne alınarak incelenmiş, büyük bir kısmı üzerinde ilk kez araştırma yapılmıştır. Cumhuriyetin gelişiminden doğan sevinç ve gururu yansıtan *Uzaktaki Soydaşlara Çağırış*, kardeş ülkenin ve Azerbaycan'ın tarihinde hâlâ büyük hüsrarla anılan Boraltan faciasını anlatan *Dönek Kardeş*, 1938-1950'li yıllar hâkimiyetinin eleştirildiği *Yaygaracı Yalman'a*, *Yediler...İçtiler...*, şairin *İki Nokta* imzasıyla basılan eleştirel içerikli şiirleri vs. bu türde olan edebî örneklerdendir.

Anahtar Kelimeler: Elmas Yıldırım, Muhaceret Edebiyatı, Türkiye, Toplumsal ve Siyasi Durum, Şiir

Abstract

Elmas Yıldırım (B. 1907, Baku – D. 1952, Malatya) is one of the literary figures who has his own place in the 20th century Azerbaijani literature. The poet was persecuted by the totalitarian Soviet regime in the 1920s due to his national way of thinking, irreversible beliefs, and struggle for ideas. As a result of moral pressure implied by the Bolshevik's government against Elmas Yıldırım, he was expatriated from Azerbaijan. In 1934, After the several years of expatriation the poet was able to move to brother Türkiye. Elmas Yıldırım, who lived here as an immigrant until the end of his life, continued his artistic work and enriched our literature with his valuable works. Although the main theme of his poems is Azerbaijan, the nostalgia and the struggle for national independence, the theme of Türkiye has a special place in the poet's poetry. In this article, Elmas Yıldırım's poems were examined regarding the socio-political atmosphere of the period (1934-1952), he lived in Türkiye, and most of his so-called poems were analyzed for the first time. *Uzaktaki soydaşlara çağırış* - which reflects the joy and pride evolved from the progress of the CHP (Republican People's Party), *Dönek kardeş* - dedicated to the Boraltan tragedy which is still memorated with compassionly, *Yaygaracı Yalman'a* in which the poet criticized the 1938-1950's execution, *Yediler...İçtiler...* - the poet's criticism-based works which were published with the pseudonym of *İki nokta* and lots of other poetic pattering carry a similar importance.

Keywords: Elmas Yıldırım, emigration literature, Türkiye, socio-political situation, poetry

* Doktora Öğrencisi, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Nizami Gencevî adına Edebiyat Enstitüsü, Azerbaycan Muhaceret Edebiyatı Bölümü, hulyajabiyeva1@gmail.com
ORCID: 0009-0002-3269-5321

1. Giriş

XX. yüzyıl Azərbaycan şiirinin önəmli simalarından biri olan Elmas Yıldırım (D. 1907, Bakü Ö. 1952, Malatya) milli düşünce tarzı, vazgeçmediği değerleri, fikir mücadelesi nedeniyle 1920'li yıllarda diktatör Sovyet rejiminin baskılarına maruz kalmıştır. Bolşevik hükümeti şaire karşı baskıcı uygulamalarla yetinmeyerek kendisini Azərbaycan'dan uzaklaştırmıştır. Birkaç yıl Dağıstan ve Türkmənistan'da sürgün hayatı yaşamak zorunda kalan edip, ailesiyle birlikte İran'a geçmiş ve oradan da 1934 yılında dönemin tek bağımsız Türk cumhuriyeti olan Türkiye'ye sığınmıştır.

Kuşkusuz Elmas Yıldırım'ın edebî yaratıcılığının zenginleşmesinde muhaceret yıllarındaki faaliyetleri önəmli rol oynamıştır. Muhaceret araştırmaları uzmanı Nikipur Cabbarlı'nın da vurguladığı gibi *Onun daha Bakü'de ortaokulda okurken kendisini gösteren poetik yeteneği bütün yönleriyle kendisini muhaceret yıllarına (1933-1952) tam yansıtmıştır.* (2014: 62). Şiirlerinin esas konusu Azərbaycan ve ayrı kaldığı memleketine duyduğu hasret, vatan derdi, gurbet, millî istiklal mücadelesi olsa da şairin edebî faaliyetlerinde Türkiye konusu da önəmli yere sahiptir. Hâlihazırda bizlere Elmas Yıldırım'ın Türkiye konusunda kaleme aldığı çok az örnek bellidir. Fakat bütün bunları dikkate alırsak bu ülkeyi kendi vatanı gibi içten seven, hayatının en zor zamanında ona sığınan şairin sadece birkaç şiirle yetinme ihtimali düşüktür. Bu sonuca varmamızın nedeni Elmas Yıldırım'ın Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşadığı dönemin birçok yeni konulara açık olmasıdır. Buna örnek olarak dönemin başıboş yönetimini ve diğer olumsuz durumların Türkçü, milliyetçi ve vatansever şairde gazap, isyan duygularının doğmasını gösterebiliriz. Bahsi geçecek şiirlerin her biri konu ve fikir açısından dikkat çekicidir.

2. Elmas Yıldırım'ın Şiirlerinde Türkiye Konusunun Gelişimi

Elmas Yıldırım'ın *İlerleyen Elâziz'e, Tunceli Dağlarına, Uzaktaki Soydaşlara Çağırış, Dönek Kardeş, İstanbul, Ne Derler, Ata'ya Sesleniş, Yaygaracı Yalman'a, Yediler...İçtiler..., Zor mu Geldi Sizlere?...* vs. şiirlerinde Türkiye konusu çeşitli yönlerden (Atatürk Türkiye'sinin anlatılması, İsmet İnönü hükümetine eleştiri, bazı üst devlet görevlilerinin ifşası vs.) şiirsel ifadesini bulmuştur. Bu şiirlerin büyük kısmının ilk defa bu çalışmada incelemeye alındığını vurgulamak gerekir. Fakat Enver Aras'ın Elmas Yıldırım'ın hayatı ve eserlerini konu edinen *Hazar'dan Hazar'a Elmas Yıldırım* araştırma kitabında yazar, şairin *Dönek Kardeş, İlerleyen Elâziz'e, Uzaktaki Soydaşlara Çağırış* şiirlerini de sunmuş ve bu edebi örneklerin değerlendirmesini yapmıştır. (2007: 277-279).

Elmas Yıldırım'ın *İstanbul* şiiri kaleme alındıktan bir yıl sonra 1939 yılında "Kurtuluş" (Berlin) dergisinde basılmıştır. İstanbul'da bulunma fırsatı elde eden şair, adı geçen şiiri de burada kaleme almıştır. Şiirin ilk kıtasından İstanbul'dan kendisine sorgusuz sualsiz kucak açmasını, gelişini yargılamamasını isteyen şair için dertlerini anlayacak, gönlünün yaralarını saracak, acılarını dindirecek başka bir yer olmadığını öğreniyoruz:

*Yeşil, zümrüd yakanda avunsun diye acım,
Sana geldim, sorma, gel, haralıyım, İstanbul!...
Derd anlayan bir dize, bir kucağa muhtacım,
Kalbimden vurulmuşum, yaralıyım, İstanbul!... (Yıldırım, 1939: 16).*

Uzun yıllar doğduğu Azərbaycan'ına kavuşmak arzusuyla yaşayan, bu arzusunun bir gün gerçekleşeceğini umut eden fakat bütün bu istekleri artık sadece bir hayal olarak kalan şair büyük buhran içinde olmuştur:

*Yıllar boyu özleyip aradığım hayâlmüş,
Yalnız benim gönlümde yeşil bir gölge kalmış,
Güvendiğim dağları, derler şimdi kar almış,
Düşmandan, dosttan günü karalıyım, İstanbul... (Yıldırım, 1939: 16).*

Elmas Yıldırım'ın içinde ukde olarak kalmış, *yeşil bir gölge* diye bahsettiği 1918 yılında “açılmış”, 1920 yılında Bolşevik işgaliyle “zamansız solan” Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'dir. Cumhuriyetinin kurulmasıyla hürriyetin ebedî elde edildiğini düşünen şair için Bolşevik işgali çok travmatik olmuş. O zamandan itibaren neredeyse bütün şiirlerinde bu tarihî olayı büyük kederle anarak yeniden yurdunu bağımsız göreceğine olan inancını kaybetmemiştir.

Elmas Yıldırım'ın *İstanbul* şiiri ile 1934 yılında kaleme aldığı *Gölcükle Hasbihal* şiirinin anlam bakımından yakın olduğunu vurgulamak gerekir. Nitekim İstanbul'a sığınan, ondan dertlerine derman dileyen şair, aynı şekilde Gölcük'e de kendi içini açmıştır. İstanbul, muhacir şaire koynunda doğduğu, ömrü boyunca yaşamaya fırsat vermedikleri Bakü'sünü; Elazığ'ın Gölcük'üyse mavi gözlü Hazar'ını andırmaktadır. Her iki şiirde düşünce ve anlam bakımından birbirini anımsatan mısralar dikkat çekmektedir:

*Çatma gergin kaşları bana bir özge diye,
Ben dumanlı Kafların maralırım, İstanbul... (Yıldırım, 1939: 16)*

*Aç koynunu, uzaktan gelmişim, çok yaşlıyım,
İli, yurdu çalınmış bir garip Kafkaslıyım (Yıldırım, 1935a: 99).*

Her fırsatta Kafkaslı olduğunu dile getiren şair için bu şiirlerde de *Kafkaslı* ifadesi hem kendini başkalarından ayırma vasıtası hem de gittiği yerlerin ona kucak açması için bir kimliktir.

Türkiye'yi kendine anayurt sayan, onu acılarını dindirecek özgür bir ülke olarak gören Elmas Yıldırım'ı “Boraltan faciası” oldukça sarsmıştır. *Dönek Kardeş* şiiri de tam da bununla ilgili şairin kalbinde büyüyen isyanından doğmuştur. Aynı olay kaynaklarda vurguladığımız isimle gösterilse de yapılan son araştırmalardan belli oluyor ki olaylar Boraltan köprüsünde değil, başka bir yerde gelişmiştir. Yazar tarafından Azerbaycan Türklerinin feci şekilde öldürüldüğü tarih ise 1944 yılı olarak belirtilse de güvenilir kaynaklarda bu tarih 1945 yılı olarak gösterilmektedir. Bu da II. Dünya Savaşı'nın son yılına tesadüf etmektedir. Savaştan kaçarak başka ülkelere sığınan askerî mültecilerin yardım beklediği ülkelerden biri de o dönemde dini bir, dili bir Türkiye olmuştur. Bu dönemde SSCB'nin yönetimi Stalin'in, Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetimi ise İsmet İnönü'nün elindeydi. İsmet İnönü, SSCB ile ilişkileri bozmamak, tarafsızlığını ispatlamak, en önemlisiyse tehditleri azaltmak için siyasi bir karar vererek içinde kardeşlerinden medet uman Azerbaycanlıların da bulunduğu mültecileri SSCB güçlerine teslim etmiş. Bunun sonucunda bu askerler, teslim edilir edilmez vahşice öldürülmüştür. Bunu da vurgulamamız gerekir ki İsmet İnönü'nün sergilediği böyle bir siyasi tavır hem o dönemde hem de sonraki yıllarda hoş karşılanmamıştır. Araştırmacı İ. Köse, bu konuyla ilgili şöyle der: *Mültecilerin Türk kökenli ve Müslüman olması iadeyi zorlaştıran diğer bir etkidir. Lakin İnönü Hükümeti Sovyetler ile sorun istemiyordu, Türkiye dışındaki Türklerin varlığı görmezden geliniyordu ve devlet ricali iadede yana irade bildirme taraftarıydı.* (2016: 154). Bu bakımdan Elmas Yıldırım'ın şiirini *Dönek Kardeş* olarak adlandırması rastgele bir durum olma ihtimalini sıfıra indiriyor. Türkiye'yi son umut olarak görüp ona sığınan şair, aziz kardeşinden böyle bir tavır hazmedememiştir. Şiirinde isyan bayrağı kaldırarak itirazını haykırabildiği kadar haykırmıştır. Düşmandan darbe her zaman beklenilendir. Fakat onun umulmayan bir yerden alınması bu yarayı şairin şiirde yazdığı gibi iyileşmez yapıyor. Elmas Yıldırım bu nedenle kendi kardeşinden gördüklerini Rusların yaptığı zulümden daha beter daha acı olarak değerlendiriyor:

*Bir suç mu düşmana göğüs gerdiğim?
Günah mı türklüğe gönül verdiğim?
Rusların açtığı yaradan derin,
Anayurtta öz kardaştan gördüğüm.
Seslenseydim, ses çıkardı her taştan,
Ne beklersin sağırlaşan bir baştan (Yıldırım, 1950: 106).*

Türk sözünde mertliğin, dostluğun, kardeşliğin birleştiğini, dilimizin, amellerimizin, bayraklarımızın üzerindeki ay yıldızın bile bir olduğunu anlatan şair, bu siyasi hezeyanı kabullenemiyor, asırlardır bir damardan akmış olan Türk milletinin arasına hangi nedenle ayrılığın düştüğünü anlamıyor:

*Ben diyorum, Kayıhan'dır soyumuz,
Bir kaynaktan varlığımız, boyumuz,
Dilim dili, yolum yolu, emel bir,
Bir bayrakta, yıldızımız, ayımız.
Azeri, Türk, Türkmen... Var mı ayrılık,
Nerden doğdu bu imansız qayrılık?... (Yıldırım, 1950: 105).*

Şair talihinden, kaderinden yeterince şikayetçi olmasının yanı sıra bir de bu vefasızlığı, döneçliği görmüş, zaten paramparça olmuş kalbine bir dağ daha çekilmişti. Şiirin son bendi ise poetik bir şekilde, etkili mısralarla sonlanıyor. Şöyle ki son kısım mateme bürünen şairin yaşadığı hayal kırıklığı hissini daha dehşetli şekilde yansımaları, bu matemle ilgili Türk dünyasına sembol şekilde bir çelenk armağan etmek istemesiyle tamamlanıyor:

*Kaçtır, eli kanlı çıktı oyundan,
Ne bilem kahbelik varmış soyunda,
Girdiğim öz yurttan döndürülürken,
Kanımın aktığı sınır boyunda
Açan lâlelerden bir çelenk örsem,
Türklük dünyasına armağan versem (Yıldırım, 1950: 105).*

Elmas Yıldırım 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı nedeniyle kaleme aldığı, 1935 yılında "Altan" dergisinde yayınlanan *Uzaktaki Soydaşlara Çağırış* adlı şiiri ile hürriyet, barış, huzur dolu bu ülkeden diğer Türk halklarına seslenmekte ve çağrılarda bulunmaktadır. Cumhuriyetin kurulmasından dolayı doğan azamet, gururla karışık sevincin yankısı şiirin esas gayesini oluştursa da ikinci bentte işgal altında kalan Türklüğün ifadesi de kendine yer bulmuştur. Bu memleketin bütün Türklerin yaşaması için her türlü imkânlarla sahip olduğu ve Anadolu'nun fakirlikten uzak olması Elmas Yıldırım'ın şiirde dile getirdiği fikirler arasındadır. Sömürge siyasetine izin vermeyen, bu tip yönetim şeklini kendisinden uzak tutan Türkiye'nin tek isteği ülkede barışın hâkim olmasıdır. Başkasına ait bir karış bile toprakta gözü olmayan bu yurdun kendi topraklarından da kimseye bir taş parçası bile vermeyeceği aşağıdaki mısralarda bahsedilmiştir:

*Yurdumuza Türklerin akını var, akını,
Anadolu koynuna dizdik uzak, yakını,
Bir geniş ülkemiz var, bir büyük ulusumuz,
Yeter bol denizimiz, toprağımız, suyumuz,
Zannetmeyin ki, yoksul bir "çıplak" Anadolu?
Bağrında petrol, kömür, tuz, bakır, demir dolu...
Göz dikmedik kimsenin toprağına, taşına,
İmanımız yok bizim sömürge savaşına.
Güddüğümüz bir dilek: barış, barış ve barış,
Biz ne bir taş veririz, ne isteriz bir karış... (Yıldırım, 1935b: 14-15).*

Güttüğümüz tek dilek: barış, barış ve barış mısrası bize Mustafa Kemal Atatürk'ün 1931 yılında söylediği meşhur *Yurtta sulh, cihanda sulh* prensibini hatırlatıyor. Nitekim bu prensip Türkiye'nin hem iç hem dış siyasetinde barışın ve güvenin temin edilmesini hedeflemiş, sonraki yıllarda (1961, 1982) Anayasada yerini almıştır. Elmas Yıldırım'ın da bu üstün prensibin savunucularından olduğu ismi geçen şiirden anlaşılmaktadır.

Çar Rusya'sının menfur siyasetini daha çirkin usullerle devam ettiren Sovyet İmparatorluğu tarih boyunca Türk halklarını esaret zinciriyle bağlayıp parçalamaya, birbirine yabancılaştırmaya çalışmıştır. Onlar asırlardır

devam ettirilen siyasetin ağır sonuçlarını hayatlarının her alanında hâlâ öyle ya da böyle yaşamaktadırlar. Elmas Yıldırım'ın ise aynı durumu edebî şekilde ifade ettiğini görüyoruz. Kölelik altında yaşayanların ruhu yabancı şarkılarla savrulmuş, böyle bir ortamda boğulan, yurtlarına hasret kalan Türklerin tek dileği Türk ilinin bağrında özgür nefes almak olmuştur:

*Fakat bu gün uzakta Türk'üm diye inleyen,
Ruhuna doğma değil, yad şarkılar dinleyen,
Kaç milyon var, bu yurdun müşfik koynuna hasret?
Kaç milyon var, hepsi Türk, hepsi Türk, hepsi, evet...
Kalbi Türk, kafası Türk, damarı Türk, kanı Türk.
Yüzyıllarla yaşayan şöhreti Türk, şanı Türk...
Dileği Türk ilinin bağrında nefes almak,
Aşkı, Kızılırmak'ın gür sesinden ses almak,
Beyninde Ankara'nın doğurduğu bir emel... (Yıldırım, 1935b: 14-15).*

Üçüncü bentte tam da şiirin adı gibi “Uzaktaki soydaşlara çağırış” karakteri taşımaktadır. Öyle ki Türkiye bütün Türklere kucak açıyor ve günden güne yükselen, yücelen bu diyar onlara sevgi, sevinç, saygı vaat ediyor. Dördüncü bentte şair kesin bir şekilde bu yurdun kendi esaret zincirini kırmayı çoktan başardığını, sarayların eski şan, şöhretinin ve hükümdarların kanlı fermanlarının tarihe karıştığını uzaktaki soydaşlarına bildiriyor:

*Burda yok esaretin kanlı, ağır zinciri,
Burda yok tahakkümün sığınacak bir yeri,
Burda yok sarayların eski şöhreti, şanı,
Burda yok sultanların ölüm saçan fermanı.
Biz bize hak vermeyen bir tahtı yıktık, attık,
Halkın omuzlarında Cumhuriyet yarattık... (Yıldırım, 1935b: 15).*

Bu mükemmel poetik örnek cumhuriyeti coşkun ilhamla sunarak sonlanıyor.

Elmas Yıldırım *İlerleyen Elâziz'e* şiiri ile bir nevi bu bölgeye kendi vefa borcunu ödemiş oluyor. Şair Türkiye'ye geldikten sonra birkaç gün Van'da kalmış, daha sonra Elazığ'a yerleşmiştir. Burada çeşitli görevlerde çalışmış, aynı zamanda, Elazıglıların saygı ve sevgisini de kazanmıştır. Elmas Yıldırım, Elazığ'ın tarihini, bir zamanlar baykuşların yaşadığı bir harabe olduğunu başına gelenler neticesinde kimin dost, kimin düşman olduğunu hatırlatır. Fakat bu günler artık geçmişte kalmış, Elâzığ mutlu ve hür günlerine kavuşmuştur:

*Şimdi artık o çağlar tarihinde bir gölge,
Sende kıvanç doğurdu ilerleyen bu ölke,
Yok bu gün gök yakanda ne bir kan, ne bir leke,
Güler sana ne mutlu şen bir zaman, Elâziz (Yıldırım, 1935c: 9).*

O yıllarda cumhuriyet idarecileri tarafından uygulanan siyaset Elazığ'ın kalkınmasına ortam yaratmıştır. Bölgenin aynı dönemde çiçeklenmekte olduğunu gösteren ibarelerden biri de burada kurulan Elâzığ Halkevi ve onun faaliyetleri olmuştur. Bu halkevi bölge halkının kültürel seviyesinin yükseltilmesi, sosyalliğinin artırılması vs. için çok çeşitli faaliyetler sergilemiştir. Elmas Yıldırım da bu faaliyetlerden uzak kalmamış, halkevi için yazdığı temsiller, hazırladığı gösterilerle bu kültüre katkı sağlamıştır. Bu bakımdan şairin Elâzığ Halkevi'ni *Uzaklar seyre gelsin sendeki Halkevini* şeklinde methetmesi tesadüf değildir.

Elazığ'ın keşmekeşli tarihinden bugünün huzurlu hayatının tasvirine doğru gelen Elmas Yıldırım Elazığ'ın yaşadığı bu güzel günlerden zevk almasını istiyor ve Gölcük'ün de bölgenin gelişmesinden kaynaklanan sevinçle dolup taşıdığını anlatırken şairin şiirde yarattığı pozitiflik okuyucularda neşeli hava oluşturuyor:

*Kalbine kan verirken uzanan çelik ağlar
Seni türk'ün işleyen büyük beynine bağlar.*

*Tiren geçer, Gölcüğ'ün suları sevinç çağlar,
Buldu bakır topraklı Ergani şan, Elâziz (Yıldırım, 1935c: 9).*

“Altan” dergisine armağan edilmiş *İlerleyen Elaziz'e* şiiri bu derginin yanı sıra “Turan” gazetesinde de aynı tarihte yani 1935 yılında basılmıştır.

Elmas Yıldırım'ın edebiyatta sık sık başvurulan unsurlardan olan dağlara hitaben çeşitli zamanlarda birkaç şiir kaleme aldığı bilinmektedir. Bu şiirler bazen kendi melankolikliğini, bazen ifade ettiği hasret duygusunu, bazen ise şairin tükenmeyen ümidini konu edinir. Bütün bunlar da şairin gurbet hislerinden gelmiştir. Onun “Tunceli Dağlarına” adlı şiiri ise konu bakımından diğer şiirlerinden ayrılmaktadır. Yaşanmış tarihî bir olayın aynı dağların sembolü seçilmesi yoluyla tasvir edilmiştir. Öyle ki 1937 yılında Türkiye'nin şimdiki Tunceli o zaman ise Dersim diye anılan bölgesinde kürt aşiretleri tarafından merkezî hâkimiyete karşı isyan başlatılmıştır. F. Ezer'in de belirttiği gibi *Lakin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin isyan karşısında takınmış olduğu kararlı tavır, kısa sürede başarıya ulaşmış ve Devlet, bölgeye tam anlamıyla hakim olmuştur.* (2003: 23). Bununla da Dersim isyanı 1938 yılında Atatürk'ün önderliğinde bastırılmıştır. Bu tarihî olaydan etkilenen Elmas Yıldırım, 1937 yılında *Tunceli Dağlarına* adlı şiiri kaleme almış ve Elazığ'da yayınlanan “Altan” dergisinde bastırmıştır.

Tunceli arazisi coğrafi bakımdan dağlarla çevrildiğinden isyancılar da bu dağları kendilerine mesken edinmişler. Şair de bu şiirin ilk bendinde bu meseleye değinir. Tunceli dağları asırlar boyunca Türk komutanlarına, yöneticilerine karşı hâkimiyete başkaldıran kaçaklara yuva olmuştur. “Güvenip dik başlara yurda vermediniz baş” diyerek şair hâkimiyete tabi olmak istemeyen, devlete vergi ödemeyen aşiretleri şu şekilde anlatmaktadır:

*Derler asırlar boyu mağrur kumandanların
Kurduğu saltanata karşı oldunuz ası.
Güvenip dik başlara vermediniz yurda paç,
Yıllarla kesildiniz kaçakların yuvası... (Yıldırım, 1937: 7).*

Elmas Yıldırım, *Atatürk Devrimleri* adlı inkılapları Türk yurduna doğan güneşe benzetmekle Tunceli dağlarının dumanlar içinde kalarak bu parlak değişimleri, bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişimini görmediğini şöyle vurgulamaktadır:

*Doğarken türk yurduna türk devriminden güneş,
Siz dumanlar içinde görmez oldunuz nuru.
Mağrur zirvelerinize fırtınalar oldu eş,
Kinle zehir sunarak kudurtunuz Munzur'u (Yıldırım, 1937: 7).*

Ama dağlar için artık yüzündeki perdeyi kaldırarak baharı karşılama, kendisiyle hoş, şanlı müjdelere getiren yiğitlere, kahramanlara yol açma zamanıdır. İsyan bastırılmalı, Türk ordusu ihtiyaç olduğu takdirde düşmana tam da düşmanın kendisi gibi acımasız olamaya hazır olduğunu bildirmelidir:

*Bizde sevgi yaparken her hükmün esasını,
Büyük Türk'ün buyruğu her yangına çiler su,
Görürse fakat lüzum, değişir yarasını,
Düşmana düşman gibi amansızdır ordusu (Yıldırım, 1937: 7).*

Elmas Yıldırım'ın “Toprak” dergisinin 1947 yılındaki 22. ve 23. sayısında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'e ithaf ettiği *Ata'ya Sesleniş* başlıklı üç bentten oluşan şiiri basılmıştır. Atatürk'e hitap etmekle Türkçü gençleri mücadeleye heveslendirme, Türk yurdunun *yağlarla çevrilmiş* mevcut durumunun gözler önüne serilmesi şiirin esas konusu olmaktadır. Atatürk'ü *yalvaç* olarak adlandırıp onu peygamberle eşit

gören şair, zamanında insanların önderin iziyle gittiğini, şimdi ise bu yolun kaybolmadan bir an önce takip edilmesi gerektiğini şöyle ifade eder:

*Kalk, kalk mezarından, kalk, ey kızıl saçlı yalvaç,
İzinde büsbütün gayb olmadan yolumuz kalk...
Bu çarpaşık bellerden, gel, bize bir çığır aç,
Kahbece bükülmeden bir zorla kolumuz kalk... (Yıldırım, 1947: 8-9).*

Elmas Yıldırım'ın betimlemelerinden bir tarafta Atatürk'ten sonraki mevcut yönetimin, diğer tarafta ise vicdanını, kendi şeref ve onurunu "Kızıllar"a satanların elinde kalmış bir memleketin, Türk yurdunun olduğu açıkça görünmektedir. Atatürk'ün vefat etmesi ile hâkimiyete gelen İsmet İnönü, II. Dünya Savaşı da dâhil olmakla birlikte bir dizi önemli siyasi olaylarda başarılı siyaset yürütebilmiştir. Fakat SSCB ile kurduğu ilişkiler her zaman toplumun Türkçü ve Milliyetçi kesiminin itirazına neden olmuş. Elmas Yıldırım da bu ilişkiler kapsamında kendi muhalif yönünü ortaya koymuştur. Daha gençlik yıllarındayken Bolşeviklerin yürütmüş olduğu kanlı siyasetin sonuçlarına şahit olan, bu siyasetten dolayı da ülkesinden kaçarak muhacir hayatı yaşamak zorunda kalan şairin bir numaralı düşmanı Sovyet İmparatorluğu ve Komünistlerdi. Bütün bu olumsuzluklara rağmen şairin ümidi Ata'nın ruhundan ilham alan Türk gençliğindeydi:

*Kalk, gene "dağ başını kara bir duman almış,
Kıpkızıl kalpleriyle satılmışlar çoğalmış,
Son ümit türklük için bir çirpınışa kalmış,
Canlanacak ruhuna bağlı bu halimiz, kalk...
İzinde büsbütün gayb olmadan yolumuz kalk... (Yıldırım, 1947: 8-9).*

1950 yılında Türkiye'de Demokrat Partinin yönetime gelmesiyle iktidarı destekleyen bir sıra yeni basın, yayın organları de faaliyete başlamıştır. Bu yönde çalışan gazetelerden biri de 23 Şubat 1951 yılından itibaren "Demokrat Malatya" adıyla basılan yerel matbuu organıdır. Elmas Yıldırım'ın da bu gazetede basılan birçok şiir ve makalelerinde Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminin bazı siyasi meselelerdeki yanlış tutumunun eleştirisi yer almaktadır. Bahsi geçen şiirler (*Yaygaracı Yalman'a, Ne Derler, Zor mu Geldi Sizlere?, Yediler...İçtiler...*) 1951 yılında art ardına basılmıştır. DP'nin Türkiye'de iktidara gelmesi şairin önceki hükümete, CHP'ye kendi itirazlarını, eleştiri ve ifşalarını açık şekilde ifade etme imkânı sağlamıştır.

Elmas Yıldırım'ın *Yaygaracı Yalman'a* adlı şiiri Türkiyeli ünlü liberal düşünce sahibi, gazeteci ve yazar Ahmet Emin Yalman'ın eleştirisini hedef almıştır. Tarihî kaynaklardan da bilindiği gibi Amerikan yönetim şekline hayran olan Ahmet Emin Yalman'ın esas gayesi Kemalizm taraftarı gibi görünse de ülkeyi liberalleştirmeye, çağdaştırmaya ve batıya yaklaştırmaya çalışmak olmuştur. Onda böyle bir eylemin oluşma nedenini ilk olarak Amerika'daki üniversitelerden birisinden Siyasi Bilimler Fakültesinden mezun olmasıyla açıklayabiliriz.

Ahmet Emin Yalman'ın şair tarafından ifşa edilmesinin nedeni onun II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya karşı sert tutumunun olması ve bununla ilgili gazete manşetlerinde devamlı olarak yazılar yayınlamasıydı. Bunu da vurgulamak gerekir ki Elmas Yıldırım bir Türk milliyetçisi olarak savaş yıllarında diğer fikir arkadaşları gibi Sovyetler üzerindeki Almanların kazanacağı zaferin ilk önce Azerbaycan'ın bağımsızlığına yeniden kavuşacağına, daha sonra ise büyük Türk Birliği düşüncesinin gerçekleşmesiyle sonuçlanacağına inanmıştır. Bu düşünce, dönemin birçok basın yayın organlarında da desteklenmiş, aynı dergi ve gazeteler Almanya ile ilişkilerin kurulması zaruretinin anlatmaya çalışmışlardır. Onların birkaçında; *Orhun, Gök Börü, Çınaraltında* Elmas Yıldırım'ın da şiirleri yayınlanmıştır. Ş. Dinçşahin'in de doğru vurguladığı gibi: *Buna karşın, Ahmet Emin Yalman, Nazizm və ırkçılık karşıtı bir tutum benimser. Yazarı və ortaklarından olduğu*

Tan gazetesinde, 1937 yılından itibaren, Türkiye 'de Nazi nüfuzunun artmasını eleştiren makaleler kaleme alır. (2012: 124).

Yalman'ı *yaygaracı* adlandıran şair, lüzumsuz bağırıp çağırımlarını, gereksiz yere sesinini yükseltmelerini beyhude olarak nitelendiriyor:

*Beyhude bu çırpınış, beyhude bu yaygara,
Artık gaflet içinde yatanlar devri geçti!..
Anladı millet kimin yüzü ak, kimin kara,
Yurdu elinde zorla tutanlar devri geçti...* (Yıldırım, 1951d: 3).

Şiirde Cumhuriyet dönemi gazetecilerinden aynı zamanda yirmi yıldan fazla milletvekilliği yapmış Falih Rıfkı Atay'ın da ismi geçmektedir:

*Sen istersen ortayı vesvesenle bulandır,
Sözünle Atayların gözlerini sulandır.
Dönmelere inam yok, ne söylersen yalandır!
Vatanı 10 kuruşa satanlar devri geçti...* (Yıldırım, 1951d: 3).

Şunu da vurgulamak gerekir ki Falih Rıfkı Atay, 1944 yılındaki İrkçılık Turancılık olayları zamanı basında bu harekete karşı tavır alarak onun cumhuriyet ilkelerine zarar vereceği düşüncesini savunmuştur. Bu olaylarla ilgili şu ifade dikkat çekmektedir: *İrkçılık vâ Turancılık, Anayasa prensiplerinin zıddıdır. İrkçi ve Turancı, Cumhuriyet Halk Partisi'nde olamaz. İrkçılar ve Turancılar, milli birliğin ve Türkiye emniyetinin tehlikesidirler. Biz Türkiye Türkçüsü vâ Türkiye istiklalcisiyiz.* (Gökberk ve Bölükbaşı, 2019: 23).

Elmas Yıldırım'ın yeni bulunan *Ne Derler* başlıklı bir şiiri de bilinmektedir. Adı geçen şiir Türkiye Cumhuriyeti'ne 1938-1950 yılları arasında rehberlik etmiş İsmet İnönü hükümetini eleştiri ve ifşasından, rejimin yürüttüğü siyasetin olumsuz sonuçlarının tasvirinden oluşmaktadır. Şiirde bunun yanı sıra Türkçülüğün düşmanı komünizme karşı nefret de hissedilmektedir. Yazıldığı tarih belli olmasa da içeriği ve net olarak bir devlet adamının adının zikredilmesinden, bir diğer şahsa ise işaret edilmesinden bu şiirin muhtemelen 1940'lı yıllarda, belki de tam da 1944 yılında kaleme alındığı kanaatine gelinebilir. Bu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nde iki birbirine zıt düşünce taraftarı, Türkçüler ve komünistler meydanlarda idi. Şairin, bahsettiğimiz bu şiirinde *Moskofçu Yücel* diye bahsettiği şahıs 1944 yılında İrkçılık ve Turancılık davası olarak adlandırılan tarihî olayın merkezî figürlerinden olan Türk milliyetçisi, tarihçi Hüseyin Nihal Atsız'ın dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı açık mektupta adını açıkladığı şahıslardan biri, komünist yönlü dönemin maarif vekili Hasan Ali Yücel'dir. Bu şahıs komünistlere destek vermekle itham ediliyor ve görevinden derhal uzaklaştırılması isteniliyordu. Şair, bu şahsın adını şiirin ikinci bendinde geçiriyor:

*O Moskofcu Yücele utan diye haykıran,
Kahrolsun komunisti tutan diye haykıran,
Milliyet tehlikede, vatan diye haykıran,
İğmanlı Türk gencine saldırana ne derler?* (Yıldırım, 1951e: 1).

Elmas Yıldırım'ın *imanlı Türk genci* demekle işaret ettiği Hüseyin Nihal Atsız'ın öfkeli taraftarları olan genç Türk milliyetçileridir. Diğer bentlere bakınca ifşalar daha da keskinleşiyor ve netleşiyor. Böyle ki kutsal Türk birliğini parçalayan, onu kendinden, kökünden ayıran kızıl imparatorluktur. Bu iğrenç siyasete gözü kör, kulağı sağır olanlar nasıl adlandırılmalıdır, onlara ne denilmelidir?.. İsmet İnönü'ye kürsüdeki cumhurbaşkanı yeminini hatırlatan Elmas Yıldırım, onun dediklerinin beyhude olduğunu, gölgesindeki yağmacıların halkın milyonlarını çaldığını söylüyor. Fakat milletin azmi bu savaşta zafer elde etmeye yeterlidir. Halkın önünü kesenler ezilmeye ve ölüme mahkûmdur. Şiirin son bendindeki "paşa" hitabını İsmet Paşa'ya (İnönü'ye) yönlendirdiği de şüphesizdir:

*Sus! Çekil, bırak bizi derdimizle başbaşa!
Biz artık Allah diye atıldık bu savaşa.
Çıkanlar yolumuza mutlak ezilir, paşa!
Fâti̇h gibi düşmana saldırana ne derler? (Yıldırım, 1951e: 1).*

Elmas Yıldırım'ın "Demokrat Malatya" gazetesinde bastırıldığı, sert eleştirel içeriği ile dikkat çeken diğeri bir şiiri de *Yediler...İçtilerdir*. Bu şiirde Cumhuriyet Halk Partisi dönemi devlet adamlarından kaynaklanan yolsuzluk, rüşvet, zimmetine para geçirme ve diğeri buna benzer adaletsizlikler ve yasadışı eğilimler ifşa olunmuştur:

*Yediler, içtiler, sofraya kapandı,
İçilen su bile bal oldu gitti...
Lânet damgasıyla kirlenen yüzler,
Yıkandı zemzemle al oldu gitti... (Yıldırım, 1951f: 2).*

Bütün bu rezaletlere neden olanlar bu gün günahsız ilan edilmiş, şairin *kodaman* adlandırdığı zenginleşen devlet adamları önceki rahatlarına kavuşmuştur. 1923-1950 yılları arasında toplam 27 yıllık CHP iktidarı yerini DP'ye vermiş. Bu seçim prosedürü de hiçbir baskı olmadan, halkın iradesiyle hayata geçmiştir. DP iktidara geldiği zaman kendinden öncekilerin idare etme siyasetini eleştirmeyeceğini ve onlardan hesap sormayacağını açıklamıştır. Belki de bu yüzden CHP dönemi devlet adamları Elmas Yıldırım'ın diliyle desek, *kodamanlar* yargılanmaktan kurtulmuştur:

*Bu gün günahsızmış dünkü yamanlar,
Kavuşmuş rahata o kodamanlar.
Göklere tırmanan apartımanlar,
Babadan kalma bir mal oldu gitdi (Yıldırım, 1951f: 2).*

Göründüğü gibi DP'nin eleştirisi ve yargısından kurtulsa da şairin adalet mahkemesinden kurtulamayan CHP hükümeti şiirde keskin şekilde eleştirilmiştir.

Elmas Yıldırım'ın "Demokrat Malatya" gazetesinde yayınlanan ve yine de CHP hükümetini eleştirisi oklarına tutan şiirlerinden biri de *Zor mu Geldi Sizlere?...*dir. Bu şiir Türkiye'nin toplumsal hayatında, eğitim ve kültür alanlarının gelişiminde mühim rol oynayan Atatürk önderliğinde ülkenin farklı bölgelerinde açılan halkevlerinin kapatılması ve mal varlığının millete geri iade edilmesi konusunda ilgili yazılmıştır. 1950 yılında Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle halkevlerinin kapatılması meselesi gündeme gelmiştir. CHP üyeleri en başta ise İsmet İnönü buna karşı çıkmış, halkevlerinin mal varlıklarına iktidarda oldukları dönemde onlar tarafından el konulması düşüncesini kesin bir şekilde reddetmişler. İtirazlara aldırmadan bütün halkevleri 11 Ağustos 1951 yılında kapatılmıştır. Halkevlerinin CHP tarafından el konulan mal varlığının yeniden halka iade edilmesi meselesine değinen Elmas Yıldırım, hükümeti soru yağmuruna tutarak bir nevi yaptıklarının hesabını sorar. Bütün bu mal, mülk ve paranın sayesinde kendi keselerini doldurduklarını, milletin bin bir zahmetle kazandıklarını çalmış olduklarını açıkça okuyucuya ifade eder:

*Bu mülkü babanızdan miras mı devraldınız,
Bu tac-ü-taht her zaman var mı geldi sizlere?
Milletin varı çiflik, çal ha çala daldınız,
Yaptığınız rezalet ar mı geldi sizlere?... (Yıldırım, 1951g: 1).*

İsmet İnönü'ye "paşam" diye hitap eden şair, onun itirazlarını faydasız kabul etmekle kurmayları ile birlikte bütçeden harcadıkları altmış milyonun nereye gittiğini öğrenmek ister ve onları nankörlükle suçlar:

*Ne çıkar, ey Paşam, bu beyhude yaygaradan,
Sen haber ver sır olmuş altmış milyon paradan.
Saraylardan çikalı bir yıl geçti aradan,*

Bu hür vatan, bu hür yurt dar mı geldi sizlere?... (Yıldırım, 1951g: 1).

Elmas Yıldırım'ın "Demokrat Malatya" gazetesinde 1951-1952 yıllarında kısa ara ile *Bir Kıt'ada başlıklı köşede İki Nokta* imzalı bir bentli toplumsal ve siyasi konulu şiirleri yayınlanmıştır. Bu şiirlerde bir taraftan şairin Malatya'da yaşadığı müddet içinde devlet idarelerinde şahidi olduğu başıboşluklar, memurların köylülerle saygısız davranışı, diğer taraftan da halkın sosyal ve ekonomik durumunun ağırlığı ve diğer meseleler dile getirilerek eleştirilmiştir (*Belediye Parası, Fırat Kazığı, Altı Ok Göstermeli, Semiz ve Temiz vs.*). Bu örnekler hacim itibariyle küçük olsa da dönemin sıkıntılı toplumsal ve siyasi durumunu açıklayıcı bir şekilde anlatmıştır. Şunu da not edelim ki, *İki Nokta* imzasının Elmas Yıldırım'a ait olması kanaatine gelme nedenimiz ise şairin ölümünden iki gün sonra aynı gazetede yer almış bu şiirdir:

*İki nokta remzile hakikatlar yazardın,
Moskof denen düşmanı kaleminle ezerdin.
Açtığın çığırından gideceğiz, Elmasım,
Hepimizin emeli Kremli ni yakalım! (1952: 1).*

Ne yazık ki, başka hiç bir kaynakta şairin bu imzayı kullanması hakkında bilgi yoktur.

3. Sonuç

Görüldüğü üzere Elmas Yıldırım'ın kendisine ikinci kutsal ocak olarak gördüğü Türkiye birçok şiirine konu olmuştur. Sayı itibariyle çok fazla olmasa da incelediğimiz bu poetik örnekler şairin kaleme aldığı diğer şiirleri ile net tavrı, duygu ve düşünceleriyle benzerlik gösteriyor.

Şiirler üzerine yaptığımız incelemeler Elmas Yıldırım'ın Türkiye'de yaşadığı müddet içinde dönemin önemli toplumsal ve siyasi olaylarını daima izlediğini, onlarla ilgili yeteri kadar geniş bilgilere sahip olduğunu, şairliğin yanı sıra milliyetçi bir vatandaş olarak da bu olaylara tarafsız ve duyarsız kalmadığını söylememize neden olmaktadır. Şair, kendi tavrını çekinmeden ortaya koyarak bunu poetik bir dille okuyuculara ulaştırmayı başarmıştır. Türkiye'nin yaşadığı hoş günler Elmas Yıldırım'ı sevindirdiği kadar yaşadığı zor zamanlar da onu bir o kadar üzmüştür. Bu bakımdan, Türkiye konusu Elmas Yıldırım yaratıcılığında önemli yer tutmaktadır.

Onun Türkiye'ye olan sevgisini *İstanbul* şiirinde de görebiliriz. Şair, Bakü'ye kardeş olarak gördüğü İstanbul'u ziyaret eder ve ona memleketi Azerbaycan'a olan özlem dolu düşüncelerini anlatır. Mustafa Kemal Atatürk'ün kişiliğinin anlatılması, onun özlemle anılması, fikirlerinin yaşatılmasının ısrarla savunulması, gururla vurgulanması (*Ata'ya Sesleniş*), cumhuriyetin gelişmesinden dolayı oluşan sevincin ifadesi (*İlerleyen Elâziz'e, Uzaktaki Soydaşlara Çağırış*), şaire göre CHP iktidarının birçok durumda yürüttüğü yanlış siyasetin, hatalı yöneticiliğin ve onun olumsuz sonuçlarının sert eleştirisi (*Dönek Kardeş, Yaygaracı Yalman'a, Ne Derler, Zor mu Geldi Sizlere?... vs.*) Elmas Yıldırım'ın konusu Türkiye hayatından alınmış şiirlerinin büyük kısmının içeriğini oluşturmaktadır. Bu yönleriyle de adı geçen şiirler günümüzde de güncelliğini korumaktadır.

Makalemizde ele aldığımız şiirlerin bazılarında eleştirel noktaların olmasının amacı şairin sadece Türkiye'de yaşanan olumsuz olayları ortaya çıkarma isteği değildi. Tüm bunlar Elmas Yıldırım'ın kardeş ülkemizi daha güzel, daha şeffaf ve daha da gelişmiş görmek istemesinin göstergesidir. Bütün bunlarla birlikte şair, Türk tarihinin tüm dönemlerine övgüler yağdırmakla, türk olmaktan duyduğu gururunu da dile getirmiştir.

Elmas Yıldırım'ın Türkiye'de kaleme aldığı eserlerin daha geniş çapta incelenmesi iki kardeş ülke arasındaki edebi ilişkilerin daha da genişlenmesinde bir köprü rolünü oynayacaktır.

Kaynakça

- Aras, E. (2007). *Hazar'dan Hazar'a Elmas Yıldırım*. Elazığ: Manas Yayıncılık.
- Cabbarlı, N. (2014). *Azerbaycan muhaceret poeziyası*. Bakü: Elm ve Tehsil Neşriyatı.
- Dinçşahin, Ş. (2012). Ahmet Emin Yalman ve Türkiyede liberal düşünce. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(20. Yıl.Özel sayı), 111-135.
- Ezer, F. (2003). Yakın tarihimizde Dersim isyanları, *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 18-23.
- Gökberk, Y; Bölükbaşı Y.Z. (2019). Türk milletçiliğinde yol ayrımı: 3 Mayıs 1944 Irkçılık-Turancılık davası. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 5-34.
- Köse, İ. (2016). Boraltan faciası: Türk kökenli sovyet vatandaşı mültecilerin Sovyetler Birliği'ne iadesi (1945). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXXII(93), 148-186.
- Uyar, H. (2023). Boraltan Köprüsü hadisesi. *Atatürk Ansiklopedisi*.
- Yıldırım, E. "Ata'ya Sesleniş" şiiri, *Toprak Dergisi*, S.22-23, ağustos-eylül 1947.
- Yıldırım, E. "Dönek Kardeş" şiiri, *Orkun Dergisi*, Yıl.1, S.11, 15 aralık 1950.
- Yıldırım, E. "Gölcükle Hasbihal" şiiri, *Kurtuluş Dergisi*, Y.2, S.3, ikinci kânun 1935.
- Yıldırım, E. "İlerleyen Elâziz'e" şiiri, *Altan Dergisi*, S.7, 22 ağustos 1935.
- Yıldırım, E. "İstanbul!..." şiiri, *Kurtuluş Dergisi*, Y. 6, S.52, şubat 1939.
- Yıldırım, E. "Ne Derler" şiiri, *Demokrat Malatya Gazetesi*, S.1, 13 nisan 1951.
- Yıldırım, E. "Tunceli Dağlarına" şiiri, *Altan Dergisi*, S.29, 22 ağustos 1937.
- Yıldırım, E. "Uzaktaki Soydaşlara Çağırış" şiiri, *Altan Dergisi*, S.10, 22 ikinci teşrin 1935.
- Yıldırım, E. "Yaygaracı Yalman'a" şiiri, *Demokrat Malatya Gazetesi*, S.3, 9 nisan 1951.
- Yıldırım, E. "Yediler... İçtiler..."şiiri, *Demokrat Malatya Gazetesi*, S..2, 24 ağustos 1951.
- Yıldırım, E. "Zor Mu Geldi Sizlere?..." şiiri, *Demokrat Malatya Gazetesi*, S.1, 21 ağustos 1951.
- Yazarı bilinmeyen şiir. "Elmas'ıma" şiiri, *Demokrat Malatya Gazetesi*, S.1, 16 ocak 1952.

Hititler Zamanında Anadolu'da Yaşanan Depremler ve İzleri *

Earthquakes in Anatolia During the Hittites Period and Their Traces

Hülya KAYA HASDEMİR**

Öz

Antik dönemlerdeki depremler ile ilgili yapılan literatür ve saha çalışmaları dönem insanlarının bu yıkıcı doğa olayı karşısında sergilediği tepkiyi anlamamıza kısmen yardımcı olmaktadır. Birçok antik toplumda olduğu gibi Hititler de anlamlandıramadığı tabiat olaylarının doğüstü güçler yani tanrılar tarafından meydana getirildiğini düşünmüşlerdir. Hititlerin inancına göre tanrılara karşı olan görevlerin aksatılması, bayram kutlamaları ve kurban sunularının ihmal edilmesi sonucunda insanlar tanrılar tarafından türlü felaketlerle cezalandırılmıştır. Bu bağlamda depreme sebep olan etkenler hakkında bilgi sahibi olmayan Hititler, diğer doğa olayları gibi depremleri de kızgın tanrıların gazabı olarak kabul etmişlerdir. Büyük yıkımlara sebep olan depremler sık yaşanılmasa bile gerçekleştikleri zaman insan ve tabiat üzerinde büyük izler bırakabilmektedir. Hititler zamanında Anadolu'da gerçekleşen depremlerin izleri başkent Hattuşa başta olmak üzere Şapinuwa, Şamuha ve Şarişşa gibi Hitit şehirlerinde arkeolojik, jeolojik ve arkeosismolojik çalışmalar sayesinde tespit edilebilmektedir. Deprem içerikli çivi yazılı belgelerin sayısı az olmasına rağmen Hitit arşivlerinde yer alan bazı belgeler Hititler zamanında yaşanan depremler ve etkileri hakkında bilgi vermektedir. Bu çalışmada filolojik, arkeolojik, jeolojik ve arkeosismolojik veriler kullanılarak Anadolu'da Hititler zamanında yaşanan depremler ve bu depremlerden geriye kalan izlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Doğal Afetler, Deprem Kehaneti, *katkattima/katkattinu*.

Abstract

The literature and field studies on earthquakes in ancient times partially help us understand the reaction of the people of the relevant period to this destructive nature event. Like many ancient societies, the Hittites thought that natural phenomena that they could not make sense of were created by supernatural forces, that is, gods. According to the belief of the Hittites, people were punished by the gods with all kinds of disasters as a result of disrupting the duties against the gods, neglecting feast celebrations and the sacrifice offerings. In this context, the Hittites, who did not know about the factors that caused the earthquake, accepted earthquakes as the wrath of angry gods like other natural events. Earthquakes, which cause great destruction, can cause great effects on people and nature when they occur, although they do not occur frequently. The traces of the earthquakes that occurred in Anatolia during the Hittite period can be detected by archaeological, geological and archaeoseismological studies in Hittite cities such as Şapinuwa, Şamuha and Şarişşa, especially in the capital Hattuşa. Although the number of cuneiform documents with earthquake content is limited, some documents in the Hittite archives also provide information about the earthquakes experienced during the Hittite period and their effects.

In this study, it was aimed to determine the earthquakes experienced in Anatolia during the Hittite period and the traces of these earthquakes by using philological, archaeological, geological and archaeoseismological data.

Keywords: Earthquake, Natural Events, Earthquake Omen, *katkattima/katkattinu*.

* Bu makale 24-25 Mart 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilen Uluslararası Deprem Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulan tebliğin gözden geçirilmiş halidir.

** Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Tarih Bölümü, h.kayahasdemir@alparslan.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9529-1167

1. Giriş

Çağlar boyunca insanoğlunun karşılaştığı en yıkıcı doğal afetlerden biri olan deprem, yer kabuğu altında yaşanan kırılmalar sonucunda plakaların yer değiştirmesine bağlı olarak yeryüzünde meydana gelen sarsıntıdır (Earle, 2019: 271). Antik ve modern depremlerle ilgili gerçekleştirilen literatür ve saha çalışmaları insanların çevrelerinde meydana gelen doğal felaketlere farklı şekillerde tepki verdiklerini göstermektedir (Ambraseys, 2008: 26). Günümüzde jeologlar ve mühendisler depremi anlama, neden oldukları hasarları en aza indirme ve etkilenen insan sayısını azaltma konusundaki çalışmalarını sürdürmektedir (Earle, 2019: 269). Ancak antik toplumlardaki insanlar bilimsel açıdan depremi algılayamadıkları gibi bu tehlikeyi hafifletecek farkındalık ve teknik bilgidен yoksundular. Bu toplumlarda deprem başta olmak üzere doğal afetlerin kızgın tanrıların iradesiyle gerçekleştiğine inanılmıştır (Ambraseys, 2008: 26).

Hititlerin doğal afetlere karşı yaklaşım ve tepkisini anlamak için onların inanç dünyasını tanımak gerekmektedir. Tanrısal dünya Hitit coğrafyasının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu bağlamda dağlar, nehirler, kayalar, deniz, güneş ve fırtına gibi tabiat unsurları Hititler tarafından gizemli güçler olarak kabul edilmiştir. Farklı mekânlarda ikamet eden tanrıların genellikle insanlar tarafından onlar için yapılan evlerde yani tapınaklarda yaşadıklarına inanmışlardır. Hitit ülkesi ve sakinlerinin refahı için tanrıların kültlerinin ihmal edilmemesine önem göstermişlerdir. Saygısızlık veya ihmal tanrıları kızdırabilir ve neticede tanrılar bireysel ya da ülkenin tamamını etkileyecek cezalar verebilirdi (Schwemer, 2019: 219). Tanrıların kültlerinin ihmal edilmemesi konusunda kralların daha dikkatli davranması gerekmiştir. Çünkü kralların tanrılara karşı sergileyeceği saygısızlık veya ihmalin sonucunda tanrının tüm ülkeyi cezalandıracağına inanmışlardır.¹ Hitit arşivlerinde konu ile ilgili çok sayıda belge yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi I. Hattuşili'nin vasiyetnamesidir. Hattuşili'nin varisi Murşili'yi tanrıların kültlerinin ihmal edilmemesi konusunda uyardığı KUB 1.16 (CTH 6) nolu belgenin tercümesi şöyledir: *“⁵⁰⁻⁵³ Sizler tanrılar konusunda saygılı olun! Onların kurban ekmekleri, kurban içkileri, yağlı ekmek (kırığı) yemekleri ve buğday kırması kurban masasının üstünde hazır dursun! Onları geciktirme ve sakın geri kalma! Eğer ertelersen bu kötülükle sonuçlanır”* (Alp, 2011, 71; Schwemer, 2019, 221). Bahsettiğimiz bu sebepler yüzünden Hititler deprem başta olmak üzere doğal afetler karşısında teknik metotlarla koruyucu önlemler almaktan ziyade bu felaketleri defetme görevini tanrılara yüklemişlerdir. Bu algıdan dolayı doğal afetlerin büyük kısmı teknik metinler yerine mitolojik anlatılarla iç içe geçmiş belgelerde karşımıza çıkmaktadır (Ünal, 1977: 425; Soysal, 2017: 80-83).

Bu çalışmada, Hititlerin doğal afetleri ve depremi nasıl algıladığı, yaşanan depremlerin belgelerde nasıl ve hangi şartlarda kaydedildiği, önlem amaçlı yapılan ritüeller ve deprem sonrası ortaya çıkan tahribatlar ele alınacaktır.

2. Hitit Arşivlerinde Deprem

Uzmanlar, şimdiye kadar incelenen Hitit metinlerinde doğal afetlerin özellikle gözlenip, tasvir edilmediğini belirtmektedir. Hitit arşivlerindeki doğal afetlerle ilgili kayıtların büyük kısmı yaşanan tabiat olayları hakkında bilgi vermekten ziyade tanrıların kararını bildiren olumlu ya da olumsuz bir işaret olarak kabul edildiğini göstermektedir (Ünal, 1977: 425). Bu yaklaşımı içeren kayıtlardan biri literatürde III. Hattuşili'nin otobiyografisi olarak bilinen metindir. III. Hattuşili otobiyografisinde yeğeni Urhi-Teşup ile yaşadığı taht mücadelesini anlatırken mücadelenin son durağı olan Şamuha kentinde ancak depremin yol

¹ Tanrıların yeryüzündeki temsilcisi olarak ülkeyi tanrılar adına yöneten Hitit kralları, ülkenin idaresinin baş sorumlusu olması yanında, başrahip sıfatıyla tanrılar için düzenlenen bayram ve törenlerin de baş icracısı olmuştur (Reyhan, 2016, 94).

açabileceği bir tahribatın yaşandığını aktarmıştır (Alp, 2011: 134-141; Ünal, 2018: 772)². Hititler zamanında kutsal kabul edilen ve tanrıça İstar'ın dini merkezi olan Şamuha, günümüzde Sivas ili, Yıldızeli ilçesindeki Kayalıpınar ile lokalize edilmektedir (Müller-Karpe, 2014: 11; Wilhelm, 2002: 886; Ünal, 2005: 21). Önemli bir dini merkez olan Şamuha'daki tapınaklarda çok sayıda değerli eşya ve madeni eser muhafaza ediliyordu. Bundan dolayı kent başta Kaşkalar olmak üzere düşman saldırılarına karşı I. Tuthaliya döneminden itibaren geniş savunma sistemleri ve sağlam surlarla koruma altına alınmıştır (Alp, 1956: 78-80). Hattuşili kenti kuşattığı sırada Şamuha'nın surlarının aniden çöktüğünü belirtmektedir. Kuşatmaya katılanlar ve savunmada olan askerler başta olmak üzere bu beklenmedik ve olağanüstü olay karşısında herkes dehşet ve hayrete düşmüş olmalıdır. Ünal'a göre Hititlerin günümüzde hâlâ kalıntıları görülebilen sağlam ve güçlü sur duvarlarının aniden çökmesine neden olabilecek bir teknolojiye sahip olmadığı göz önünde bulundurulursa bu yıkıma bir depremin neden olduğu düşünülebilir (Ünal, 2018: 772). Hattuşili bu olayın yarattığı etkiyi ve sonuçlarını aktarmak yerine yeğeni ile yaşadığı taht mücadelesinden elde ettiği galibiyetin tanrıça İstar'ın bir lütfu olduğuna inanmış ve yaşanan bu yıkıcı olayın Urhi-Teşup ve taraftarları için tanrıça tarafından verilen bir uyarı işareti olduğunu ilan etmiştir (Alp, 2011: 134-141). Bu tablet aracılığıyla M.Ö. 1290 yılında Orta Anadolu'da bir depremin meydana geldiği tahmin edilmektedir. Kayalıpınar doğrudan fay hattı üzerinde yer alan bir yerleşim olmamasına rağmen Kuzey Anadolu Fay Hattı üzerinde yer alan Sivas'ta depremlere neden olabilecek birçok fay hattı bulunmaktadır (Sivas İl Afet Risk Azaltma Planı, Sivas Valiliği, 56). M.Ö. 12. yüzyılda yaşanan bu depremi oluşturan fayın tespiti, depremin kentteki etkilerinin anlaşılabilmesi için devam eden arkeolojik kazı çalışmalarının somut veriler vermesi ve kentte arkeosismolojik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Hitit arşivlerinde yer alan belgelerde henüz depremin yıkıcı etkisi ile ifade eden bir kelimeye rastlanılmamıştır (Ünal, 1977: 443). Bazı uzmanlar Hititlerin nadir olarak kaydettiği bu doğal afeti tanımlanmak için *katkattima/katkattinu/katkattenu* terimini kullandığını belirtmektedir. Sözlükte "titremek, sarsılmak" olarak açıklanan terim aniden yaşanan yer sarsıntılarını tanımlamak için kullanılmış olabilir (Hoffner ve Melchert, 2008: 58; Ünal, 2016: 272). Boğazköy'de bulunan KUB 33.102 ve KUB 33.104 (CTH 345) nolu Hurri kökenli Ullikummi Şarkısı mitosunda yaşanan sarsıntı ile birlikte ev halkının yaşadığı korku şöyle aktarılmıştır: *"⁷⁻¹⁰Git ve Kumarbi'ye söyle! "Neden (benim) evimin önüne öfkeyle geliyorsun?" ve evi(mi) titreme sardı/ deprem tuttu. Hizmetlileri korku sardı..."* (Güterbock, 1951: 149; Sir Gavaz, 2023: 155-156). Hurrilere ait Kumarbi efsanesinin devamı olarak kabul edilen bu metinde Hititlerle birlikte Hurrilerin de doğal afetler karşısındaki tutumu hakkında çıkarım yapmak mümkündür (Demirel, 2015: 443). Teknik bilgilerden yoksun bu metinden anlaşıldığı kadarıyla, yaşanan sarsıntının sebebi tanrının öfkesine bağlanmıştır. Yaşanılan sarsıntı ile birlikte ev halkının yaşadığı korkuya yer verilse de insan üzerinde derin izler bırakan bu doğal felaketin sonuçları aktarılmamıştır.

Babil'de neredeyse tüm doğa olayları gözlemlenmiş, falcılık açısından yorumlanmış ve listeleri çıkarılmıştır. Hititler oluşturulan bu kayıtların bazılarını olduğu gibi arşivlerine alırken bazılarını Hitit dilinde tercüme etmişlerdir. Tanrıların doğa ve gök olayları ile gönderdikleri işaretler ve uyarılarla insanlarla iletişime geçtiğine inanan Hititler, doğa olaylarını gözlemleyip kehanetlerde bulunmuşlardır. Gözlemlenen tabiat olayları arasında deprem gibi jeolojik ve tektonik felaketler, sel baskınları, aniden esen rüzgâr, ay tutulması, güneş tutulması, yıldız kayması gibi olaylar yer almaktadır (Ünal, 2019: 230-235). Boğazköy arşivinde bulunan KUB 37.163 ve KUB 37.164 (CHT 541) numaralı iki adet Babil deprem falı bu afetin kâtipler tarafından bir doğa olayı olarak algılandığını göstermektedir (Ünal, 1977: 443). KUB 37.163 nolu belgenin

² KUB 1.4 III 34-41 + KUB 1.1 IV 1-30 (CTH 81)

duplikati olan Akadca yazılmış KBo 36.36 numaralı deprem falının J. C. Fincke tarafından yapılan tercümesi şöyledir: “¹⁻²⁾ *Simānu ayında bir deprem olursa, kral titreyecek ve bir düşman ülkeyi işgal edecek.* ³⁻⁵⁾ *Du'uzu ayında bir deprem olursa krala itibar edilmeyecek, hor görülecek, saray ateş altına alınacak.* ⁶⁻⁷⁾ *Abu ayında bir deprem olursa harabe olur, (bir düşmanın) kralı ülkeyi işgal eder.* ⁸⁻⁹⁾ *Ulūlu ayında bir deprem olursa Kiš şehri ölür, hasat olmaz...*” (Fincke, 2010: 9-11). Metin incelendiğinde depremin insan ve çevre üzerinde bıraktığı tahribatın izlerinden bahsetmekten ziyade yaşanabilecek olası bir depremin gerçekleşme zamanına göre kral ve ülkenin kaderinde ne gibi tesirlere yol açabileceği yorumlanmıştır. Aslında depremlerin diğer doğal afetler kadar günümüzde olduğu gibi antik zamanlarda da toplumların ekonomik yönden zayıflamasına yol açtığı göz önünde bulundurulursa bu metnin sadece koruma amaçlı kullanılmadığı yorumunu yapabiliriz. Metinde depremden bahsedilmiş olması bu toplumun hafızasında en az bir kez bu yıkıcı afetin yaşandığına dair izlerin bulunduğunu düşündürmektedir. Bu afet ekonomik sıkıntılarla birlikte siyasi değişmelere de sebep olabilmektedir. Yaşanan bu felaketle kendilerini koruyamaz hâle gelen kentler siyasi güç ve otoritelerini kaybetmişlerdir. Zira yaşanan bu doğal felaketler genellikle istilaların hazırlayıcısı olmuş ve olağanüstü kargaşa yaşanan felakette bir ülkeye o karmaşada saldırmak ve istila etmek kolaylaşmıştır (Karagöz, 2005: 2). Bahsedilen bu unsurlara metnin hemen hemen her satırında rastlamaktayız. Metnin 1–2. satırlarında kralın güç kaybetmesinden ve düşman güçlerinin ülkeyi istila etmesinden bahsedilmektedir. 3–5. satırlarda kralın itibarının azalacağı ve kralın otoritesini temsil eden sarayın ateşe verileceği belirtilmektedir. Burada belki siyasi otoritenin zayıflaması ve krala karşı bir ayaklanmanın başlamasına işaret ediliyor olabilir. Yine 8–9. satırlarda hasat olmayacağına bahsedilerek ekonomik sorunlara işaret edilmektedir.

Henüz lokalizasyonu yapılamayan Hitit kentlerinin tespit edilmesi, buralarda yeni arkeolojik kazıların başlaması ve mevcut Hitit yerleşimlerdeki devam eden kazı çalışmalarının neticesinde Hitit arşivlerinde deprem konusunda yeni metinlerin bulunması söz konusudur. Kısıtlı olan filolojik verilerle Hitit toplumundaki insanların bu doğal felaket karşısında hissettiklerini anlamamız mümkün değildir. Ancak II. Murşili üçüncü saltanat yılında Arzawa üzerine düzenlediği bir sefer sırasında tanık olduğu volkanik bir olay karşısında kendisi dâhil herkesin nasıl dehşete düştüğünü KBo 3.4 (CTH 61) nolu metinde şöyle anlatmaktadır: “*Yürüyüşüm sırasında Lawaşa Dağı'na geldiğimde, beyim güçlü Fırtına Tanrısı ilahi gücünü gösterdi. Bir ateş topu (GİŞkalmışana) fırlattı. Bu ateş topunu benim askerlerim gördükleri gibi, Arzawa ülkesi de onu gördü. Ateş topu gitti gitti ve Arzawa ülkesini vurdu; Uhhaziti'nin kenti Apaşa'yı da vurdu. Uhhaziti'yi dizleri üzerine çöktürdü ve o da hastalandı*”. Ünal, metinde bahsi geçen doğa olayının Kula yakınlarında yaşanmış olabileceğini önererek³, kral ve ordusunun rastladığı bu ateş topunun Fırtına Tanrısı tarafından kendilerine gönderilen bir işaret olarak kabul ettiklerini belirtmektedir. Bu da Hititlerin depremde olduğu gibi diğer jeolojik olaylar hakkında teknik bilgiye sahip olmadığını göstermektedir. Bu ani olay karşısında Murşili psikoşoka girmiş, korkudan dili tutulup, yüzünün yarısı felç olmuştur. Düşman ordusunun başındaki Uhhaziti de bu korkudan nasibini almış ve hastalanıp, yatağa düşmüştür. Strabon'un ifade ettiği üzere tanık olanların büyük korku yaşamalarına sebep olan olay aslında o dönemlerde hala aktif olan Kula ve Eşme civarındaki volkanların püskürttüğü küçük çaplı lavlardır (Ünal, 2018: 619–621). Bu metin göz önünde bulundurularak Hititlerde yaşanan depremlerde yerin aniden sarsılması, büyük yapıların duvarlarının aniden çökmesi büyük şaşkınlık ve korkuya neden olmuş olmalıdır. Hem insan hem de çevrede büyük hasarlar bırakabilen bu doğa olayı hakkında Hitit arşivlerinde neden kısıtlı belge bulunmaktadır? Bu sorunun

³ Murşili'nin yıllıklarının daha detaylı nüshasında aynı doğa olayının ilgili satırları üzerinde yaptığı incelemeye dayanarak, Ünal bu doğa olayı yaşandığı sırada Murşili'nin Lawaşa Dağı'nda değil de Şehiriya Irmağı üzerinde bulunduğunu öne sürmektedir. Ünal bu ırmağın Kula civarındaki çaylardan ve Gediz'in kollarından birisi olabileceğini belirterek, Banaz Çayı olması ihtimaline işaret etmektedir. Bkz. Ünal, 2018: 620.

net bir cevabı henüz olmasa da bazı varsayımlarda bulunabiliriz. Hititler deprem konusunda belki daha detaylı kayıtlar tutmuş ve bu belgeler henüz toprak altında gün yüzüne çıkarılmayı bekliyor olabilir. Bir başka ihtimal ise depremlerin ardından yaşanan yıkımlar ve bu yıkımların doğurduğu siyasi ve ekonomik sorunlarla mücadele edilirken afetin kayıt altına alınmasının ihmal edilmesi olabilir.

3. Arkeolojik Veriler Işığında Hitit Şehirlerinde Deprem

İnsanoğlu yeryüzünde yaşamaya başlamasıyla birlikte doğada insan yaşamını sürekli veya belirli aralıklarla tehdit eden felaketlerle karşılaşmıştır. Topraklarının büyük kısmı birinci derecede deprem bölgesi olan Anadolu'da yaşanan doğal afetlerin başında gelen deprem en ölümcül ve yıkıcı olan felakettir. Hititler doğal afetleri gözlemlenme ve bunlara karşı koruyucu önlemler alma konusunda yeterince teknik bilgiye sahip olmasa da deprem karşısında yıkımların etkisini azaltacak veya önleyecek bazı teknikler geliştirmişlerdir. Asla alüvyon ovalara ve dere yataklarına ev yapmayan Hititler binaları deprem riskine karşı sağlam temeller üzerine inşa etmişlerdir (Ünal, 2005: 44-45).

Hitit yerleşimlerdeki saray ve tapınak gibi tüm resmi binalar başka yapılarla birleşmeyecek şekilde bağımsız olarak inşa edilmiştir. Depremi yıkıcı etkisini azaltmak için büyük resmî binaların inşasında kullanılan ahşap-kil tuğla tekniği kullanmışlardır (Resim 1) (Mielke, 2019: 97-98). Binaların inşasında alınan bu tedbirlere rağmen fay hatlarından haberdar olmayan Hititlerin birçok kenti maalesef depremin yıkıcı ve korkunç etkisiyle tanışmıştır. M.Ö. 2000–1500 tarihleri arasında Alacahöyük, M.Ö. 1300 yılı civarında Alacahöyük ve Hattuşa'da deprem yaşandığına dair izler gösteren stratigrafik kültür katlarına kazı çalışmalarında rastlanılmıştır (Karagöz, 2005: 14). Günümüzde bilinen Hitit kentlerinde sürdürülen arkeolojik kazı çalışmaları ve bazı merkezlerde gerçekleştirilen arkeosismolojik çalışmalar Hitit kentlerinde yaşanan depremlerin boyutlarını ve etkilerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. M. G. Drahor ve diğer uzmanlar tarafından Şapinuwa kentinde başlatılan arkeosismolojik çalışmalarla birlikte Hititler zamanındaki potansiyel depremler jeoloji disiplini altında incelenmeye başlanmıştır (Drahor vd., 2016: 21; Drahor vd., 2017: 44).

Hitit imparatorluğu ile özdeşleşen başkent Hattuşa, simgesel ve anıtsal yapılarla donatılmış en büyük Hitit kentidir. (Schachner, 2019: 121). Oldukça geniş bir alanı kaplayan kent topografik olarak bazı bölgelere ayrılmıştır. Buna göre, Büyükkale'de saray, Aşağı Şehir'de Büyük Tapınak, anıtsal yapılar ve konutlardan oluşan mahalleler, Yukarı Şehir'de ise Tapınak Mahallesi, Kral Kapısı, Yer Kapı, Aslanlı Kapı yer almaktadır (Schachner, 2013: 12). Kent MTA'nın diri fay haritasına göre Kuzey Anadolu Fay Hattı ile Sungurlu Fay Hattı arasında kalmaktadır (MTA Diri Fay Haritaları NK 36–16 parseli). 2018 yılı kazı çalışmalarında Hattuşa ve çevresinde gerçekleştirilen jeolojik çalışmalar sayesinde kenti kuzeydoğu-güneybatı yönünde kesen çok sayıda fay hattı tespit edilmiştir. İlk bulgulara göre Hattuşa fay hareketlerine bağlı olarak en az üç deprem yaşamıştır (Sümer vd., 2019: 93–94). Hattuşa'da sürdürülen arkeosismolojik çalışmalar sonucu kentteki arkeolojik yapılarda depremin oluşturduğu tahribat ortaya çıkarılmıştır. Yukarı Şehir'de Aslanlı Kapı, Kral Kapısı, Yer Kapı ve Tapınaklar mahallesinde; Aşağı Şehir'de Büyük Tapınak ve çevresinde deformasyonların olduğu görülmüştür. Büyük tahribata uğradığı görülen Büyük Tapınak'ta 18 noktada 1 ila 2 metre arasında değişen çatlaklar tespit edilmiştir. Tapınakta oluşan bu hasara sebep olan depremin M.Ö. 16. yüzyılda yaşandığı ve Sungurlu Fay Hattı kaynaklı olabileceği tahmin edilmektedir. (Resim 2–3) (Sümer vd., 2019: 95-96). Hattuşa'da arkeosismolojik çalışmaların sürdürülmesiyle kentte deprem kaynaklı yaşanan yıkım ve tahribatlar daha iyi anlaşılacaktır.

Depremin izlerinin tespit edildiği bir başka Hitit kenti Şapinuwa'dır. Çorum Ortaköy ilçesinde yer alan Şapinuwa, geniş bir alana ve kalabalık nüfusa sahip Hitit kentlerinden biridir (Süel, 1998: 560). Arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda kent sakinlerinin yerleşmelerdeki yapıların inşasında araziyi güçlendirmek için bir takım teknik uygulamalar kullandığı anlaşılmaktadır (Süel, 1995: 267). Önemli dinî ve askerî merkezlerden biri olan bu kentin Hititler zamanında kurulduğu, uzun süre boyunca iskân edildikten sonra tamamen terk edildiği anlaşılmıştır. Stratejik açıdan iyi bir noktada konumlanmış ve güçlü bir askeri yapıya sahip olan kentin ani bir şekilde terk edilmesi ilginç bulunmaktadır. Arkeolojik ve filolojik kaynaklar kentte bir düşman saldırısı yaşandığına dair kanıt sunmadığından, uzmanlar kentte büyük bir doğal afetin yaşanmış olması ihtimalini araştırmaya başlamıştır. Böylece 2013 yılından itibaren kentte antik zamanlardaki deprem geçmişi araştırılmaya başlanmıştır (Süel, 1998: 560; Süel, 2015: 169; Drahor vd., 2016: 21). Uzmanlar Şapinuwa'da farklı kazı sezonlarında gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda bazı binaların istikametinin batı yönüne doğru kayması ve bazı binaların çevresinde ve temellerinde düşmüş taşlara rastlanılmasına dayanarak kentte yaşanan depreme işaret etmektedirler. (Süel, 1992: 497; Süel, 1995: 267). Kentte özellikle Ağılönü mevkiinde ortaya çıkarılan yapılarda bina temellerinin doğu-batı yönünde bir sarsıntı sonucu savrulduğu görülmektedir. Bu tahribata sebep olabilecek fay hattı araştırılırken MTA tarafından Mecitözü ve Aydıncık'ta tespit edilen faylar haricinde, Çekerek'ten Şapinuwa'ya uzanan Alan ve Karadağ'da doğu-batı yönlü birçok fay hattı bulunmuştur. Bu fayın en az 7 kuvvet civarında bir deprem oluşturma potansiyeli bulunmaktadır. Sağ atımlı deprem dalgası duvarları batı yönünde iterik yıkılmasına sebep olmuştur. Kentte yaşanan bu deprem M.Ö. 13. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Süel, 2015: 169; Drahor vd., 2017: 44). Daha sonra yıkıntıların bulunduğu alanda temizlik ve onarım yapılarak iskân edilmeye devam edilmiştir. M. Süel, yıkıma sebep olan bir depremin içlerinde her zaman ısınma ve aydınlanma amacıyla ateş barındıran yapılarda yangın çıkarmasının kaçınılmaz olduğuna işaret etmektedir. Bu durumda depremle yıkım yaşayan yapılar ardından başlayan yangınla büyük tahribatlara uğramış olmalıdır (Süel, 2015: 169).

Bir Hitit kenti olan Şarişsa, M.Ö. 16. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir (Müller-Karpe, 2009: 45). 1992 yılında yapılan yüzey araştırmaları sonucunda neresi olduğu bilinmeyen bu Hitit kentinin Kuşaklı olduğu anlaşılmıştır (Müller-Karpe vd., 2011: 266). Şarişsa, Sivas ili Altınyayla İlçesi Başören Köyü'nün 4 km doğusunda yer almaktadır (Müller-Karpe, 1994: 259). MTA'nın diri fay haritasına göre Deliler Fay Hattı'nın güneyinde yer alan kentin depremlerle tahribata uğradığı arkeolojik kazılarla kanıtlanmıştır (MTA Diri Fay Haritaları NJ-37-1 parseli; Müller-Karpe, 2003: 440) (Resim 4). Kentte depremin yıkıcı izlerinin en fazla görüldüğü yapı, C binası olarak adlandırılan Fırtına Tanrısı'nın tapınağıdır. İki katlı, 110 odadan oluşan tapınak binası yaklaşık olarak M.Ö. 1525 yılında inşa edilmiştir. Binanın batı kanadında geniş kapsamlı tamirat izlerine rastlanılmıştır. Zarara uğramış duvarlar onarılmakla kalmamış aynı zamanda mevcut duvarlar önüne eklemeler yaparak ikinci bir duvarın örüldüğü görülmüştür. Uzmanlar bu tamiratın sebebini önceleri anlayamamış olsa da 2000 yılı kazı sezonunda 60 nolu odada üzeri büyük taşlarla kapatılmış yaklaşık 70 cm derinlikte bir yarığa rastlamıştır (Resim 5). A. Müller-Karpe'ye göre bu yarık inşa faaliyeti sırasında ortaya çıksaydı içi doldurularak yok edilebilirdi. Bu nedenle yarığın tapınağın kullanımı sırasında meydana geldiği düşünülmektedir. Bu derecede büyük tahribata ancak kuvvetli bir depremin neden olabileceği ileri sürülmektedir (Müller-Karpe, 2003: 438, 440). Şarişsa'nın 4,5 km uzağında yer alan Deliler Fay Hattı üzerinde yapılan çalışmalar yüzey faylanması nedeniyle en az beş depremin yaşandığına işaret etmektedir. Bu depremlerin tarihlendirilmesiyle saptanan son depremin Şarişsa'da meydana gelen tahribata sebep olabileceği belirtilmiştir (Kürçer vd., 2018: 11). Depremin yıkıcı etkisiyle yüzleşen kentte oluşan tahribatın izlerinin tam olarak belirlenebilmesi için arkeosismolojik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

4. Sonuç

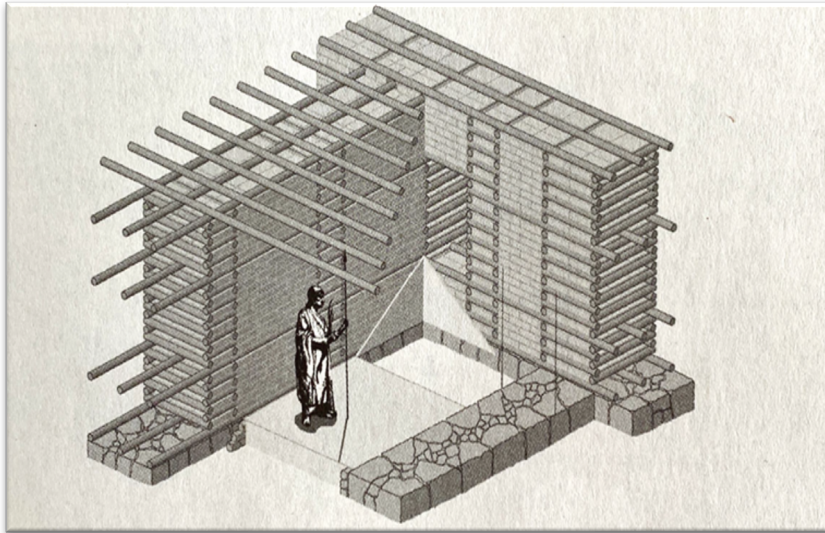
Orta Anadolu'da merkezî bir devlet kurmayı başaran Hititler bu topraklarda Hatti, Hurri ve Luwiler başta olmak üzere farklı unsurla iç içe yaşarken birçok doğal afetle karşılaşmış olmalıdırlar. Yarattığı korku kadar Hitit arşivlerinde yer almasa da yaşanan felaketlerden biri deprem olmuştur. Gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sonucunda günümüzde Hitit şehirlerinin birçoğunda izlerine rastlanılan bu doğal afet karşısında Hititlerin neden yeterince yazılı malzeme bırakmadığı hâlâ cevaplanması gereken bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehirlerde depreme bağlı olarak yaşanan tahribata bakılırsa yerin şiddetli bir şekilde sarsılması ve binaların aniden yıkılması şehir sakinleri için oldukça dehşet verici olmalıdır. Deprem gibi yıkıcı bir felaket yaşayan toplumlarda can kayıplarının yanı sıra ekonomik ve siyasi sorunlar da yaşanabilmektedir. Hitit şehirlerinde yaşanan depremlerin detaylı incelenmesi ve bu felaket sonrasında yaşanan kayıpların tahmini tespitinin yapılmasıyla birlikte, yaşanan deprem sonrası şehirde herhangi bir siyasi otorite probleminin ya da düşman saldırısının yaşanıp yaşanmadığı da incelenmesi gereken önemli konulardan biridir. Günümüzde bazı Hitit şehirlerinde sürdürülen arkeolojik kazı çalışmaları ile birlikte arkeosismolojik çalışmaların da gerçekleştirilmesi bir kentte yaşanan depremlerin boyutlarının ve etkilerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Ancak bu çalışmalar günümüze kadar Hattuşa ve Şapinuwa gibi bazı merkezlerle sınırlı kalmıştır. Topraklarının büyük kısmından aktif fay hatları geçen Hitit coğrafyasında yaşanan depremler ve bu depremlerin oluşturduğu fiziki, ekonomik, siyasi ve sosyal tahribatları anlayabilmemiz için arkeosismolojik çalışmalara daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Özellikle konu hakkında yeterli filolojik kaynağın olmadığı göz önünde bulundurulursa cevapsız kalan soruların aydınlatılması için arkeosismolojik çalışmaların yaygınlaştırılması zaruridir.

Kaynakça

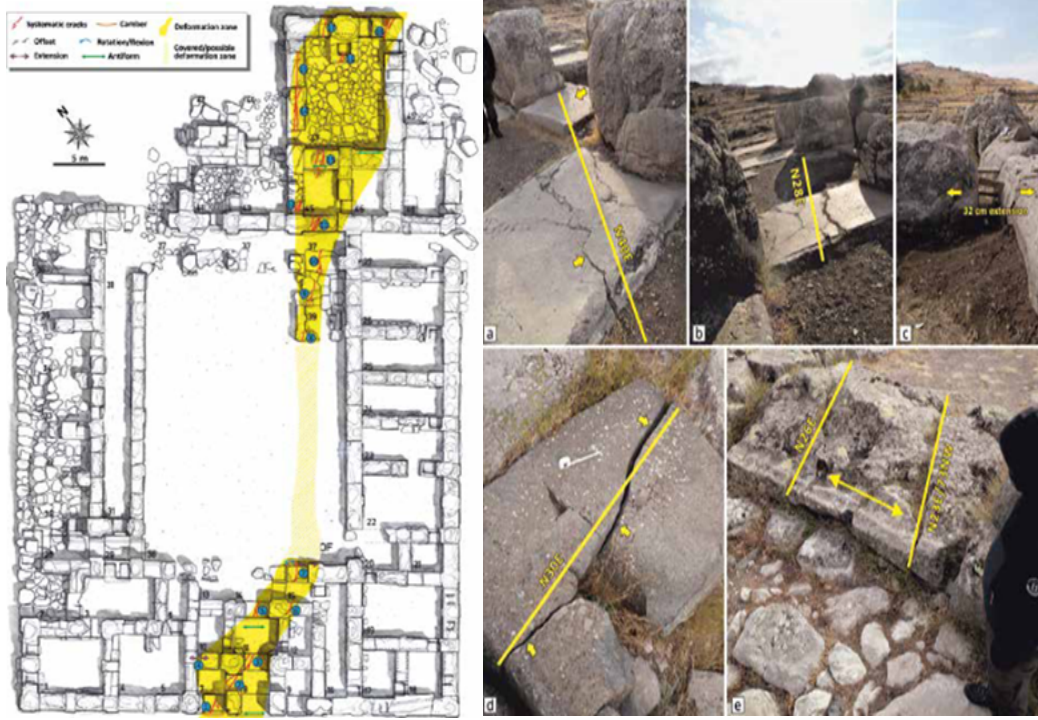
- Alp, S. (1956). Die Large von Samuha, *Anatolia*, I, 77-80.
- Alp, S. (2011). *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara.
- Ambraseys, N. N. (2008). Descriptive Catalogues of Historical Earthquakes in the Eastern Mediterranean and the Middle East; Revisited, *Historical Seismology*. (Ed.) J. Fréchet, M. Meghraoui, M. Stucchi, *Historical Seismology*, Springer, Berlin, 25-39.
- Demirel, S. (2015). Hititçe Çiviyazılı Metinlerde Geçen Kumarbi Efsanesi ve Ullikummi Şarkısı'na İlişkin Bir Tartışma Notu, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 30 (2), 443-449.
- Drahor, G.M., Berge, A.M., Ongar, A., Ortan, A. (2016). Hitit Başkenti Şapinuwa'da Arkeosismoloji Çalışmaları, *Aktif Tektonik Araştırma Grubu Toplantıları Bildiri Özetleri Kitabı*, Denizli.
- Drahor, M.G., Sümer, Ö., Ongar, A., Ortan, B., Berge, M.A., Süel, A., Ayyıldız, S. (2017). Şapinuwa Arkeolojik Alanında 2017 Yılında Yapılan Arkeosismolojik Gözlemler, *Aktif Tektonik Araştırma Grubu 21. Çalıştayı Bildiri Özetleri Kitabı*, Afyon.
- Earle, S. (2019). *Physical Geology*.
- Fincke, J. C. (2010). KBo 36, 63: Duplikat zum Text mit Erdbebenomina KUB 37, 163, *NABU*, I, 9-11.
- Güterbock, H. G. (1951). The Song of Ullikummi Revised Text of the Hittite Version of a Hurrian Myth, *Journal of Cuneiform Studies*, 5 (4), 135-161.
- Hoffner, H. A., & Melchert, H. C. (2008). *A Grammar of the Hittite Language*, Part I, Eisenbrauns, Indiana.

- Karagöz, Ş. (2005). *Eskiçağ 'da Depremler*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kürçer, A., Duran, İ., Öncü, U., Kılıç, A. R., Çalınak, G., Gürsoy, H., Tatar, O., & Kayadibi, Ö. (2018). Deliler Fayı Üzerinde Aktif Tektonik ve Paleosismolojik Çalışmalar, Orta Anadolu, *Aktif Tektonik Araştırma Grubu 22. Çalıştayı Bildiri Özleri Kitabı*, Çanakkale.
- Mielke, D. P. (2019). Şehirler ve Yerleşim Düzeni, (Ed.) M. Doğan Alparslan, M. Alparslan, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 93–103.
- Müller-Karpe, A. (1994). Yeni Bir Hitit Merkezi: Kuşaklı (Başören/Sivas) 1992 Yılı Yüzeysel Araştırması, Kazı Sonuçları Toplantısı, 11, 259–264.
- Müller-Karpe, A. (2003). 1999–2001 Yıllarında Kuşaklı-Sarissa'da Yapılan Kazı ve Araştırmalar. Kazı Sonuçları Toplantısı, 24 (1), 437–448.
- Müller-Karpe, A., Müller-Karpe V., Schrimpf A. (2009). Geometrie und Astronomie im Stadtplan des Hethitischen Sarissa, *MDOG*, 141, 45–64.
- Müller-Karpe, V., & Müller-Karpe A. (2011). Kuşaklı-Sarissa, (Ed.) N. Karul, *Arkeoatlas*, İstanbul, 266–269.
- Müller-Karpe, A., Müller-Karpe, V., & Kryszat, G. (2014). Untersuchungen in Kayalıpınar 2013 und 2014, *MDOG*, 146, 11–41.
- Reyhan, E. (2016). Hitit Kültür Dünyasında Bayram Ritüelleri, *Turkish Studies*, 11 (16), 89-114.
- Schachner, A. (2013). Hitit Başkenti Hattuşa'nın Yakın Çevresiyle İlişkileri, 4. *Çorum Kazı Araştırma Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Çorum.
- Schachner, A. (2019). Hattuşa, Hitit İmparatorluğu'nun Başkenti, (Ed.) M. Doğan Alparslan, M. Alparslan, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 104–105.
- Schwemer, D. (2019). Tanrılar Kültü, Büyü Ritüeli ve Ölülerin Bakımı, (Ed.) M. Doğan Alparslan, M. Alparslan, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 219–228.
- Sir Gavaz, Özlem. (2023). Hititçe Metinler Işığında Ani Gelişen Doğal Afetlerden Deprem ve Sel, (Ed.) İ. Albayrak vd., *Prof. Dr. Salih Çeçen'e Armağan*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 155-156.
- Sivas İl Afet Risk Azaltma Planı, Sivas Valiliği.
- Soysal, O. (2017). A New Join KUB 17.8 + Bo 6172: Mythological Description of a Natural Disaster in AncientAnatolia?, *NABU*, 2017 (2), 80-83.
- Süel, A. (1992). 1990 Yılı Çorum-Ortaköy Kazı Çalışmaları, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 14 (2), 495–508.
- Süel, M. (1998). Ortaköy- Şapinuwa Hitit Şehri, III. *Hititoloji Kongresi Bildirileri Kitabı*, Ankara, 559-572.
- Süel, A. (1995). 1994 Yılı Çorum-Ortaköy Kazı Çalışmaları, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 17 (1), 263–282.
- Süel, M. (2015). Ortaköy-Şapinuwa 2014 Kazı Çalışmaları, 5. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu Bildirileri*, Çorum.
- Süel, A., Süel M. (2007). 2007–2008 Yılı Ortaköy-Şapinuwa Kazı Çalışmaları, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 31 (4), 23–40.

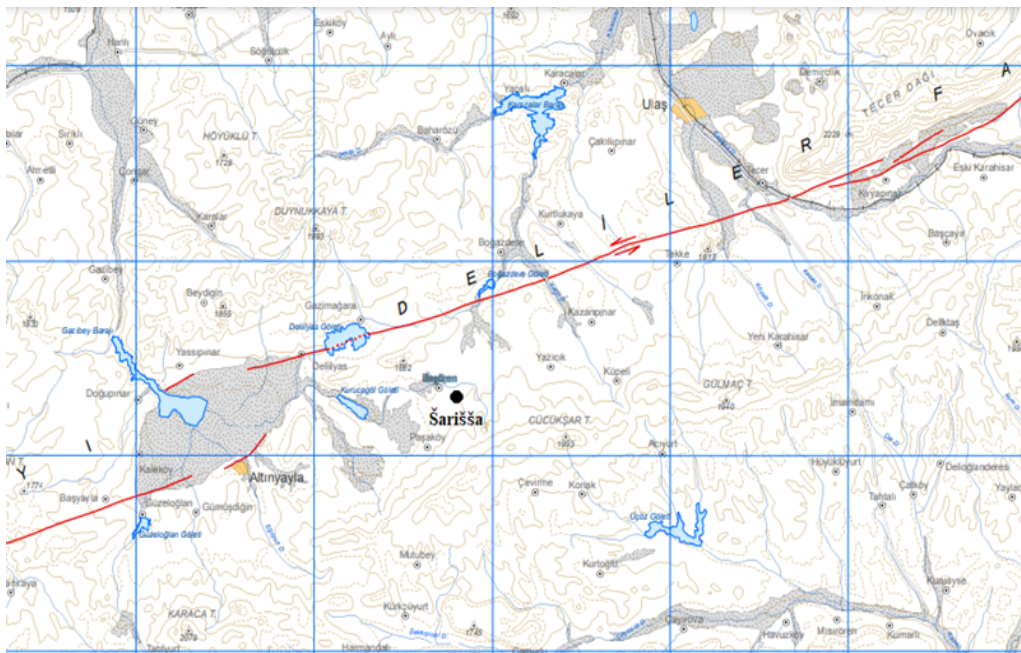
- Sümer Ö., Drahor M. G., Berge M. A., Ongar A., & Schachner A. (2019). Geoarchaeological and Archaeoseismological Observations in Hattuša: First Evidence of Earthquake Traces from the Hittite Capital. *Archäologischer Anzeiger*, 1 (1), 90–96.
- Ünal, A. (1977). M.Ö. II. Binyıl Anadoluşunda Doğal Afetler, *Belleten*, 41 (163), 423–446.
- Ünal, A. (2005). *Hititler Devrinde Anadolu*, 3, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Ünal, A. (2016). *Hititçe-Türkçe- Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Ünal, A. (2018). *Eski Anadolu Siyasi Tarihi*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Ünal, A. (2019). Falcılık ve Kehanet, (Ed.) M.Doğan Alparslan, M. Alparslan, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 229–245.
- Wilhelm, G. (2002). Noch einmal zur Lage von Samuha. *Gs Imperati, Eothen 11*, 885–890.

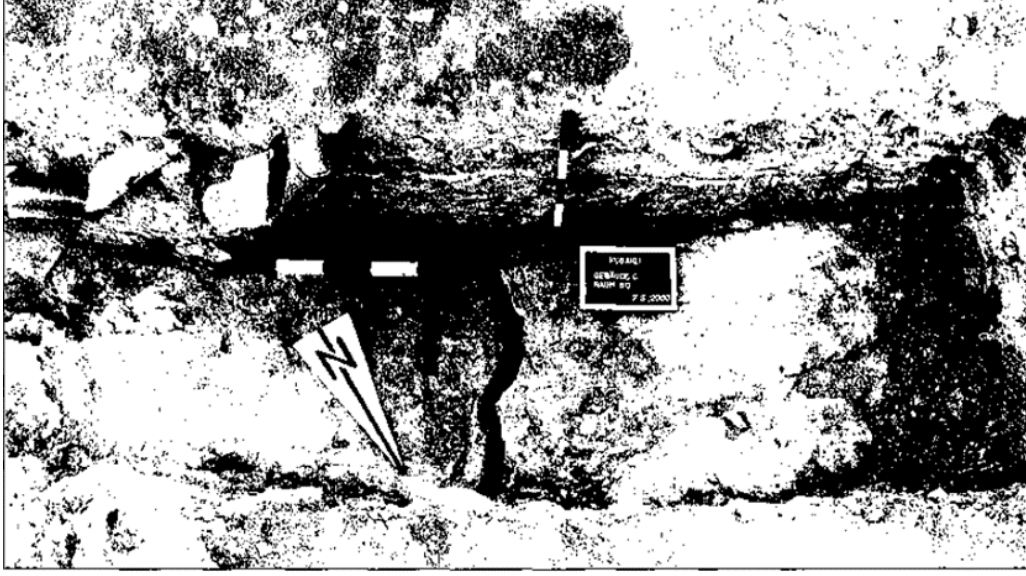
Res. 1: Kamu binalarının inşasında kullanılan ahşap-kil tuğla tekniğı (Mielke, 2019, 97).

Res. 2-3: Büyük Tapınak'taki arkeosismolojik bulgular ve depremin oluşturduğu tahribat (Sümer vd., 2019, 94-95).

Res. 4: Deliler Fay Hattı ve Şarişsa'nın konumu (MTA Diri Fay Haritaları NJ-37-1 parseli).

Res. 5: Firtına Tanrısı Tapınağı, 60 nolu odada deprem sonucu oluşın yarık (Müller-Karpe, 2003, 446).

Franz L. Neumann'a Göre Hukukun Üstünlüğü ve Hukuk Devleti Kavramları ve Max Weber'in Etkisi*

Concepts of The Rule of Law and Rechtsstaat According to Franz L. Neumann and The Effect of Max Weber

M. Burak ATALAY**

Öz

Modern hukuk ve modern devlet arasındaki ilişki liberal devlet eleştirileri açısından önemlidir. Bu çalışmanın amacı, Frankfurt Okulu'nun ilk dönem temsilcilerinden hukukçu ve siyaset teorisyeni Franz Leopold Neumann'ın hukukun üstünlüğü (the rule of law) ve hukuk devleti (Rechtsstaat) kavramlarını ne şekilde ele aldığını ortaya koymaktır. Günümüzde giderek eşanlamli kullanımı yaygınlaşan bu iki kavramın tarihsel kökenlerini ve aralarındaki farkları tespit etmek hatta her bir kavramın kendi içinde geçirdiği anlam değişikliklerini ortaya koymak önem arz etmektedir. Çalışmada, Cambridge Okulu'nun düşünce tarihçiliği yöntemi uygulanacaktır. Bu kapsamda çalışmanın bir diğer amacı da dönemin önemli düşünürlerinden biri olan Max Weber'in görüşlerinin Neumann'ı nasıl etkilediğini irdelemek olacaktır. Nitekim bu etki Neumann'ın liberal devlet ve hukuk ilişkisi analizinde merkezi bir konuma sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Franz L. Neumann, Max Weber, Hukukun Üstünlüğü, Hukuk Devleti, Liberalizm, Kapitalizm

Abstract

The relationship between modern law and the modern state is important for the criticism of the liberal state. The aim of this study is to reveal how the jurist and political theorist Franz Leopold Neumann, one of the first representatives of the Frankfurt School, handled the concepts of the rule of law and Rechtsstaat. Identifying the historical origins and differences between these two concepts, which are increasingly used synonymously today, and revealing the changes in meaning that each concept has undergone within itself is crucial. The study will apply the Cambridge School's method of historiography of thought. Another aim of the study in this context is to explore how the views of Max Weber, one of the most important thinkers of the time, influenced Neumann. Indeed, this influence is central to Neumann's analysis of the relationship between the liberal state and the law.

Keywords: Franz L. Neumann, Max Weber, Rule of law, Rechtsstaat, Liberalism, Capitalism

* Yazarın İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı bünyesinde hazırlamakta olduğu doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
E-posta: matalay@ogr.iu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7229-873X

Gönderim Tarihi / Submitted: 20.03.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 04.05.2024

Atıf Bilgisi / Cite As: Atalay, M. Burak (2024), "Franz L. Neumann'a göre Hukukun Üstünlüğü ve Hukuk Devleti Kavramları ve Max Weber'in Etkisi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 38-55.

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun şekilde hazırlanmış ve [turnitin](#) intihal taramasından geçmiştir.

1. Giriş

Günümüzde hukuk denildiğinde akla gelen ilk simgeler, her hukuk uygulayıcısının ofisinde ya da kartvizitinde yer alan veya hukukla ilgili çalışma yapan her kurumun ambleminde ya da çalışma ortamlarında görebileceğimiz çeşitli simgelerdir. Hukukta adalet ve tarafsızlığın sembolü olarak tanrıça Themis heykeli, delillerin hassasça tartılması sonucu adil bir karar vermeyi temsilen adalet terazisi, otoritenin ve kanunun gücünün sembolü olarak hâkimin önünde bir tokmak ve hatta modern hukukun tarafsızlık ve şeffaflık iddiası ile aleniyet ilkesinin bir göstergesi olarak mahkeme salonunun bizzat kendisi... Bu semboller ve bunların temsil ettiği değerler ile işaret ettiği kavramlar elbette modern bireyin ve toplumun Akli'na (*Ratio*'ya) hitap eden, birbiri ile uyumlu ve tutarlı olduğundan kimsenin kolay kolay yanlış bulmayacağı kavramlardır.

İşte modern toplum ve devlet, hukuk düzenini bu rasyonalite üzerine oturtur. Alman düşünür Franz Leopold Neumann (1900-1954), bahsedilen Akıl çelişkilerini ele alırken, mevzu hukuk ve onun kurumları tarafından çoğu zaman doğal kabul edilen, kaynağı veya sahip olduğu düşünülen ilkelere sadakati eleştirilmeden uygulanan mevzu hukukun gerçekten Akla uygun olup olmadığının sorgulamasını yapar. Neumann'ın bu sorgulama sonucunda ortaya koyduğu görüşler, liberal devlet ve hukuk eleştirileri içerisinde dikkat çekici bir konuma sahiptir.

Bu çalışmanın amacı da Franz L. Neumann'ın hukukun üstünlüğü (the rule of law) ve hukuk devleti (Rechtsstaat) kavramlarını ne şekilde ele aldığını ortaya koymaktır. Düşünürün bu konudaki görüşleri için temel veri kaynağı, Neumann'ın *The Rule of Law*¹ eserinin üçüncü bölümü olacaktır. Elbette her düşünür gibi² Neumann da yaşadığı dönemin politik, ekonomik ve toplumsal sorunları³ üzerine düşünen, tavır alan bir isimdir. Aynı şekilde kendi döneminin entelektüel tartışmaları⁴ içerisinde yer alan, bu tartışma konuları üzerine eserler vermiş bir filozof olmuştur. Döneminin hukuk tartışmaları açısından, bir önceki kuşağın en önemli düşünürlerinden biri olan Alman hukukçu ve sosyolog Max Weber'in (1864-1920) hukuk ve ekonomi ilişkisine dair söyledikleri, kendi yorumunu geliştirirken referans noktalarından birini de Weber olarak alan Neumann'ı anlamak açısından önemlidir.

Bu sebeple çalışmanın ilk bölümünde, anlamı günlük kullanımda birbirine yakınsanan, hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti kavramları, benzerlikleri ve farklılıkları bakımından açıklanmıştır. Bir ilke olduğu kadar bir ideal de olan hukukun üstünlüğü kavramı, hukuki olduğu kadar siyasi bir niteliğe sahiptir. Hukuk devleti kavramı ise kabaca modern devleti oluşturan yasama, yürütme, yargı kuvvetlerinin üçünün de hem varlığını hukuktan almasını hem işleyişini hukuka bağlı olarak sürdürmesini ifade etmektedir. Hukuk devleti, günümüz devletlerinin inandığı, kabul ettiği ve uyguladığı (en azından öyle yaptığını iddia ettiği) çeşitli hukuki ilkeler,

¹ Franz L. Neumann, *The Rule of Law: Political Theory and the Legal System in Modern Society* (Heidelberg: Berg Publishers Ltd., 1986) [Eserin orijinal edisyonunun başlığı “*The Governance of the Rule of Law: An investigation into the practical theories, the legal system, and the social background in the competitive society*” olan Harold J. Laski danışmanlığında London School of Economics'te yazdığı 1936 tarihli doktora tezidir.]

² “Her durumda, gerek yepyeni bir fikir ya da kavram ortaya atan, gerekse var olan fikirleri yeniden üreten “deha” sahibi düşünürlerden hiçbiri kendi zamanının ötesinde değildir, sistemli siyasal düşünceler tıpkı tüm diğer düşünce biçimleri gibi kendi dönemlerinin toplumsal formasyonunun ve entelektüel tartışmalar bağlamının parçasıdır.” (Ateş Uslu, *Siyasal Düşünceler Tarihinin Giriş: Tarihyazımı, Temel Yaklaşımlar ve Araştırma Yöntemleri* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2017), 133.)

³ Weimar Cumhuriyeti'nin siyasi tarihinin temel bir okuması için bakınız: Colin Storer, *Weimar Cumhuriyeti'nin Kısa Tarihi*, trans. Sedef Özge (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015). Eric D. Weitz, *Weimar Germany: Promise and Tragedy* (Princeton: Princeton University Press, 2013). Stephen J. Lee, *The Weimar Republic* (London: Routledge, 1998). Benjamin Carter Hett, *Demokrasinin Ölümü: Hitler'in Yükselişi ve Weimar Cumhuriyeti'nin Çöküşü*, trans. Ahmet Kar (İstanbul: Profil Kitap, 2019).

⁴ Weimar döneminin temel entelektüel tartışmaları için bakınız: Peter C. Caldwell, *Popular Sovereignty and the Crisis of German Constitutional Law: The Theory and Practice of Weimar Constitutionalism* (Durham: Duke University Press, 1997); Peter E. Gordon and John P. McCormick, eds., *Weimar Thought: A Contested Legacy* (Princeton: Princeton University Press, 2013).

temel hak ve hürriyetler ile şekillenir. Böylece hukuk devleti, temel ilkesinin tüm iş ve işlemlerinde hukuka uygun davranmak olduğu, hukukun üstünlüğüne tabi olarak varlığını sürdüren devlet olarak algılanır.

İkinci bölümde, Franz Neumann'ın fikirlerinden etkilendiği⁵ isimlerden biri olan Max Weber'in modern hukuka yönelik düşünceleri anlatılmıştır. Weber'in hukuk sistemleri incelemesi ve sınıflandırması, bu sınıflandırma içerisinde Avrupa hukukunun özel konumu ve kapitalizm ve hukuk ilişkisini ele alışı, meşru otorite tipolojileri ile hukuk ilişkisini açıklamak Neumann'ın fikirlerini takip etmek bakımından değerlidir. Hem Weber'in hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti kavramlarına yaklaşımları bu analizlerinden çıkarılabilir hem de Neumann'ın benzer eleştirilerinin bir öncülü olarak ele alınması açısından önemlidir.

Max Weber, farklı medeniyetlerin hukuk sistemlerini çeşitli boyutlarla ele alır. Bu kapsamda sorduğu sorular için şu örnekler verilebilir: Hukuki örgütlenme özerk midir, yoksa siyasi yönetim ve din ile kaynaşmış mıdır? Hukuk kuralları geleneklere dayanan bir külliyat olarak mı görülür, yoksa insan yapımı kurallardır mıdır? Bu kurallar toplumdaki farklı gruplar için özel olarak mu uygulanır, yoksa toplumun tüm üyelerine evrensel olarak mı uygulanır?⁶

Weber, modern toplumlarda hukukun biçimsel rasyonelliğini (*formal rationality of law*) vurgulamaktadır. Bu, herkesin erişebileceği, açık ve düzenli bir şekilde yazılmış, soyut, genel ve tarafsız (herkes için eşit) uygulanan ve rasyonel olmasının temel belirtisi olarak tutarlı ve öngörülebilir ilkelere dayanan bir hukuk anlayışını ifade eder. Avrupa hukukunun ayırt edici özelliği de onun biçimsel ve rasyonel olmasıdır. Hukuki ilkelerin rasyonelliği, üstün bir evrenselliğe sahip olmasından, biçimselliği ise farklılaşmış ve birbirinden bağımsız işleyen yargı sistemleri içerisinde ortaya çıkmasından ileri gelir. Hukuk normlarının modern dönemde kazandığı bu nitelik ise kapitalizmin gelişmesi ile sıkı sıkıya bağlıdır. Benzer bir tespit yapan Neumann'ı anlamak için ikinci bölümde bu ilişki de açıklanması elzemdir.

Son bölümde ise Neumann'ın hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti kavramlarını ne şekilde ele aldığı açıklanmıştır. Bu anlatıda Weber'in düşüncelerinin etkileri de belirtilerek Neumann'ın, modern çağda hukuk ve devlet ilişkisine, liberalizmin çelişkilerine ve kapitalizm ile hukuk arasındaki ilişkiye dair getirdiği eleştiriler açıklanmıştır.

2. Hukukun Üstünlüğü ve Hukuk Devleti Kavramları

Hukukun Üstünlüğü (the Rule of Law) ve Hukuk Devleti (der Rechtsstaat) kavramlarının açıklanmasında bu iki kavramı eşanlamli kullananlar ve düşünsel kökenlerine bakarak farklı anlamlar ile ele alanlar olmak üzere iki ayrı tutum vardır. Neumann'ın bu kavramlara yaklaşımına dair bölümümüze geçmeden önce bu tutumlardan kısaca bahsetmek gerekmektedir.

Yaylalı, Britanyalı liberal hukukçu Albert Venn Dicey (1835-1922) ve hukuki pozitivizm düşüncesinin en önemli isimlerinden Avusturyalı Hans Kelsen (1881-1973) üzerinden bu kavramları incelediği makalesinde düşünsel kökenleri sebebiyle bu iki kavram arasında ekol farklılığı olduğunu belirtir ve bu farkları açıklar. Ona göre, her iki kavram da liberalizmin ürettiği kavramlar olsa da Dicey, Anglo-Sakson ekolden, özellikle John Locke ve Jeremy Bentham'dan etkilenerek, hukuki değil siyasi boyutla, mülkiyet üzerindeki egemenliğe odaklanarak Hukukun Üstünlüğü kavramına özgün yanlarını kazandırır. Buna karşılık Kelsen, Alman idealist

⁵ Neumann'ın düşünceleri, başta Karl Marx, Karl Renner ve Max Weber gibi önceki dönem düşünürler ve Harold J. Laski, Karl Mannheim ve Carl Schmitt gibi çağdaşları olmak üzere pek çok farklı isimden etkiler taşır.

⁶ David M. Trubek, "Max Weber on Law and The Rise of Capitalism", *Wisconsin Law Review* 720 (1972): 724.

felsefe ekolünden, özellikle Immanuel Kant'tan etkilenecek, hukuki değil felsefi boyutla, davranış üzerindeki egemenliğe odaklanarak Hukuk Devleti kavramının özgün yanlarını oluşturur.⁷

Bu ayrımlara göre hukukun üstünlüğü, hukuk devleti kavramından daha siyasidir. Çünkü devlet egemenliğini hukuk ile kısıtlama amacı güder. Oysa hukuk devleti bireylerin, belli davranışları onaylayan ya da onaylamayan kuralları akıl ile tespit ettiği siyasi değil felsefi bir kavramdır.⁸ Bu sebeple, örneğin Hans Kelsen'e göre siyaset zaten normatif olduğundan (egemen olan hukukun kendisi olduğundan) hukuk devleti, devleti denetleyen bir dış kontrol sistemi değildir.⁹ Oysa Anglo-Sakson anlamda hukukun üstünlüğü, tam olarak bunu yapar. Nitekim Karl Doehring de devlet gücünün yargı gücü tarafından denetlenmesini Hukuk Devleti'nin belirleyici ilkelerinden biri olarak görür.¹⁰

Modern devletin temel bir özelliği olarak hukukun üstünlüğü ilkesi, ilk kez 18. yüzyılda İngiltere'de uygulanmaya başlanmıştır. Kıta Avrupası ülkeleri için bu ilkenin hem uygulanma zamanı daha geç tarihlerde olmuş hem de işlevi İngiltere'deki gibi olmamıştır. 19. yüzyılda bu yaklaşımın en güçlü savunucusu olarak ünlenen İngiliz hukukçu A. V. Dicey, hukukun iktidar üzerinde mutlak bir üstünlüğe sahip olduğunu düşünür. Ona göre toplumun asıl yöneticisi hukuktur. Hükümetler de en az vatandaşlar kadar hukuka tabi olarak faaliyet gösterirler. Devlet ihtiyaç duyduğunda hukuku değiştirebilir, yani hukuk üretebilir. Ancak bunu yaparken de yine hukukla bağlıdır. Bu yüzden devletin tüm görevlilerinin ve organlarının faaliyetleri hukuka tabi olmak zorundadır. Bu ilkeler üzerine kurulmuş bir sistemin sürekliliğini sağlayabilmesi için de hukukun herkesçe bilinir ve öngörülebilir kurallardan oluşması gerekmektedir.¹¹

Uygun aynı makalesinde “(...) İngilizcede rule of law, Fransızcada État de droit, Almancada Rechtsstaat kavramları kullanılıyor. Yakın anlamlı bu kavramları Türkçede hukukun hükümlerliliği/üstünlüğü veya hukuk devleti gibi terimlerle karşılıyor” derken bu kavramların eş anlamlı kullanımını net bir şekilde gösterir.¹² Ona göre hukukun üstünlüğü, amaçlarından birinin temel hak ve özgürlükleri güvence altına almak olması sebebiyle kişisel ve siyasal haklarla iç içe geçmiş bir kavramdır. Uygun'un, Anayasa hukukçusu Bakır Çağlar'dan aktardığı şekliyle, “hukuk devleti başından beri fert hakları ekseninde kurulmuş ve çok daha yakınlarda bir anayasa hukuku kavramı haline gelmiştir.¹³ Bu iki kavramın kişisel haklara dayanan bu ortak yanlarından dolayı kimi zaman birbirinin yerine kullanılması da normaldir.

Karl Doehring, bir “Alman hukuk deyiimi” dediği Hukuk Devleti'nin başka dillere çevrilmesinde bazı zorluklar olduğunu belirtirken bu uyarlamalardan birisinin de Anglo-Sakson dünyada Hukukun Üstünlüğü deyiimi olduğunu belirtir. Yani Doehring'e göre bu iki kavram birbiri yerine kullanıldığı için aynı şeyi ifade eder.¹⁴ Bu iki aynı şeyin ne olduğunu ise şöyle anlatır:

Hukuk Devleti düşüncesi ve Hukuk Devleti kavramı böylece on sekizinci yüzyılda gelişen polis ve yönetim devletine karşı bir tepki olarak yerini almaya başladı; polis ve yönetim devletinde hükümdarın iradesi denetim altına alınamıyordu ve bu nedenle gücünün sınırlandırılması olanağı da yoktu. Hukuk Devleti kavramı yoluyla ayrıca hükümdarın uyruklarının kaderini çizme yolunda sahip olduğu ataerkil vesayetlerine ve bu konudaki yetkilerine de karşı çıkmıştır. Bu gelişmeyi açıklarken on dokuzuncu yüzyılda birey ile toplumun durmadan artan

⁷ Mustafa Yaylalı, “Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü Kavramları: Albert Venn Dicey ve Hans Kelsen”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 23, sayı: 91-92 (2018): 95-111.

⁸ Yaylalı, “Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü Kavramları”, 108.

⁹ Yaylalı, “Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü Kavramları”, 110.

¹⁰ Karl Doehring, *Genel Devlet Kuramı*, çev. Ahmet Mumcu, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2002): 211.

¹¹ Oktay Uygun, “Hukukun Üstünlüğü İlkesi”, *YÜHFD* 19, (2022): 523-525.

¹² Uygun, “Hukukun Üstünlüğü İlkesi”, 522.

¹³ Bakır Çağlar, *Anayasa Bilimi*, (İstanbul: BFS Yayınları, 1989): 166 aktaran Uygun, “Hukukun Üstünlüğü İlkesi”, 533.

¹⁴ Doehring, *Genel Devlet Kuramı*, 208.

*bir dozda liberalizm atmosferinin içine girdiğini de unutmamak gerekir. Bu tabloyu devletin bir tüzel kişi olarak kabulü tamamlar, çünkü ancak bu yolla devlete karşı haklar ileriye sürülebilir.*¹⁵

Kısaca Doehring, Hukukun üstünlüğü kavramına ayrı bir anlam atfetmez, Alman ekolünden gelişen Hukuk devleti kavramının İngilizce çevirisi olarak kabul eder. Hukuk devleti kavramının Robert von Mohl (1799-1875) ile yerli yerine oturduğunu söylese de bu kavramın düşünsel gelişimini Hobbes, Locke, Milton ve Kant'ın düşünceleriyle ve liberalizmin gelişim süreci ile paralel, epey uzun bir süreçte oluştuğunu ifade eder.¹⁶ Franz Neumann'ın da Rechtsstaat kavramının onunla şekillendiğini söylediği¹⁷ Robert von Mohl, Avrupa'da kamu hukuku teorisi ve hukuk tarihi alanında önemli etkisi olan bir hukukçu ve siyasetçidir. 1832 tarihli *Die Polizei Wissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaats* eserinin başlığında Hukuk devleti (*Rechtsstaat*) terimini ilk kez o kullanmıştır. Von Mohl, eserinde Rechtsstaat terimini polis devletinin karşısı olarak kullanmıştır.¹⁸

Berke Özenç, belli bir siyasi örgütlenme tarzını ifade eden hukuk devleti kavramının, bu özelliği sebebiyle tek bir tanımının olmadığını ifade eder.¹⁹ Özenç, melez bir yorumla Hukuk devleti ilkesi için (eş anlamlılığı kastederek) ortak bir zemine sahipler diyerek, Alman geleneğinden **Rechtsstaat** ve Anglo-Sakson geleneğinden **the rule of law** kavramlarının kullanıldığını söylese de farklı geleneklerden gelen bu kavramların kendi gelenekleri içinde bile farklı anlamlar içerdiğini de ayrıca belirtir.²⁰ Nitekim son bölümde de görülecektir ki, Franz Neumann için de Rechtsstaat kavramı, 1848 Devrimi öncesi ve sonrasında iki farklı anlam kazanmıştır.

Uygun'a göre bu farklılıklardan biri hukuk ve devlet arasındaki ilişkidir. İngiltere'de hukuk, devletten bağımsız bir varlık olarak kabul edilir ve devleti sınırlayarak birey haklarını korur. Ancak, Alman düşüncesinde devlet ve hukuk birbirini tamamlayan unsurlardır. Hukuk, devletin egemenliğine bağımlıdır ve asıl amacı devlet iradesinin uygulanmasına aracılık etmektir. Devlet, yetkilerini yalnızca hukuki kurallar ve prosedürlerle kullanabilir. Bu bağlamda, devlet hukuka tabi olmakla birlikte, hukuk da devlete bağlıdır. Alman siyasi kültüründe, hukuk ile devlet arasındaki bu simbiyotik ilişki, hukuka devlet karşısında bir "üstünlük" atfetmez.²¹

Mehmet Özcan da İngiliz *rule of law* ile Alman *Rechtsstaat* kavramları arasındaki ayrımı liberalizmin gelişim sürecindeki bir anlam kayması olarak tespit eder. Liberal düşüncenin temelinde yer alan doğal haklardan yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını korumaya yönelik geliştirilen hukuk devleti zamanla rasyonel bir düzen tesis etme anlamındaki hukuk devletine dönüşür. İşte bu rasyonelleşme süreci anlamı değiştirir. Hukukun üstünlüğü, bireyin özel hukuk alanındaki doğal haklarından kaynaklandığından yasama erkine katı bir bağlılığı yoktur. Ancak hukuk devleti kavramı bunun aksine yasa koyucunun daha önemli bir konumda olduğu ve "toplumun bütününe refahına ilişkin bir algının korunduğu bir sistemi ifade etmektedir."²²

¹⁵ Doehring, *Genel Devlet Kuramı*, 210.

¹⁶ Doehring, *Genel Devlet Kuramı*, 209.

¹⁷ Neumann, *The Rule of Law*, 180.

¹⁸ Stefano Pietropaoli, "Robert von Mohl" içinde *Handbook of the History of the Philosophy of Law and Social Philosophy: Volume 2: From Kant to Nietzsche*, ed. Gianfrancesco Zanetti, Mortimer Sellers ve Stephan Kirste (Cham: Springer, 2023): 235-240. Jens Meierhenrich, *The Remnants of the Rechtsstaat: An Ethnography of Nazi Law* (Oxford: Oxford University Press, 2018), 75-79.

¹⁹ Berke Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2020), 15.

²⁰ Özenç, *Hukuk Devleti*, 16.

²¹ Uygun, "Hukukun Üstünlüğü İlkesi", 527

²² Mehmet Özcan, "Hukuk Devleti: Modern Toplumun Hukuk Aracılığıyla Siyasal Meşruiyeti", *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 64 sayı: 2 (Temmuz 2011): 134.

İşte liberalizmin ve onun devlet ve hukuk anlayışının bir çelişkisi burada yatmaktadır. Devleti kurallarla sınırlandırma maddi hukuku da içine alan objektif hukuk algısına dayanınca politikanın hukuksallaşmasını temin etmekte, bu da liberalizmin kısıtlılığından kurtulmuş demokrasinin anayasa ve hukukla özdeş hale gelmesiyle sonuçlanmaktadır. Anayasa ve hukuk yorum yoluyla anlam kaymalarına yatkın olduğundan, bu kayma Weimar döneminde olduğu gibi, bu tek adamın iktidarının onaylanmasına kadar ulaşabilmektedir. Özcan'ın Neumann'dan özetlediği üzere, "Antikomünizmde uzlaşmış olan Alman bürokrasisi ve tekeli sermaye (tabii sosyal demokratlar da sonuçları görece basiretleri olmadığından bu kervana katılmıştır) tarafından desteklenen yargı örgütü, işçi ve işverenler arasındaki "uzlaşmaz çıkarları birbirine uyarlama" konusunda uzunca bir çaba göstermiş, bunun sonucunda hukuksal pozitivizm yaklaşımından bir ölçüde hukuk devleti güvencesi oluşturan hukuku "genel prensipler hukuku"na dönüştürmüştür. Kurumsalcılık (institutionalism) olarak adlandırılan bu yaklaşım hukuku üzerinde çokça oynanır hale getirirken, sonunda Hitler'in hukuk söyleyicisi bir diktatör olmasının yolunu açmıştır."²³ Devletin önceden belirlenmiş ve ilan edilmiş kanunlara göre hareket etmesi anlamında hukuk devleti kavramının çelişkileri için bir ekleme daha yaparsak: Bu anlayış hem hukuk devleti kavramını şekli hukuaktan ibaret hale getirir ve onu kötüye kullanacak bir iktidarın elinde hukukun üstünlüğünün maddi içeriğinden/soyut ilkelerinden giderek uzaklaştırır. Bu sebeple, hukuk devleti kavramı da nihayetinde hukukun üstünlüğüne tabii olmalıdır ki yirminci yüzyılda tecrübe edilen otoriter ve totaliter rejimlerin uygulamaları kendine zemin bulamasın.

En klasik örnek olan Nazi Almanya'sına baktığımızda gerçekleştirilen katliamların ve şiddetin hukuk dışı, tamamen keyfi bir barbarlık olmadığını görürüz. Tam aksine gerçekleştirilen vahşet tamamen mevzuata uygundur.²⁴ "Çünkü Naziler hukuk kurallarını kendi amaçlarına uygun olacak biçimde değiştirdiler. Milyonlarca Yahudi'nin, Çingene'nin, Slav kökenli insanın, bedensel veya zihinsel engellinin gaz odalarında katledilmesini, işkence ve kötü muameleye maruz bırakılmasını, yurttaşlıktan çıkartılmasını ve mallarına el konulmasını emreden yasalar çıkardılar."²⁵ Nitekim sadece şekli anlamda hukuk devleti kavramını uygulamanın ortaya çıkardığı zarar tecrübe edildikten sonra "bütün şekli kriterler yerine getirilse bile, devletin "masumiyet karinesi" veya "işkence yasağı" gibi temel ilkelere aykırı yasama faaliyetinde bulunamayacağı güvence altına alındı. Hukukun yalnızca parlamentodan çıkan kanunlar olmadığı, az önce belirtilen türden evrensel ilke ve kuralları da içerdiği kabul edildi.²⁶ Yani Hukuk devletinin şekli yapısının, hukukun üstünlüğünün maddi içeriği olmadan eksik kalacağı kabul edildi.

Liberal siyaset teorisi, Batı kültüründe hukuk devleti/hukukun üstünlüğü ilkesinin kabulünü kolaylaştıran önemli bir etken oldu. Liberalizmin kurucu isimlerinden kabul edilen John Locke, adaleti ve güvenliği sağlamayı devletin en önemli görevi olarak işaret etti. Devlet, bu görevin ötesine geçerek ekonomiye müdahale edemez, özgürlükleri kısıtlayamaz, sosyal ve kültürel ilişkileri yönetemez ve dinsel ve kültürel ilişkileri düzenleyemez. Doğal haklarla belirlenen kişinin özel alanına devlet girmez. Herhangi bir kişi bu özel alan içinde özgürce hareket edebilir. Liberalizmin siyasal iktidarı sınırlamak için ortaya koyduğu bu temel fikir, modern demokrasilerde uygulanan çok sayıda kurum ve ilkeye yol açmıştır. Bunlardan biri de hukuk devleti ilkesidir. Anayasanın üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı, dokunulmaz haklar, yargının bağımsızlığı ve idarenin yasallığı gibi ilke ve esaslar da aynı amaca hizmet eder; devletin iktidarının sınırlı olduğu fikrini güçlendirir.²⁷

²³ Özcan, "Hukuk Devleti: Modern Toplumun Hukuk Aracılığıyla Siyasal Meşruiyeti", 134.

²⁴ Oktay Uygun, *Hukuk Teorileri*, (İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2017), 69-73.

²⁵ Uygun, "Hukukun Üstünlüğü İlkesi", 534.

²⁶ Uygun, "Hukukun Üstünlüğü İlkesi", 534.

²⁷ Uygun, "Hukukun Üstünlüğü İlkesi", 537.

Özetle, **kurallılık** ve **öngörülebilirlik** ilkeleri ile idaresini tesis eden bir devlet düzeni anlayışı ortaya koyulur. Bu özelliklerle şekillenmiş devlet de elbette Max Weber'in modern devlet anlayışı ile yakından ilişkilidir. Çalışmanın ikinci bölümünde de görülecektir ki, Max Weber'in modern devlet anlatısında hukukun yeri ve önemi tam da bu öngörülebilirlik/hesaplanabilirlik yani rasyonalite üzerine kurulmuştur. Hukuki rasyonalitenin, modern liberal devletin en temel özelliklerinden biri olması, onun ekonomik düzeni olan kapitalizm ve hukuk ilişkisini de bir arada değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Çünkü Mithat Sancar'ın da belirttiği gibi hukuk devleti kavramı “liberal burjuvazinin bir yaratımı ve talebi olarak ortaya çıkmıştır.”²⁸ Neumann'a göre de “Rechtsstaat, ekonomik olarak yükselen ama siyasi olarak sönük bir sınıf olan burjuvazinin yaratımıdır. Bu sınıf kendi devletini Rechtsstaat ile özdeşleştirir ve böylece Rechtsstaat'ın karakteristik yapısını diğer tüm devletler için reddeder, diğerlerini Rechtsstaat olmayan [non-Rechtsstaat], hatta bozuk devlet (Unrechtsstaat) olarak nitelendirir.”²⁹

3. Max Weber'in Rasyonel Biçimsel Hukuk Anlayışı ve Kapitalizm

Weber'in çalışmaları, merkezî bürokratik bir devlet etrafında örgütlenmiş kapitalist modern toplumun çözümlemesine yöneliktir. Bu çözümlemede Weber, modern kapitalist toplumların en temel özelliğini “rasyonelleşme” olarak teşhis eder. Kapitalist ekonomi, amaç-rasyonel eylem; modern hukuk ise mantıksal biçimsel rasyonalite niteliğini taşır. Doğal hukukun modern öncesi dönemde kaldığını düşünen Weber, katı biçimde hukukî pozitivizmi benimsemiştir.³⁰ Oktay Uygun da hukukun kendi sistematik mantıksal yapısının meşruiyetini sağlamak için başka bir ahlaki veya politik değere ihtiyacı olmadığını, rasyonel kurallar sistemi olarak hukukun kendi meşruiyetini sağladığını söylerken esasında bu pozitivizmi bize gösterir.³¹

Max Weber'in kapitalizm yorumu için aklı ilk gelen, meşhur *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*³² eseri üzerinden Batı dini yaşamının (özellikle Protestanlığın) kendine has özellikleri sebebiyle kapitalizmin gelişmesini etkilediğini din sosyolojisi ile açıklamasıdır. Ancak Weber düşüncesinde kapitalizmin gelişim sürecinde hukukun da özel bir yeri vardır. “Weber'e göre kapitalizm ve hukuk, biri diğerinin aslı sebebi olmaksızın paralel ve yekdiğerini destekleyen bir gelişim göstermiştir.”³³ Weber bu ilişkiyi şöyle açıklar: “Ekonomik davranışlarla ilgili, pazar ekonomisi ya da akit özgürlüğü gibi olgulara dayalı belirli rasyonelleştirmeler ve sonuç olarak onaya çıkan, hukuk mekanizması tarafından çözülecek temel ve gittikçe daha karmaşık çıkar çatışmalarıyla ilgili bilinç, hukukun sistemleşmesini etkilemiş ya da devletin kurumsallaşmasını yoğunlaştırmıştır.”³⁴

Weber, kapitalizmin neden Batı'da ortaya çıktığını soruştururken Avrupa hukukunu kimi özelliklerinin ekonomik kalkınma için önemini göstermek ve açıklamak için hukuk sosyolojisini de işe katar.³⁵ Avrupa hukuku, bazı özellikleri sebebiyle, diğer medeniyetlerin hukuk sistemlerine göre kapitalizme daha elverişlidir. 1922'de yayınlanan klasik eseri *Ekonomi ve Toplum*'da (*Wirtschaft und Gesellschaft*) Avrupa'da kapitalizmin ortaya çıkışını irdelerken toplumsal yapının bazı kategorileri olan ekonomi, siyaset, din ve hukuk düzenlerine özel bir önem atfeder. Eserinde “hukuk türlerinin ayrıntılı bir tartışmasını, hukuk ile endüstriyel kapitalizmin

²⁸ Mithat Sancar, *Devlet Aklı Kısacasında Hukuk Devleti*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 32.

²⁹ Neumann, *The Rule of Law*, 180.

³⁰ Engin Topuzkanamış, “Max Weber'de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonalite”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14 sayı: 2 (Aralık 2012): 253.

³¹ Uygun, “Hukukun Üstünlüğü İlkesi”, 542.

³² Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Milay Köktürk, (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2013)

³³ Topuzkanamış, “Max Weber'de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonalite”, 257.

³⁴ Max Weber, *Ekonomi ve Toplum Cilt: 2*, çev. Latif Boyacı, (İstanbul: Yarı Yayınları, 2012), 26.

³⁵ Trubek, “Max Weber on Law and The Rise of Capitalism”, 722-723.

yükselişi arasındaki ilişkiye dair bir teoriyi ve teorisini doğrulamaya çalışan karşılaştırmalı sosyolojik çalışmaları”³⁶ işler. Bu bağlamda Batı Avrupa’da kapitalizmin büyümesini açıklarken kullandığı kilit unsurlardan biri olan hukuka ve hukuki kurumlara önemli bir yer ayırır. Trubek’e göre Weberci hukuk görüşünde bazı ana temalar vardır. Hukuk, **zor/baskı**, **normativite**, **meşruiyet** ve **rasyonalite** ile ilişkilidir.³⁷ Bu temaları ele alacak olursak,

Weber, *Ekonomi ve Toplum*’un birinci bölümünde meşru düzen tiplerini anlatırken, bir düzenin iki şekilde meşruiyetini garanti altına alabileceğini söyler: ilki öznel (duygusal, değer-ussal veya dinsel) bir kaynaktan gelir; ikincisi ise dışsal etkilerden kaynaklanır. Weber, burada teamülden farkını belirtmek için bir yasa tanımı yapar ve bu tanım onun hukuk tanımında baskı veya güç kavramlarının merkezi konumunu gösterir:

*Ancak, bir düzenin meşruiyeti belirli dışsal etkilerin beklentisiyle, yani çıkar durumlarıyla da (ya da sadece bu şekilde) garanti altına alınabilir. Bir düzen; a) Geçerliliği dışsal olarak, belli bir grup içerisinde ondan sapmanın görece genel ve uygulamada önemli bir onaylamama tepkisiyle sonuçlanma olasılığı tarafından garanti alındığında teamül, b) Geçerliliği yine dışsal olarak, görevli insanlar tarafından itaati sağlamak ya da ihlali cezalandırmak için fiziksel ya da psikolojik baskı uygulanması olasılığıyla garanti altına alındığında yasa olarak isimlendirilecektir.*³⁸

Bu tanıma göre **baskı**, işleyen bir piyasa ekonomisi modelinin kilit bir özelliği olsa da elbette Weber için hukuk bundan ibaret değildir. Baskı, hukukun sadece bir boyutudur. Weber’in belki de en ünlü vecizesinde bile şiddet/zor/baskı, devletin temel unsurlarından biri olarak karşımıza çıkar. Bolşevik siyasetçi ve Marksist teorisyen Lev Trotsky’nin (1879-1940) “Bütün devletler güç ve şiddet üstüne bina edilmiştir” sözüne hak verdikten sonra kendi “ünlü” devlet tanımını yapar: “Devlet, belli bir arazi içinde, fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde (başarıyla) bulunduran insan topluluğudur”³⁹ der.

Hukukun bir diğer boyutu ise insan davranışını doğru ya da yanlış olarak nitelendirebilmeyi sağlayan nirengi noktası olan “**meşru düzen**” teriminin bir biçimi olarak hukuk kavramıdır. Aynı zamanda hukukun bir diğer özelliği din, gelenek, ahlak gibi **normatif** yapıda olmasıdır. Diğer normatif emir biçimlerinden normlarının zorlayıcı maddi müeyyideleri içermesi yönüyle ayrılan hukuk kavramını (Weber’in yukarıdaki ifadelerine göre) teamül kavramından ayıran da bu baskı gücüdür. Ancak teamüller ve hukuk arasındaki bu fark her ikisinin de meşru olması gerekliliğini değiştirmez. Meşruiyet ve zorlamayı birleştirdiği için, hukuk hem güç hem de otoritedir.⁴⁰ Weber, hukukun toplumda meşru bir otorite oluşturabileceğini görmüş ve özellikle yaptırım tehdidi altında olmadan insanların yasal yükümlülükleri bağlayıcı olarak kabul etmelerinin nedenlerini araştırmıştır. Yani Weber’in hukuk düşüncesinde zor kavramı kadar meşruiyet yani rıza kavramı da merkezi bir öneme sahiptir. Hatta itaati sağlayacak ve ihlali cezalandıracak “görevli insanlar” yani bürokrasi de önemli rolünü burada göstermektedir.

Weber’in hukuk anlayışının ana temalarından sonuncusu ise hukukun **rasyonel** olmasıdır. Weber’in geniş “hukuk” kavramı, hitap ettiği kişiler tarafından zorunlu olarak kabul edilen ve zorlayıcı yaptırımlar uygulayan uzman bir icra kurumu (hukukçular ve genel olarak bürokrasi) tarafından desteklenen standartlar, özdeyişler, ilkeler veya davranış kuralları sistemi olarak tanımlanır. Hukuk, bir kurallar sistemine uygun olarak uygulandığında “rasyonel”dir.⁴¹

³⁶ Trubek, “Max Weber on Law and The Rise of Capitalism”, 722.

³⁷ Trubek, “Max Weber on Law and The Rise of Capitalism”, 725.

³⁸ Max Weber, *Ekonomi ve Toplum Cilt: 1*, çev. Latif Boyacı, (İstanbul: Yarı Yayınları, 2012), 142-143.

³⁹ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 132.

⁴⁰ Trubek, “Max Weber on Law and The Rise of Capitalism”, 726.

⁴¹ Trubek, “Max Weber on Law and The Rise of Capitalism”, 727.

Daha önce de belirtildiği gibi rasyonalite, Weber düşüncesinde hem hukuk ile ekonomi ilişkisini açıklamada hem modern devleti tanımlamada önemli bir konuma sahiptir. Bu sebeple hukukun üstünlüğünün gelişiminin açıklanmasında hukuki rasyonalite kavramının üzerinde durmak ve önemini teslim etmek gerekir. Weber, Batı'da hukuki rasyonalitenin ortaya çıkışını formüle ederken bir hukuk sistemleri sınıflandırması yapar. Bu sınıflandırmayı belirleyen kriterler bir yandan hukuk normlarının genelliği ve evrenselliğini, diğer yandan da hukuk sisteminin diğer sistemlerden farklılaşma derecesini gösterir. Avrupa hukuk sistemini diğerlerinden önemli ölçüde farklı kılan da işte bu formülasyondan çıkmaktadır.

Hukuk sistemlerinin karakteristik sorunlarından birisi yetkili normları formüle etme yani kanun yapma (*lawmaking*), diğeri de kanun bulma (*lawfinding*) yani münferit vakalara bu normları uygulamadır.⁴² Weber hukuk sistemlerini, hukukun nasıl yapıldığına ve nasıl bulunduğuyla ilgili olarak farklı kategorilere ayırmıştır. Hukuk irrasyonel ya da rasyonel olarak bulunabilir ve yapılabilir. Her iki kategori için de bu *biçimsel* ya da *özel* olarak yapılabilir. Son olarak, biçimsel olarak rasyonel hukuk, “dışsal” ya da “mantıksal” anlamda “biçimsel” olabilir.⁴³

Trubek'in oluşturduğu aşağıdaki tabloyu (Tablo 1) esas alırsak Weber'in hukuk sistemleri sınıflandırması⁴⁴ kolayca anlaşılacaktır. “Karşılaştırmanın iki ana boyutu vardır: bir sistemin ne ölçüde biçimsel olduğu ve ne ölçüde rasyonel olduğu. Bu terimler analiz edildiğinde, “biçimselliğin” “hukuk sistemine özgü karar kriterlerinin kullanılması” anlamına geldiği ve dolayısıyla sistemin özerklik derecesini ölçtüğü, “rasyonelliğin” ise “benzer tüm davalara uygulanabilen bazı karar kriterlerinin izlenmesi” anlamına geldiği ve dolayısıyla sistem tarafından kullanılan kuralların genelliğini ve evrenselliğini ölçtüğü görülecektir.”⁴⁵

Tablo 1. Karar Alma Süreçlerinde Biçimsellik ve Rasyonaliteye Göre Sınıflandırılmış Hukuk Sistemlerinin Tipolojisi⁴⁶

		Hukuk Normlarının Genellik Derecesi [Rasyonalite]	
		Yüksek	Düşük
Hukuk Normlarının Farklılaşma Derecesi [Biçimsellik]	Yüksek	Mantıksal biçimsel rasyonalite	Biçimsel irrasyonel
	Düşük	Özel rasyonalite	Özel irrasyonel

“Yasa yapımı ya da yasa bulmaya akılla kontrol edilemeyen araçlar uygulandığında, örneğin kehanetlere ya da bunun yerine geçen [vahiy gibi] şeylere başvurulduğunda biçimsel olarak irrasyoneldirler.”⁴⁷ Tablonun (Tablo 1) sağ üstündeki kategoride, biçimsel olarak irrasyonel alınan yasal kararlar, genel bir standarda ya da hatta uyumsuzluğun taraflarının endişelerine atıfta bulunulmaksızın açıklanır. Karar alma kriterleri hukuk

⁴² Trubek, “Max Weber on Law and The Rise of Capitalism”, 728.

⁴³ Trubek, “Max Weber on Law and The Rise of Capitalism”, 729. Weber, *Ekonomi ve Toplum Cilt 2*, 28.

⁴⁴ Weber, *Ekonomi ve Toplum Cilt 2*, 26-29.

⁴⁵ Trubek, “Max Weber on Law and The Rise of Capitalism”, 729.

⁴⁶ Trubek, “Max Weber on Law and The Rise of Capitalism”, 729.

⁴⁷ Weber, *Ekonomi ve Toplum Cilt 2*, 28.

sistemine içkindir ancak bilinemez; itaat eden kişinin kararı tahmin etmesinin ya da karara neden varıldığını anlamasının hiçbir yolu yoktur.⁴⁸

“Öte yandan yasa yapımı ve yasa bulma, kararın genel normlardan çok ahlaki, duygusal ya da siyasal temele dayalı olarak değerlendirildiği şekliyle belirli bir olayın somut faktörleri tarafından etkilenme derecesinde özsel olarak irrasyoneldir.”⁴⁹ Tablonun (Tablo 1) sağ altındaki kategoride, özsel irrasyonel kararlar gözlemlenebilir kriterler uygular ancak bunlar her zaman münferit vakalara ilişkin somut etik ve pratik değerlendirmelere dayanır. Bu kararları olaydan sonra anlamak mümkündür, ancak bir emsal sistemi –içtihat-ortaya çıkmadıkça, somut olaylardan genelleme yapmak zordur.⁵⁰

Bu iki irrasyonel biçiminin dışında yasa yapımı ve yasa bulma yine biçimsel ve özsel ayrımı ile rasyonel de olabilir. Weber, “hukuk, hem içeriksel hem de usulle ilgili konularda, ancak olayla ilgili gerçeklerin açık genel karakteristikleri dikkate alındığı ölçüde rasyoneldir”⁵¹ der. Tablonun (Tablo 1) sol üst kategorisi, hukuki şekilcilikle ilgili olarak aslında kendi içerisinde iki türe ayrılır: “Hukuksal olarak geçerli karakteristiklerin somut özellikte, yani duyu verileri gibi algılanabilir olması mümkündür. Gerçeklerin dışsal karakteristiklerine, örneğin belli sözcüklerin söylenmesine, bir imzanın atılmasına ve anlamlı belli bir sembolik eylemin yapılmasına bu bağlılık hukuki şekilciliğin en katı biçimini temsil eder. Formel hukukun diğer türü gerçeklerin hukuksal olarak geçerli karakteristiklerinin ve buna göre, oldukça soyut kurallar biçimindeki kesinlikle sabit hukuksal kavramların formüle edildiği ve uygulandığı yerde bulunur. Bu “mantıksal rasyonellik” süreci dışsal öğelerin önemini azaltır ve böylece somut şekilciliğin katılığı yumuşatır.”⁵²

Son kategori olan sol alt kategoride, “özsel rasyonellikle zıtlık keskinleşir; çünkü sonraki, hukuksal problemlerle ilgili kararın soyut anlama yorumlarını mantıksal genellemesiyle elde edilenlerden farklı normlar tarafından etkilendiği anlamına gelir. Özsel rasyonelliğin üstünlük tanıdığı normlar ahlaki, faydacı ve amaç odaklı kuralları ve siyasal kuralları içerir; bunların hepsi mantıksal çıkarımı kullananla birlikte “oluşsal karakteristikler” çeşidinin şekilciliğinden ayrılır. Bununla beraber, özgün şekilde profesyonel, kanuncu ve soyut hukuk yaklaşımı modern anlamda sadece hukukun karakter olarak formel olması ölçüsünde mümkündür.”⁵³ Özsel rasyonel karar alma, bir dizi genel politika veya kriteri kullanır, ancak bunlar, hukuk sisteminin dışında kalan bazı düşünce yapılarındandır; din ve siyasi ideoloji, bu tür dışsal sistemlerin örnekleridir. Dış düşünce sisteminin genel ilkeleri anlaşıldığı ölçüde sistemin nasıl işleyeceği rasyonel olarak anlaşılabilir.⁵⁴

Bu kategorilerin, bu çalışma açısından önemi, mantıksal biçimsel rasyonelitenin diğer üç kategoriden farklı olan yanısırdır. Çünkü Weber’in sistematüğünde Avrupa hukukunu diğer hukuk sistemlerinden farklı kılan ve onunla eşgüdümlü ortaya çıkan kapitalizm ile modern devleti oluşturan bu hukuk sistemi, mantıksal biçimsel rasyonelite kategorisindedir. Diğer üç kategoriden de en büyük farkı daha önce de belirtildiği gibi modern toplumda meşruiyeti sağlayanının bu rasyonel hukuk düzeninin/devletinin kurallılık ve öngörülebilirlik sağlamasıdır.⁵⁵ Weber, günümüz hukuk bilimini en yüksek derecede metodolojik ve mantıksal rasyonelliğe ulaşan formlar olarak beş önermede açıklar:

⁴⁸ Trubek, “Max Weber on Law and The Rise of Capitalism”, 729.

⁴⁹ Weber, *Ekonomi ve Toplum Cilt 2*, 28.

⁵⁰ Trubek, “Max Weber on Law and The Rise of Capitalism”, 729.

⁵¹ Weber, *Ekonomi ve Toplum Cilt 2*, 28.

⁵² Weber, *Ekonomi ve Toplum Cilt 2*, 28.

⁵³ Weber, *Ekonomi ve Toplum Cilt 2*, 28.

⁵⁴ Trubek, “Max Weber on Law and The Rise of Capitalism”, 729.

⁵⁵ Trubek, “Max Weber on Law and The Rise of Capitalism”, 730.

Birincisi, her somut yasal karar soyut bir hukuksal önermenin somut bir "gerçek durumuna" uygulanması olmalıdır; ikincisi her somut durumda soyut hukuksal önermelerden hukuksal mantık yoluyla karar çıkarmak mümkün olmalıdır; üçüncüsü hukuk gerçekte ya da fiilen hukuksal önermelerden oluşan "aralıksız" [gapless/boşluksuz] bir sistem oluşturmali veya en azından böyle bir aralıksız sistemmiş gibi ele alınmalıdır. Dördüncüsü, hukuksal açıdan rasyonel olarak açıklanmayacak ne varsa o hukuksal olarak da geçersizdir; beşincisi, insanlara ait her sosyal eylem her zaman hukuksal önermelerin ya "uygulaması" ya da "icrası" veya onun bir ihlali olarak görülmelidir; zira hukuk sisteminin "aralıksızlığı" bütün sosyal davranışların aralıksız bir "hukuksal düzenlemesiyle" sonuçlanmalıdır.⁵⁶

Bu ilkelere göre hukuk genel, açık, çelişkisiz, etkili ve istikrarlı olduğundan, insanlar bu kurallara göre davranabilirler. Bu sistem, ceza alma, hak kaybı veya dezavantajlı duruma düşme riskini ortadan kaldırarak rasyonel ve güvenilir bir hukuk sistemi oluşturur.⁵⁷ İşte Weber için hukukun üstünlüğünün gelişimi, rasyonel-yasal bürokrasinin gelişimiyle yakından ilişkilidir. Her düzeyin bir üsttekine karşı sorumlu olduğu, açık bir emir-komuta zinciri ile şekillenen hiyerarşiye dayalı meritokratik (yani kişisel yetenekler sayesinde güç elde edilebilen, liyakate dayalı) bir modern bürokrasi ile bu hukuk tesis edilebilir. Hukukun üstünlüğü de böyle bir sistem içerisinde "devlet gücünü de sınırlayarak" kendini ortaya koyar. Yani Weber'e göre hukukun üstünlüğü aynı zamanda devletin keyfi gücünü sınırlamanın bir yoludur; bir başka deyişle hükümet bile kanuna uymak zorundadır ve hiç kimse onun üstünde değildir. Bireyleri devletin keyfi eylemlerinden koruyan ise yasal hakları olmasıdır.

Weber'in bu hukuk anlayışına da dayanarak şekillendirdiği üç ideal tip anlatısı⁵⁸ ve siyasete ilişkin diğer söyledikleri kendi döneminde de daha sonra da felsefi tartışmalarda merkezi bir konum elde etti. Pek çok eleştiriye tabi tutulduğu gibi pek çok ismin düşüncesine de önyak oldu. Franz Neumann da eleştirilerini yazarken Max Weber'in modern hukuk ve devlet yaklaşımından yararlanan isimlerden biridir.

4. Franz L. Neumann'a göre Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü Kavramları

Franz L. Neumann, 1933 öncesinde formasyonunu Alman ekolünden alan bir hukukçu ve 1933 sonrası İngiltere ve ABD tecrübesinden sonra bir siyaset filozofu olarak iki ekolden de etkilenmiştir. Söz konusu kavramları da bazen eş anlamlı kullanmış olsa da ikisinin de ayırt edici yanlarını detaylıca açıklamıştır. Modern devlet için söylediği "Hukukun Üstünlüğü ya da Alman terminolojisine göre devletin *Rechtsstaatscharakter*'i olarak bilinen şeyi oluşturur"⁵⁹ ifadesini kullanması ya da modern devlet için "hükmedenin insanlar değil de Anglo-Amerikan formülde (Alman formülünde Rechtsstaat) yasalar olduğu bu devlet güç ve yasaya, egemenlik ve özgürlüğe dayanmıştır"⁶⁰ sözleri kimi zaman onun da bu kavramları eş anlamlı değerlendirmesinin bir göstergesidir.

Daha sonra başyapıtı *Behemoth*'da ise Rechtsstaat için "hukuka dayalı bir devlet"⁶¹ tanımını kullanır. Ancak *Behemoth*'dan çok önce, *The Rule of Law*'ın on ikinci ve on üçüncü bölümünde bu iki kavram arasındaki farkları sayfalarca açıklamıştır.⁶² Bu kitabının uzun bir özeti niteliğindeki bir makalesini, 1937 yılında

⁵⁶ Weber, *Ekonomi ve Toplum Cilt 2*, 29.

⁵⁷ Uygun, "Hukukun Üstünlüğü İlkesi", 528-529.

⁵⁸ Weber, *Ekonomi ve Toplum Cilt 1*, 336-366.

⁵⁹ Neumann, *The Rule of Law*, 4.

⁶⁰ Franz L. Neumann, "The Change in the Function of Law in Modern Society", 101, içinde *The Rule of Law Under Siege: Selected Essays of Franz L. Neumann and Otto Kirchheimer*, ed. William E. Scheuerman (Los Angeles: University of California Press, 1996)

⁶¹ Franz L. Neumann, *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism 1933-1944*, (New York, Harper & Row, 1966), 461.

⁶² Neumann, *The Rule of Law*, 179-185.

Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nün dergisinde (*Zeitschrift für Sozialforschung*) yayımlamıştır. Bu çalışma ise "The Change in the Function of Law in Modern Society" (Modern Toplumda Hukukun İşlevinin Değişimi) başlığını taşımaktadır. Bu çalışmada her iki kaynak da kullanılacaktır.

Neumann'ın bu eserdeki temel tezi, rekabetçi kapitalizmin sosyal sistemi ile hukuk sistemi arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ona göre liberalizm, özgürlük düşüncesinin yozlaştırılması olarak nitelendirilir ve liberalizmin (sözde) hiçbir şeye müdahale etmeyen, negatif, gece bekçisi devlet modelinin kayıtsızlığının anarşiye yol açtığını söyler. Demokrasiyi ise örgütlenmemiş kitlelerin yönetimi olarak eleştirir; esasında halkın olmadığını, sadece tek tek bireylerin⁶³ oluşturduğu bir grup olarak kabul edildiğini, bu sebeple demokrasinin temel ilkesinin -seçmenliği kastederek- kelle saymaktan⁶⁴ ibaret olduğunu yazar. Demokrasinin temelde siyasi tahakkümden yoksun olması da parlamentoyu sınırsız rekabetin, en çıplak çıkar savaşlarının ve iktidar açlığının sahnesi haline getirir.⁶⁵

Önceki bölümde ifade edilen Weberci liberal hukuk sistemi, hukuk kurallarının genelliği, hukukun geriye yürümezliği gibi ilkeleri, yargının bağımsızlığı gibi ilkelerle işletir. Bunlar gibi ilkeler bütününe burjuva toplumunu devletin müdahalesine karşı koruduğu söylenir. Bu çerçevede liberalizmin hukuku da statik ve mekaniktir ve sadece özel çıkarlara hizmet eden bir hukuk olarak karşımıza çıkar. Temelde birbirini dışlayan, birbiri ile uyumsuz yapılar olan liberalizm ve hukuk da beraber çalışma imkânını bu statik yapısında ve mekanik çalışmasında bulur. Bu birbirini dışlayan kavramların aralarında kurulan ittifak sadece bir gerekliliktir. "Yargıçlar adli idareler için sadece bir makinedir."⁶⁶

Bu duruma neden olan ise hukuktaki rasyonalizasyon hamlesidir. Hukukun rasyonalizasyonun birbiriyle de çelişen iki temel özelliği vardır. İlki, hukuki eşitliği toplumdaki tüm gruplara yayma zorunluluğuna dayanan ahlaki ideal özelliğidir. İkincisi ise sınıflı toplum yapısına rağmen bu tür bir biçimsel eşitliği zaten sağlamış olduğu yönündeki ideolojik iddiasıdır. Bu rasyonalizasyondan hayat bulan *Rechtsstaat* kavramı ise bu sebeple aynı çelişkiyi içinde barındırır. Ahlaki idealleri sebebiyle korunması gereken bir eşitlik hayaliyken, toplumsal sınıfları görmezden gelen ideolojisi sebebiyle asla gerçek eşitliği sağlayamayacak bir kavramdır.

Neumann, Weimar Cumhuriyeti'nin bu liberal parlamenter demokrat yapısı sebebiyle Nasyonal Sosyalistlerin eleştiri merkezi olduğunu belirtir. Weimar Anayasası, devleti çoğulcu partilerin devleti olarak tanımlamaktadır. Bu rekabete dayalı liberal yapısı sebebiyle siyasi partiler, sendikalar, kilise, polis ve bürokrasi gibi çeşitli güç grupları devlet gücünün kullanılmasını paylaşır. Bu yapı da (yukarıda bahsedilen) parlamentonun çıkar savaşlarının sahnesi haline gelmesine sebep olur. Neumann'a göre yıkım da buradan kaynaklanır: "Bu [eleştiriler], liberalizmin ve parlamenter demokrasinin özüne ve işlevine yönelik Nasyonal Sosyalist eleştirilerden yalnızca çok mütevazı bir seçkidir. Her ikisi de (her ne kadar 'negatif' bir güç olduğu düşünülse de) tüm fikirleri ve kurumları yozlaştıracak kadar güçlü canavarlar olarak ortaya çıkar. Bu negatif Leviathan bütün Alman ırksal gelenekleri ve fikirleri mahvetmiştir"⁶⁷ der.

Neumann'a göre liberalizm ve demokrasi ortaya çıktığından beri bu eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak Faşistlerin eleştirisini özgün kılan şey "liberalizme yönelik saldırıların evrenselliği ve şiddeti ve özellikle de

⁶³ Hatta kendisi, liberalizmin bireyciliğini de vurgulamak için özellikle "Robinson Crusoe'lardan oluşan bir kitle" diye tabir eder.

⁶⁴ Neumann burada "counting of noses" deyimini kullanır.

⁶⁵ Neumann, *The Rule of Law*, 176.

⁶⁶ Neumann, *The Rule of Law*, 177.

⁶⁷ Neumann, *The Rule of Law*, 177.

Faşizmin her türlü özgürlüğü tamamen reddetmesidir.”⁶⁸ Örneğin, Marksist sosyalizm de liberalizmi topa tutar ama onlar en azından sınıfsız bir toplumu inşa ederek özgürlüğün restore edileceğine inanırlar.

Hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti kavramlarına dönecek olursak, Neumann'a göre “siyasi ve ekonomik özgürlüğe dayalı bir sistemin hukuki biçimi”⁶⁹ Almanya özelinde Rechtsstaat ile anılır. İngiltere özelindeki olguyu ise yalnızca (birinci bölümde bahsettiğimiz) *the rule of law* kavramı ile değil, onun yanında bir de *the supremacy of Parliament* (Parlamentonun üstünlüğü) kavramıyla açıklar. Bu kavramların Neumann için ayırt edici yönleri ise şöyledir:

Kavramın özünü olmasa da adını koyan Robert von Mohl'a referansla her devletin şöyle ya da böyle zaten bir hukuku olduğunu ama Hukuk Devleti (Rechtsstaat) kelimesine insanların özel bir anlam yüklediğini söyleyerek bu özel anlamı açıklar. Ona göre, Rechtsstaat kavramı yukarıda bahsedilen çelişkinin de içeren siyasi bir kavramdır ve bu nedenle her siyasi kavram gibi polemik bir kavramdır. Başlangıçta bir hukuk ilkesi olarak ortaya çıkan Rechtsstaat fikri zamanla devletin kültür ve refah faaliyetlerine hizmet eder hale getirilmiştir.⁷⁰

Mohl'un anlayışında Rechtsstaat, yasa önünde eşitlik, kişilerin uygun koşullarda korunması, tüm yetenekli kişilerin kamu görevlerinde bulunma konusunda eşit fırsat ve kişisel özgürlük ile karakterize edilir. Ancak hukuk devleti kavramı, 1848 devriminin başarısızlığından sonra anlam değiştirir. Liberalizmin 1848 devrimi sonrasındaki aşamasında Rechtsstaat'ın yalnızca “dokunulmaz olumsuz” tarafı kalır. Bu yeni aşamada Rechtsstaat'ın esaslarını Neumann şu şekilde anlatır:

Temel ilke idarenin yasallığıdır, yani devlet idaresinin kendi yasalarıyla bağlı olduğu ve devletin her müdahalesinin bu yasalara indirgenebilir olması gerektiği varsayımdır. Bu, yalnızca ve yalnızca hukukun üstünlüğü anlamına gelir; ancak belirli bir hukuk türünün, yani genel yasaların üstünlüğü anlamına gelir. Buradan, devlet ile bireyler arasındaki ilişkinin biçimsel rasyonel hukuk tarafından önceden belirlenmesi gerektiği sonucu çıkar. Devletin özgürlük ve mülkiyete müdahalesi öngörülebilir ve hesaplanabilir olmalıdır (...). Buradan, bu müdahalelerin kontrol edilebilir olması ve hatta bağımsız yargıçlar tarafından kontrol edilmesi gerektiği sonucu çıkar. Bu Rechtsstaat fikri, ilk olarak devlet tarafından izlenen amaçlar ve ikinci olarak -ve belirleyici olan da budur- devletin biçimi konusunda kayıtsızdır. Devletin cumhuriyet ya da monarşi, demokrasi ya da aristokrasi olması, sadece Rechtsstaat'ın bu esaslarının yerine getirilmesi koşuluyla önemsizdir.⁷¹

İşte bu aşamada, belirtilen nitelikteki bir hukuk devleti, rasyonalizasyonunu sağladığında saf hukuk bilimi⁷² için bir nesne haline gelir ve özgürlüklere ya da bireyi korumaya dair içeriğini de kaybeder. Neumann bu durumu, “ister demokrasi ister diktatörlük ister Faşist ister Bolşevist bir devlet olsun, her devlet bir Rechtsstaat'tır. Mutlak monarşi ve Faşist diktatörlük bile Rechtsstaaten'dır, çünkü bunlar saf hukuk teorisinin nesnelere haline gelirler, çünkü monarkın ya da diktatörün sınırsız gücünü de temel bir normdan türetilmiş

⁶⁸ Neumann, *The Rule of Law*, 177.

⁶⁹ Neumann, *The Rule of Law*, 179.

⁷⁰ Rechtsstaat'ın bu yönünü Robert von Mohl'dan bir alıntı ile anlatır: “Özü, halk tarafından bireylerin olduğu kadar toplumun da yaşam amaçları olarak kabul edilen tüm doğal amaçları koruması ve geliştirmesinden ibarettir. Bu amaçla, vatandaşlarının ve yönetim erkinin tüm faaliyetlerinin her şeyi kapsayan bir hukuk sisteminin sınırları içinde yürütülmesine ve sınırları içindeki yaşamın bütününde, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinde ve bütünün parçalarıyla olan ilişkilerinde hukukun ihlal edilmemesine özen gösterir. Öte yandan, kendi güçlerinin yetersiz kaldığı ve amacın toplam gücün uygulanmasını haklı kıldığı ölçüde, vatandaşlarının çeşitli güçlerini ve bunlardan kaynaklanan çıkarları destekler. Bu nedenle yasal düzenin kurulması ve sürdürülmesi onun tek, hatta en önemli amacı değildir, ancak tüm faaliyetlerinin baskın karakteri, dokunulmaz olumsuz tarafıdır.” (Neumann, *The Rule of Law*, 181-182.)

⁷¹ Neumann, *The Rule of Law*, 182.

⁷² Neumann burada “pure science of law” ifadesini kullanır. Neumann, *The Rule of Law*, 179.

olarak düşünmek zorundayız”⁷³ diyerek ifade eder. Bu cümlelerinin ardından hocası Harold J. Laski'nin şu sözlerini aktarır:

*Ancak rechtstaat fikri, tamamıyla kavramsaldir, gerçeğe değil öze ilişkin bir kategoridir. Bir devletin yöneticilerini yaptıkları yasalarla bağlı kılar, ama uygun bir organ aracılığıyla yasa yapma konusunda onları özgür bırakır. Nazi Almanya'sı, diktatörlük Hitler'e yasalarla verildiği için, en az Büyük Britanya, Fransa ya da Çekoslovakya gibi bir rechtstaat'tır. (...) Rechtstaat fikri, devletin egemenlik gücünü kullanarak yasaları değiştirebilme yetkisi ile nitelenir. Şekli olarak hukuki mutlakçılık fikri, egemenliğin doğasında yer alır ve yöneticilere, kriz dönemlerinde sıkça rechtstaatın gereksinimlerini bir kenara bırakıp ortadaki sorunu çözmek için adımlar atma imkânı sunar.*⁷⁴

Neumann için Rechtsstaat'ın temel ilkesi devletin siyasi çerçevesinin hukuk sisteminden ayrılmasıdır. Siyasi yapıdan bağımsız olarak hukuk sistemi özgürlük ve güvenliğin sağlanmasından sorumludur. Parlamentonun üstünlüğü ve hukukun üstünlüğüne ilişkin Alman Rechtsstaat ile İngiliz teorisi arasındaki ayırım bu bölünmede yatmaktadır.⁷⁵

Neumann'a göre liberalizm, hukukun üstünlüğünü örf ve âdet hukuku ya da doğal hukukun değil, mevzu hukukun üstünlüğü olarak görür. Doğal hukuk İngiltere'de Henry VII döneminde ortadan kalkmış, parlamento yasalarının üstünlüğüne ve yargıçların bunlara uyma görevine yol açmıştır. On altıncı yüzyılda, hukukun üstünlüğü Parlamento tarafından kabul edilen yasaları desteklemiştir. Püriten devrimi sırasında, Cumhuriyetçiler ve Kraliyetçiler tarafından monarşizme karşı savaşmak için kullanılan doğal hukuk eğilimleri ortaya çıktı. O zamandan bu yana, doğal hukukun üstünlüğü hukuk literatüründe, içtihatlarda veya yargı uygulamalarında ileri sürülmemiştir.⁷⁶

Toplumsal değişimin ancak yasama yoluyla sağlanabileceğini öne süren hukukun üstünlüğü, Neumann'ın eleştirilerine göre burjuvazinin hem gücünü hem de zayıflığını yansıtmaktadır. İngiltere, Almanya ve Fransa'da orta sınıflar yasama sürecine önemli ölçüde katılır ama yasalar genellikle özgürlüğe veya mülkiyete müdahaleler içerir ve ancak burjuvazi Parlamento'da temsil ediliyorsa bu müdahalelerin içeriğini belirleyebilir veya kendi çıkarlarını için içine katabilir. Eğer Parlamento toplumsal değişimin başlıca aracısıysa, egemen sınıfların değişim konusundaki isteksizliğini örtbas edebilir, toplumsal ilerlemeyi engelleyebilir ya da en azından geciktirebilir. Bu öğretisi, egemenliğin “insanların değil yasaların yönetimi” olduğu söylemini kullanarak devlette iktidarın gerçek sahiplerini gizler. Toplumsal değişimlerin sadece çıkarılan yasalarla gerçekleştirilebileceği iddiasıyla Parlamentonun üstünlüğü doktrini, aynı zamanda orta sınıfların zayıflıklarını da gizler. Çünkü bu yanılısama, parlamento dışı güçlerin yasa yaratma kapasitesini reddeder. O yüzden Neumann için parlamentonun üstünlüğü öğretisi, bir yandan özerkliklerini savunurken bir yandan da devlet yönetiminde ısrar eden modern insanın ikircikli konumunu ortaya koymakta ve modern toplumdaki çelişkileri vurgulamaktadır.⁷⁷

Neumann, 1628 tarihli Haklar Bildirgesi ile doğal hukukun sona erdiğini ve hukukun üstünlüğünün Parlamentonun üstünlüğüne dönüştüğünü söyler. Bu kavramları da Dicey'in “Parlamentonun egemenliği, hukukun üstünlüğünü desteklerken, kurumlarımızdaki katı yasallığın baskınlığı, uygulamaları teşvik etmekte ve böylece parlamenter egemenliğin otoritesini artırmaktadır”⁷⁸ sözlerine referansla tetkik eder.

⁷³ Neumann, *The Rule of Law*, 179.

⁷⁴ Harold J. Laski, *Teori ve Pratikte Devlet*, çev. Defne Topçu, (Ankara: Fol Yayınları, 2020), 140.

⁷⁵ Neumann, *The Rule of Law*, 180.

⁷⁶ Neumann, “The Change in the Function of Law in Modern Society”, 109-110.

⁷⁷ Neumann, “The Change in the Function of Law in Modern Society”, 115-116.

⁷⁸ Neumann, *The Rule of Law*, 183.

Dicey'in ilk tezi Parlamentonun egemenliğinin ülkede hukukunun üstünlüğünü ilerlettiğidir. Parlamentonun emirlerinin “yalnızca onu oluşturan üç parçanın (Avam Kamarası, Lordlar Kamarası ve Kral) ortak eylemi yoluyla yasama tekeli, yasalarının lafzının gerektirdiğinden başka bir şekilde yorumlamayı reddeden yargıçların da elini güçlendirir. İkinci tezi, yasanın üstünlüğünün Parlamento'nun egemenliğini güçlendirdiğidir. Yasalar katıdır ve katılığı nedeniyle çoğu zaman yürütmenin faaliyetlerini engeller. Yürütme erki etkin ve amaca uygun hareket etmek istiyorsa, belirli durumlarda yasanın katılığından muaf tutulmalıdır. Bu muafiyeti sağlayacak uygulamalar ya da çıkarılacak bir yasa yasadışılığı yasallaştıracağı için Parlamentonun egemenliğinin son ve en üstün uygulaması olarak karşımıza çıkar.”⁷⁹

Dicey'in formülasyonu aynı zamanda İngiliz ve Alman doktrinleri arasındaki temel farkı da açıkça göstermektedir. İngiliz doktrininde ağırlık merkezi, yasaların içeriğinin Parlamento tarafından belirlenmesinde yatmaktadır. Alman teorisi yasanın oluşumuyla ilgilenmez ve hemen bir şekilde ve bir yerde ortaya çıkan pozitif bir yasanın yorumuyla ilgilenir. Alman teorisi liberal-anayasaldır; İngiliz teorisi ise demokratik-anayasal. Bu farklılık, Almanya'da tam anlamıyla gelişmiş bir hukuk biliminin varlığını, İngiltere'de ise böyle bir bilimin bulunmamasını açıklar. İngiliz burjuvazisi iradesini Parlamento aracılığıyla yasaya dönüştürür; Alman burjuvazisi ise az çok mutlak bir devlete karşı azami özgürlüğü güvence altına almak için çok rafine bir şekilde sistematize edilmiş ve yorumlanmış verili yasalar bulur.”⁸⁰

Neumann, parlamentonun ortaya çıkmasını kapitalizm ile ilişkilendirir. Bunu ifade ederken de Max Weber'in önceki bölümde açıklanan kavramlarını kullanır. Hukukun üstünlüğü, hukuk sistemi ve idarede hesaplanabilirlik ve güvenilirlik sağladığı için kapitalist rekabet açısından hayati önem taşımaktadır. “Dahası, hukukun üstünlüğü kapitalist rekabetin bir ön koşulu olarak gereklidir. Hukuk sisteminde ve yönetimde hesaplanabilirlik ve güvenilirlik ihtiyacı, patrimonial prenslerin ve feodalizmin gücünü kısıtlamanın nedenlerinden biriydi ve sonuçta burjuvazinin hukuk sisteminin değiştirilmesine katılırken yönetimi ve bütçeyi kontrol ettiği Parlamento'nun kurulmasına yol açtı. Serbest rekabet, hukukun genelliğini gerektirir çünkü hukuk, biçimsel rasyonalitenin en yüksek biçimidir.”⁸¹

Bu biçimselliklere örnek olarak yargıçların yasaya mutlak itaati, kuvvetler ayrılığı, serbest rekabet ve bu serbest piyasada rekabet eden rakiplerin yaklaşık olarak eşit güçte olması, sözleşme serbestisi verilebilir. Sözleşmelerin yerine getirilmesini güvence altına alacak bir hukuk düzeni yaratmak devletin birincil görevidir ve liberal rekabet sistemi temelde her şeyden önce yargı kararlarının hesaplanabilirliği, sürekli, rasyonel ve kapitalist girişim yoluyla istikrarlı bir kar akışı üretir. Eğer rakipler yaklaşık olarak eşit güçteyse bu hesaplanabilirlik ve öngörülebilirlik, sadece genel yasalarla sağlanabilir. Bu genel yasalar soyutlukları bakımından o kadar kesin olmalıdır ki, yargıcın takdirine mümkün olduğunca az şey bırakılmalıdır. “Devlet, bireyin özgürlüğü veya mülkiyeti üzerindeki tasarrufuna müdahale edecekse, müdahalelerini önceden hesaplanabilir hale getirmelidir. Geriye dönük bir şekilde müdahale edemez, çünkü bu mevcut tüm beklentileri boşa çıkaracaktır. Hukuk dışı müdahalede bulunamaz çünkü böyle bir müdahale öngörülemez olacaktır. Bireysel tedbirlerle müdahale edemez çünkü böyle bir müdahale rakiplerin eşitliği ilkesini ihlal eder.”⁸²

Franz Neumann için bu anlatı ile gerçeklik çok farklıdır, liberalizmin büyük çelişkileri de bu anlatı ile gerçeklik karşılaştırılınca ortaya çıkar. Prensipte liberalizm devlet müdahalesini asla olumlu görmez, devleti adeta bir hayalet konumunda ele alır. Ancak rekabetçi kapitalizm gelişirken hiçbir aşamasında tam olarak

⁷⁹ Neumann, *The Rule of Law*, 184.

⁸⁰ Neumann, *The Rule of Law*, 185.

⁸¹ Neumann, “The Change in the Function of Law in Modern Society”, 116

⁸² Neumann, “The Change in the Function of Law in Modern Society”, 116

hukukun üstünlüğü gerçekleşmemiştir. Liberal toplum sanıldığı gibi rasyonel bir toplum değildir ve ekonomisi de iddia edildiği gibi planlı bir şekilde organize edilmemiştir.

“Bu ideolojiye göre, devlet algılanamaz bir şekilde işlemeli ve gerçekten olumsuz olmalıdır. Ancak “olumsuzluk” ile “zayıflık” özdeşleştirilirse tarihsel bir yanılığa düşülmüş olur. Liberal devlet her zaman siyasi ve sosyal durumun ve toplumun çıkarlarının gerektirdiği kadar güçlü olmuştur. Savaşlar yürütmüş ve grevleri bastırmıştır; güçlü donanmaların yardımıyla yatırımlarını korumuş, güçlü orduların yardımıyla sınırlarını savunmuş ve genişletmiş, polisin yardımıyla “barış ve düzeni” sağlamıştır.”⁸³

Uyum ve denge herhangi bir anda otomatik olarak yeniden tesis edilmez. Sözleşme, serbest rekabeti ortadan kaldırmanın aracı haline gelir ve bununla birlikte sözleşmenin ve ekonomik alandaki sözleşmenin dayandığı genel hukukun kuralını sona erdirir. Liberalizmin hukuk teorisine göre, sözleşme özgürlüğü girişimcinin örgütler, karteller, şirketler, sendikalar, işveren birlikleri ve nihayetinde piyasaya hâkim olan tekelci tröstler kurma hakkı anlamına gelir. “Sözleşme özgürlüğü kavramının, eşit derecede güçlü rakipler arasında eşit değerlerin değiş tokuşunu ifade eden sosyal bir kavramdan, resmi, hukuki bir kavrama dönüşmesi, sözleşmenin ve genel yasaların kesinlikle ikincil bir rol oynayacağı tekelci kapitalizm sisteminin gelişmesine katkıda bulundu.”⁸⁴

Bu nedenle, yasaların genelliği ve yargıcın bağımsızlığı ile kuvvetler ayrılığı doktrini, serbest rekabetin gerekliliklerini aşan amaçlara sahiptir. Hukukun genelliğinin altında yatan temel olgu, yani tüm insanların hukuki eşitliği, liberalizm tarafından hiçbir zaman tartışılmamıştır. Kanun önünde eşitlik elbette “biçimsel”, yani negatiftir.

5. Sonuç Yerine

Hukukun Üstünlüğü ve Hukuk Devleti kavramları içeriklerindeki ortak ilkeler sebebiyle her geçen gün daha çok birbirine yakınsanan bir anlamda kullanılmaktadır. Oysa kökenleri itibariyle farklı kaynaklardan gelmektedirler ve iki kavram arasında her ne kadar ince olsa da önemli farklar vardır. Hukukun üstünlüğü ister gerçek ister tüzel kişi olsun, tüm kişilerin hatta devletin organlarının bile hukuka eşit bir şekilde tabi olduğunun ifade ederken, Hukuk devleti kavramı daha çok devletin eylemlerine odaklanır ve devlet organlarının, eylemlerini hukuka dayandırmakla ve hukuka uygun olarak icra etmekle yükümlü olduğunu ifade eder. Alman düşünür Franz Leopold Neumann da bu kavramları bazen eşanlamlı kullanmış olsa da bunlar arasındaki farkları liberal devlet eleştirisi içerisinde detaylıca açıklayıp yerli yerine oturtan bir düşünürdür.

Neumann’ın düşüncelerine kaynaklık eden pek çok isimden biri de dönemin önemli hukukçu ve sosyologlarından Max Weber’dir. Modern devlet ve hukuk anlatısı oldukça popüler olan Weber’in mantıksal biçimsel rasyonalite kategorisi ile tanımladığı Avrupa hukuku ve bu hukuk sisteminin liberal devletin gelişimi ile olan ilişkisi Neumann’ın eleştirilerinde merkezi bir konumdadır.

Weber, hukuk düşüncesinde en ileri düzeyde rasyonelliğin Avrupa hukuk sistemlerinde gözlemlenebileceğini savunur. Bu hukuk düzeni boşluksuz, tutarlı bir sistem oluşturan ve tüm toplumsal davranışların düzenlenmesiyle sonuçlanan soyut yasal ilkelerle karakterize edilir. Weber’e göre, bir hukuk düzeni, biçimsel adalete dayandığında hukuki anlamdan ziyade sosyolojik anlamda biçimsel olarak rasyoneldir. Böyle bir

⁸³ Neumann, “The Change in the Function of Law in Modern Society”, 101

⁸⁴ Neumann, “The Change in the Function of Law in Modern Society”, 117

sistem soyuttur ve katı prosedürlere bağlıdır ve ekonomik işlemlerde hesaplanabilirlik için gerekli olan hukuki kesinliği garanti eder; bunların tümü hem medeni hukuk hem de genel hukuk sistemleri için geçerlidir.⁸⁵

Neumann, Weber'in hesaplanabilirlik/öngörülebilirlik yaklaşımına iki işlev daha ekler ve diğer işlevlerin hiç de önemsiz olmadığını vurgular: "Hukukun genelliği ve yargıçların bağımsızlığı, toplumun bir tabakasının gücünü perdelemekte; mübadele süreçlerini hesaplanabilir hale getirmekte ve yoksullar için kişisel özgürlük ve güvenlik yaratmaktadır. Her üç işlev de önemlidir ve liberalizmi eleştirenlerin iddia ettiği gibi sadece ekonomik süreçleri hesaplanabilir kılma işlevi değildir."⁸⁶

Bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere Neumann için hukukun genelliğinin üç temel işlevi vardır. İlk olarak hukuk, belli bir sınıfın (burjuvazinin) egemenliğinin perdesi olarak hizmet eder. Hukukun biçimsel eşitliğine yönelik Karl Marx'ın eleştirisi⁸⁷ de hatırlanırsa, Neumann'ın bu bakış açısını devam ettirdiği görülecektir. İkinci olarak, Max Weber'in hukukun rolünün rekabetçi ekonomi için hesaplanabilirlik sağlamak olduğu fikrini ele alır; hiçbir piyasa öngörülebilir kurallar olmaksızın işleyemez. Son olarak da Neumann için hukukun genelliği, kişisel özgürlüğü ve kişisel eşitliği güvence altına aldığı için rekabetçi kapitalizmin ihtiyaçlarını aşan bir üçüncü işleve sahiptir.

Hukuk sistemi, rekabetçi kapitalizmden tekelci kapitalizme geçtiğinde de radikal bir değişime uğrar. Hukukun hem yapısı değişir hem de işlevi dönüşür. Hukukun genelliği, yerini genel hükümler, muğlak olan yasal standartlar ve kişiselleştirilmiş mevzuattan oluşan bir karışıma bırakır. "Bu nedenle, ekonomik alanda, yasama organı artık eşit rekabetle değil de klasik ekonomi teorisi için esas olduğunu tespit ettiğimiz piyasadaki eşitlik ilkesini ihlal eden tekellerle ilgileniyorsa, yasanın genelliği varsayımı abes hale gelir. Eşit rakipler olduğu sürece, eşit düzenlemeler doğal olarak sadece genel soyut yasalarla sağlanabilir"⁸⁸ der.

Kaynakça

Caldwell, Peter C. *Popular Sovereignty and the Crisis of German Constitutional Law: The Theory and Practice of Weimar Constitutionalism*. Durham: Duke University Press, 1997.

Çağlar, Bakır. *Anayasa Bilimi*. İstanbul: BFS Yayınları, 1989.

Doehring, Karl. *Genel Devlet Kuramı*. Translated by Ahmet Mumcu. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2002.

Ewing, Sally. "Formal Justice and the Spirit of Capitalism: Max Weber's Sociology of Law." *Law & Society Review* 21, no. 3 (1987): 487-512.

Gordon, Peter E., and John P. McCormick, eds. *Weimar Thought: A Contested Legacy*. Princeton: Princeton University Press, 2013.

Hett, Benjamin Carter. *Demokrasinin Ölümü: Hitler'in Yükselişi Ve Weimar Cumhuriyeti'nin Çöküşü*. Translated by Ahmet Kar. İstanbul: Profil Kitap, 2019.

⁸⁵ Sally Ewing, "Formal Justice and the Spirit of Capitalism: Max Weber's Sociology of Law" *Law & Society Review*, 21 no: 3, (1987), 489.

⁸⁶ Neumann, *The Rule of Law*, 257.

⁸⁷ "Bu eşit hak, eşit olmayan bir emek için eşit olmayan bir haktır. Hiçbir sınıf farkı tanımaz, çünkü her insan bir diğeri gibi bir emekçidir; ama bireylerin yeteneklerinin eşitsizliğini açıkça tanır ve verim kapasitesini doğal bir ayrıcalık olarak kabul eder. **Demek ki, bu, özünde, her hak gibi eşitsizliğe dayanan bir haktır.** Niteliği gereği, hak, ancak aynı ölçü birimi kullanıldığında söz konusu olabilir; ama eşit olmayan bireyler (ve bunlar eşit olsalardı ayrı ayrı bireyler olamazlardı) ancak aynı açıdan değerlendirildiklerinde, **belirli** bir yönden ele alındıklarında, örneğin, bu durumda olduğu gibi, geri kalan her şeyden yalıtılarak yalnızca **emekçi olarak** hesaba katıldıklarında, ortak bir birimle ölçülebilirler." (Karl Marx ve Friedrich Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, çev. M. Kabagil, (Ankara: Sol Yayınları, 1989), 30.)

⁸⁸ Neumann, *The Rule of Law*, 275.

- Laski, Harold J. *Teori Ve Pratikte Devlet*. Translated by Defne Topçu. Ankara: Fol Yayınları, 2020.
- Lee, Stephen J. *The Weimar Republic*. London: Routledge, 1998.
- Marx, Karl, and Friedrich Engels. *Gotha Ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*. Translated by M. Kabagil. Ankara: Sol Yayınları, 1989.
- Meierhenrich, Jens. *The Remnants of the Rechtsstaat: An Ethnography of Nazi Law*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Neumann, Franz L. *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism 1933-1944*. New York: Harper & Row, 1963. 1942.
- Neumann, Franz L. "The Change in the Function of Law in Modern Society." In *The Rule of Law under Siege: Selected Essays of Franz L. Neumann and Otto Kirchheimer*, edited by William E. Scheuerman. Los Angeles: University of California Press, 1996.
- Neumann, Franz L. *The Rule of Law: Political Theory and the Legal System in Modern Society*. Heidelberg: Berg Publishers Ltd., 1986. 1936.
- Özcan, Mehmet. "Hukuk Devleti: Modern Toplumun Hukuk Aracılığıyla Siyasal Meşruiyeti." *Journal of Istanbul University Law Faculty* 64, no. 2 (2011): 119-44.
- Özenç, Berke. *Hukuk Devleti: Kökenleri Ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Pietropaoli, Stefano. "Robert Von Mohl." In *Handbook of the History of the Philosophy of Law and Social Philosophy: Volume 2: From Kant to Nietzsche*, edited by Gianfrancesco Zanetti, Mortimer Sellers and Stephan Kirste, 235-40. Cham: Springer, 2023.
- Sancar, Mithat. *Devlet Akli Kaskacında Hukuk Devleti*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Storer, Colin. *Weimar Cumhuriyeti'nin Kısa Tarihi*. Translated by Sedef Özge. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Topuzkanamış, Engin. "Max Weber'de Ekonomi, Hukuk Ve Rasyonalite." *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14, no. 2 (2012): 253-74.
- Trubek, David M. "Max Weber on Law and the Rise of Capitalism." *Wisconsin Law Review* 720 (1972): 720-53.
- Uslu, Ateş. *Siyasal Düşünceler Tarihine Giriş: Tarihyazımı, Temel Yaklaşımlar Ve Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2017.
- Uygun, Oktay. *Hukuk Teorileri*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2017.
- Uygun, Oktay. "Hukukun Üstünlüğü İlkesi." *YÜHFD* XIX (2022): 521-58.
- Weber, Max. *Ekonomi Ve Toplum*. Translated by Latif Boyacı. Vol. 1, İstanbul: Yarın Yayınları, 2012.
- Weber, Max. *Ekonomi Ve Toplum*. Translated by Latif Boyacı. Vol. 2, İstanbul: Yarın Yayınları, 2012.
- Weber, Max. *Protestan Ahlakı Ve Kapitalizmin Ruhunu*. Translated by Milay Köktürk. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2013.
- Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. Translated by Taha Parla. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Weitz, Eric D. *Weimar Germany: Promise and Tragedy*. Princeton: Princeton University Press, 2013.
- Yaylalı, Mustafa. "Hukuk Devleti Ve Hukukun Üstünlüğü Kavramları: Albert Venn Dicey Ve Hans Kelsen." *Liberal Düşünce Dergisi* 23, no. 91-92 (2018): 95-111.

31 Mart 2019 Yerel Seçimlerinde Medyanın Tutumu: Hürriyet, Sözcü ve Yeni Şafak Gazetelerinde İçerik Analizi*

The Attitude of the Media in the 31 March 2019 Local Elections: Content Analysis in Hürriyet, Sözcü and Yeni Şafak Newspapers

Kemal AVCI **
Burak SOYLU ***

Öz

Çağdaş Batı demokrasisi ile yönetilen toplumlarda, siyasi partiler ve unsurları çok önemli görevlere sahiptirler. Demokrasilerde belirli dönemlerde yapılan seçimler, kamuoyunun görüşlerini belirttiği bir ortam oluşturmaktadır. Siyasi partiler ve adaylar, seçim kampanyalarını sürdürürken çeşitli yöntem ve tekniklerden yararlanmaktadırlar. Seçmenlere iletecekleri mesajları ise iletişim araçları aracılığı ile göndermektedirler. Bu noktada medya, sahip olduğu işlevler bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Medyanın gücünün farkında olan siyasetçiler, aralarındaki iletişimi güçlü tutmak ve geliştirmek adına çeşitli faaliyetlere girişmektedir. Medya ise demokrasinin işleyişine katkı yapmasına devam edebilmek adına tarafsız ve eşit bir tutum sergilemelidir. Bu çalışmanın amacı; medyanın seçim kampanyalarında siyasal partilerin haberlerine yer verirken nasıl bir ideolojik tutum takındığını ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda, birbirlerinden farklı yayın politikaları olan Sözcü, Hürriyet ve Yeni Şafak gazeteleri tercih edilmiş ve incelenmiştir. Bu çalışma, 31 Mart 2019 yerel seçimleri öncesi Hürriyet, Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinde Şubat ve Mart ayları içerisinde, bu gazetelerin birinci sayfalarında yer alan siyasi haberler incelenerek gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, incelenen gazetelerde yerel seçimler olsa bile parti liderlerinin daha ön planda olduğu görülmüş ve siyasal aktörlerin kamuoyunu seçim projelerine(vaatleri) dair bilgilendirme çalışmalarında eksiklikler olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medya, Medyanın İşlevleri, Siyasal Partiler, Siyasal İletişim

Abstract

In societies governed by contemporary western democracy, political parties and their elements have very important duties. Elections held at certain periods in democracies create an environment where the public expresses its opinions. Political parties and candidates use various methods and techniques while continuing their election campaigns. They send their messages to voters through communication tools. At this point, media has an important place in terms of its functions. Politicians, who are aware of the power of the media, engage in various activities to keep and improve the communication between them. The media must display an impartial and equal attitude in order to continue contributing to the functioning of democracy. The purpose of this study; The aim is to reveal what ideological attitude the media adopts when covering news about political parties in election campaigns. In this context, Sözcü, Hürriyet and Yeni Şafak newspapers, which have different publishing policies, were preferred and examined. This study was carried out by examining the political news on the front pages of Hürriyet, Sözcü and Yeni Şafak newspapers in February and March, before the local elections on March 31, 2019. In the study; In the newspapers examined, it was seen that party leaders were more prominent even if there were local elections, and it was concluded that there were deficiencies in the efforts of political actors to inform the public about election projects (promises).

Keywords: Media, Functions of the Media, Political Parties, Political Communication

* Bu çalışma BAİBÜ-LÜEE'de kabul edilen Burak Soylu'ya ait olan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, avci5011@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7370-7814

*** Doktora Öğrencisi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, burbar92@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4848-051X

Gönderim Tarihi / Submitted: 07.04.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 25.05.2024

Atf Bilgisi / Cite As: Avcı, Kemal & Soylu, Burak (2024), "31 Mart 2019 Yerel Seçimlerinde Medyanın Tutumu: Hürriyet, Sözcü ve Yeni Şafak Gazetelerinde İçerik Analizi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 56-74.

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun şekilde hazırlanmış ve [turnitin](#) intihal taramasından geçmiştir.

1. Giriş

İnsan doğası gereği siyasal ve sosyal bir varlıktır. Bu nedenle düzenlenmiş siyasal ve sosyal kurallara göre yaşamak zorundadır. Siyaset, bir arada yaşama zorunluluğu içerisinde olan bu toplulukların, barış içerisinde yaşaması için gerekli olan kuralları ortaya koymakta ve bu kuralları düzenlemektedir. Dolayısıyla siyaset, siyasal iktidarın oluşumu, paylaşılması, işleyişi ve kullanılması gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır (Gerek, 2010: 3). Siyaset açısından bakıldığında, birden fazla yönetim biçimi (siyasal ideoloji) mevcuttur.

Bu çalışmada, medyanın özellikle seçim dönemlerinde işlevleri ele alınmış olup, medyanın siyasal haberler açısından yayınları içerik analizine tâbi tutulmuştur. Çalışmada medya; siyasal iletişim, siyasal reklam, siyasal halkla ilişkiler, siyasal pazarlama, propaganda ve kamuoyu araştırmaları açısından irdelenmiştir.

Siyasal bir yönetim ideolojisi olan demokrasinin işleyişini sağlayan önemli aktörlerden biri siyasal partilerdir. Siyasal partiler, kendi hedefleri ve çıkarları doğrultusunda çeşitli teknikleri ve yöntemleri uygulayarak siyasal iktidarı ele geçirmeye çalışan örgütlerdir. Çok partili sistemde çoğulculuk esastır. Meclislerde, her kesimi temsil eden siyasi partilerin varlığı demokrasiye hizmet etmektedir. Siyasal partiler çeşitli işlevlere sahiptir. Bunlar; toplum içindeki dağınık siyasal görüşlere ve eğilimlere açıklık getirerek onlara yön vermek, ülke sorunlarını tespit etmek ve bu sorunların çözümü adına adımlar atmak olarak ifade edilebilir (Aliefendioğlu, 1999: 105).

Siyasal partiler işlevlerini yerine getirirken, kendilerine özgü örgütlenme biçimleri, parti tüzükleri ve programlarıyla birlikte hareket ederler. Her siyasal partinin temel amacı iktidarı ele geçirmektir (Aliefendioğlu, 1999: 105). Siyasal partiler iktidar olabilmek için halkın rızasını almak zorundadır. Bu rıza, siyasal iletişim faaliyetleriyle alınmaya çalışılmaktadır. Günümüzde siyasal partiler ve adaylar, halkın rızasını almak adına siyasal iletişim çalışmalarını sürdürürken sıklıkla kitle iletişim araçlarından yararlanmaktadır. Bu araçları aktif bir şekilde kullanan siyasiler, seçmenleri etkilemek ve kendilerine oy vermelerini sağlamak adına özellikle seçim dönemlerinde siyasal iletişim çalışmalarına ağırlık vermektedir. Kitle iletişim araçları, siyasal partiler adına çok önemli bir yer tutmaktadır. Halkın yöneticileri tanıma istekleri doğrultusunda siyasi partiler ve adaylar siyasal iletişim çalışmalarına ağırlık vermişlerdir. Siyasal partiler ya da adaylar, kitle iletişim araçlarında reklamlarını yaparak, partiye veya kendilerine ait görüşleri, seçim politikalarını, projelerine dair bilgileri geniş kitlelere ulaştırmayı hedeflerler. Kitleleri etkileme uğraşına giren siyasal partiler, hedef kitlelerine hangi iletişim aracı ile hangi mesajı verirse başarılı olacağına dair öngörülere sahip olmalıdırlar. Bu öngörülere de profesyonel şirketlere çeşitli araştırmalar yaptırarak sahip olabilmektedir. Diğer türlü hem maddi açıdan hem de zaman açısından büyük kayıplar yaşanabilmektedir.

Demokrasinin düzgün bir şekilde işleyebilmesi, devlet içerisinde bütün kurum ve kuruluşların, adil olmaları ve kişilerin hak ve özgürlüklerine saygı duyan yapılardan oluşmasına bağlıdır. Bu bağlamda medya, demokrasinin işleyişine katkıları sunmaktadır. Medyanın gücü konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Medya gündelik yaşam içerisinde hayatın her alanında kendisini göstermektedir. Medya ortamları, günümüzde insanların hangi konularda tartışmaları gerektiğini belirlemesinin dışında artık bu konuları nasıl tartışmalarını da gerektiğini, güncel olaylara nasıl yaklaşacaklarını da belirlemektedir. Bu durum göz önüne alındığında, medyanın aydınlatma işlevinin daha ötesine geçtiği ifade edilmektedir. Medya içerisinde var olan güçle birlikte istediklerini yüceltme istediklerini aşağı çekmeye meyillidir. Bu noktada siyasetçiler de medyanın gücünün farkında olduklarından dolayı, medya organları ile iyi bir iletişime sahip olmaya çalışmaktadırlar (İrvan, 1997: 7).

Yüksek Seçim Kurulu, 31 Mart 2019 tarihinde ülkede yerel seçimlerin yapılması kararı almıştır. Bilindiği üzere yerel seçimler; yerel yönetimlerin, yöneticilerinin halk tarafından seçilmesi için yapılmaktadır. Türkiye’de yerel yönetimler, belediyeler, il özel idareleri ve muhtarlıklardan oluşmaktadır. Dolayısıyla 31 Mart 2019 yerel seçimlerinde ülkede bulunan belediye başkanları ve belediye meclis üyelerinin, il genel meclis üyelerinin, köy ve mahalle muhtarlarının ve azalarının seçimi söz konusudur.

2. Siyasal İletişim ve Medya

“Siyaset” ve “İletişim” kavramlarının bir araya gelmesinden ortaya çıkan “Siyasal İletişim” kavramı, dünyada İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra, ülkemizde ise 1980’li yıllarda küreselleşme ile beraber dışa dönük politikalar uygulanması ile birlikte gittikçe büyük önem kazanmıştır (İnanç Demir, 2018: 80). Siyasal iletişim, kişisel veya toplu bir şekilde iktidar mücadelesine girişilme çabasının özel bir şeklidir. Bu bağlamda ele alınan konular olarak, propaganda faaliyetlerinden iktidar mekanizmasının nasıl yürütüldüğüne, siyasi partilerin halkla ilişkiler faaliyetlerinden basında haber yaratılmasına, televizyon açık oturumlarından siyasal reklamcılığa kadar geniş bir çerçeve içerisinde bütün siyasi amaç güdümlü faaliyetlerden bahsedilebilir (Çankaya, 2019: 13).

Demokratik toplumlarda yapılan seçimlerin sağlıklı bir şekilde uygulanması ve siyasi katılımın artırılabilmesi için siyasal iletişim çok önemli bir yer tutmaktadır. Siyasal iletişim çalışmaları, seçim ve seçim öncesi durumlarda kitle iletişim araçları ile sürdürülmektedir. Geleneksel medyanın yanı sıra internet teknolojilerinin gelişmesi ile beraber ortaya çıkan yeni medya platformlarında da siyasal iletişim faaliyetleri uygulanabilirken, ortaya çıkan bu yeni platformlar bu alana farklı metodlar kazandırmıştır. Siyasal iletişim, düzgün ve istikrarlı bir şekilde uygulandığında toplumlarda demokrasi olgusunu daim kılmakta, bu uygulamaları doğru uygulayan toplumlarda seçim kararları daha doğru bir şekilde alınmaktadır (Karaçor, 2009: 124-125).

Günümüzde siyasal iletişim sürecinde yoğun olarak kullanılan medya, 20. Yüzyılın ikinci. yarısından itibaren siyasal yaşamda ağırlığını giderek artırarak siyasal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru hâline gelmiştir. Medya, günümüzde siyasal partiler ve adaylarla izleyiciler arasında iletişimi sağlayan bir konumdadır. Medya platformları hem siyasal aktörlerden gelen iletileri hedef kitlelere ulaştırmakta hem de izleyicilerin görüşlerini ya doğrudan ya da iletişim aracında bulunan gazeteciler vasıtasıyla siyasal aktörlere iletmektedir. Kitle iletişim araçları kimi zaman gündemi kendi oluştururken, kimi zamanda gündem siyasal aktörler tarafından bilerek değiştirilmektedir. Medya organlarında yer alan siyasal içerikli mesajlar haber başta olmak üzere makale, tartışma, görüşme, inceleme, araştırma olarak sunulsa da iletişim aracının çeşidine bağlı olarak farklı söylem biçimleri de kullanılabilir (Aziz, 2021: 70-75).

2.1. Siyasal Halkla İlişkiler ve Medya Yönetimi

Siyasal halkla ilişkilerin amacı, halkla ilişkiler disiplinin kazanımlarını siyasal kurumların ve siyasal kimliklerin hizmetine sunarak onlarla ilgili olumlu intiba kazandırıp amaçlarına ulaşmayı sağlamaya yardımcı olmaktır (Avcı, 2015: 185). Siyasal halkla ilişkilerin amaçları ile ilgili şu temel bilgiler ifade edilebilir; Siyasal partilerin halktan kopmasını engellemek ve toplumla kaynaşmasını sağlamak, seçimlerde kullanılacak kampanyaların düzenlenmesini sağlamak, siyasal kampanya sürecinde imaj çalışması yaparak parti lehine bir algı oluşturmak, siyasal partilerin ya da adaylarının gerçekleştireceği çalışmaları, toplantıları etkin yöntemleri kullanarak geniş kitlelere ulaşmasını sağlamak, kendini partiye adanmış çalışanlar ile parti lehine oy kullanan vatandaşlarının kendilerini daha çok partiye ait hissetmeleri sağlayacak etkinlikler

düzenlemek, partilerin merkezi yapılanmaları ile ilçe başkanlıkları arasında bağlantı kurarak parti içi iletişimin düzgün şekilde ilerlemesini sağlamak gibi temel hedeflere ve amaçlara sahiptir (Tarhan ve Fidan, 2016: 209).

Medyanın siyasete yön verme ve kontrol etme konusundaki rolleri saklı kalmakla birlikte siyasal halkla ilişkiler ve medya yönetimi, iletişim araçlarına dönük bir takım organizasyonlar ve basın bültenleriyle siyasal aktörlerin medya kuruluşlarında haber olarak daha fazla yer almalarına yönelik girişimler barındırmaktadır (2016: 214-215). Siyasal partilerin ve parti liderlerinin, kendi parti ideolojilerini büyük seçmen kitlelerine ulaştırmanın en yaygın ve kolay yolu medyadır. Medya ile ilişkiler profesyonel uzman aracılığıyla yürütülmekte, siyasal aktörlerin seçmenlere iletecekleri mesajlar, ideolojiler, sloganlar özenle ve dikkatle belirlenmektedir. Bu noktada siyasi partiler ve adaylar medya yönetimlerini doğru şekilde gerçekleştirerek oy sayılarını artırmayı amaçlarlar (Avcı, 2014: 138). Günümüzde siyasal partiler ve adaylar, siyasal halkla ilişkiler faaliyetlerini ve medya yönetimlerini geleneksel iletişim araçlarının yanı sıra, yeni nesil teknolojilerle birlikte ortaya çıkan sosyal medya platformlarını da kullanarak sürdürmektedirler (Bitirim Okmeydan, 2018: 4222). Başta Twitter olmak üzere Instagram, Facebook ve diğer sosyal medya platformları, siyasi partiler ve adaylar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Burada hesapları olan siyasiler, sık sık paylaşım yaparak hem ilgiyi aktif tutmakta hem de kamuoyu bilgilendirme çalışmalarına devam etmektedirler.

2.2. Propaganda ve Medya

Propaganda kelimesinin kökeni Latince’de bir bitkinin yeni fidanlar vermesi için tekrar toprağa dikilmesi anlamına gelen “propagare” kelimesine dayanır. Bu bağlamda propaganda bir fikri yaymak, onun tekrar yeşermesini sağlamak gibi anlamlar barındırmaktadır (Atabek, 2003: 5). Propaganda kavramı aslında çok uzun zamandır yazın hayatından var olmakla birlikte, bugünkü anlamıyla karşımıza Antik Yunan’da çıkmaktadır. Antik Yunan’da propagandayı Sokrates, İtalya Roma’da Çiçeron ve Demosthone ön plana çıkarmışlardır. Daha sonraları 4 ve 6.yüzyıl arasında Çinli Sun Tzu ve Kantilya propagandayı ilk kullananlar arasında olmuşlardır (Gürgen, 1990: 135).

19 yüzyıla gelindiğinde hükümetler, propagandayı kitleleri etkilemek ve yönlendirmek amacıyla etkin bir şekilde kullanmaya başlamıştır. İlerleyen tarihlerde radyo ve televizyonun icadı kitlelere kolay bir şekilde ulaşmayı kolaylaştırmış, uluslararası savaşlar ve modern medyanın hâkimiyetini artırması ile beraber propaganda siyasal alanın vazgeçilmez olgusu hâline gelmiştir (Çankaya, 2019: 22). Siyasal propaganda süreci 1990’lı yıllar ile birlikte yeni iletişim teknolojilerine taşınmıştır. Bu yeni iletişim teknolojileri içerisinde şüphesiz en önemlisi internet ve dijital araçlar olmuştur (Karakuş, 2021: 470). Bu açıdan bakıldığında medya platformları, kişiler, kurumlar hatta devletlerin propaganda faaliyetlerini yürütebilmesine imkan tanımaktadır. Propaganda faaliyetleri, iktidarı ele geçirmek isteyen veya iktidarda bulunanlar tarafından medya araçları kullanılarak kamuoyunu yanına çekmek amacıyla sürdürülmektedir. Örneğin; Hitler Almanya’sında Goebbels önderliğinde radyo yayıncılığı aracılığıyla yürütülen propaganda faaliyetlerinin oldukça başarılı olduğu bilinmektedir.

2.3. Siyasal Reklam ve Medya

Siyasal reklam, siyasal parti ve adaylar tarafından kitle iletişim araçlarından zaman veya yer satın alınarak, seçmenlerin tutum ve davranışlarını kendi taraflarına çekmek amacıyla yürütülen yazılı, sözlü, görsel mesajlardır (Uztuğ, 2003: 8). Siyasal reklamlar, yalnızca seçmen davranışlarını belirli bir partiye ve adaya yöneltme veya tutumlarını pekiştirmeye yönelik bir uygulama alanı değil, aynı zamanda seçmenleri sandık

başına çağırmaya ve siyasal kampanyalara gönüllü katılıma teşvik etme bakımından da önemli bir işleve sahiptir. Aynı zamanda siyasal reklamcılık, seçmenlere siyasal aktörleri daha yakından tanıma fırsatı sağlayarak demokrasiye katkı sağlamaktadır (Balci, 2007: 141).

Siyasal reklamlar, özellikle seçim kampanyaları döneminde sıklıkla başvurulan siyasal iletişim faaliyetlerinden bir tanesidir. Günümüzde yeni nesil teknolojilerin ortaya çıkardığı Twitter, Facebook, Instagram, Youtube vb. gibi uygulamalarda siyasal reklamcılığın yapıldığı alanlara dönüşmüştür. Siyasal partiler, radyo ve televizyonda yapılan siyasal reklamlardan iki şekilde yararlanmaktadır. Birincisi, siyasal partiler radyo ve televizyonda para karşılığı siyasal reklamlarını yaptırmaktadır. İkincisi ise siyasal partilerin program satın almalarıdır (Aziz, 2021: 148).

2.4. Kamuoyu Araştırmaları ve Medya

1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimi ile birlikte sosyal, kültürel alanda değişiklikler yaşandığı gibi siyasal anlamda da bir dönüşüm yaşanmıştır. Devrim öncesi daha çok dinsel anlamda propaganda yapılırken, devrimden sonra siyasal bir anlam kazanmıştır. Fransız Devrimi sürecinde hürriyet, eşitlik gibi kavramların yayılmasında propaganda faaliyetleri büyük yer tutar. Jean Jacques Rousseau'nun toplumun yeniden inşası üzerine fikir ve düşüncelerin gerçekleştirilmesi için o dönemki fikir üretim merkezlerinde yoğun düşünce tartışmaları yapılmış, bu fikirlerin yayılması için mitingler düzenlenmiştir. Bu dönemde kamuoyunu oluşturmak ve kontrol altında tutmak için dönemin basın mecraları ve materyallerden (gazete, afişler, kitaplar) yararlanılmıştır. Bu dönem, kamuoyunun ortaya çıktığı ve kamuoyunu kendi lehlerinde kullanmalarının önemini farkedildiği bir dönem olarak ifade edilebilir (Çankaya, 2019: 21).

Siyasal iletişim ve kamuoyu arasındaki ilişkiye değinildiğinde; siyasal iletişim faaliyetlerinden birisi de kamuoyu ile ilgilenerken kamuoyunu siyasal alana destek vermesini sağlamaktır. Diğer taraftan kamuoyu yapıcılar da kamuoyunun yapımında siyasal kimlikleri, olay ve olguları kullanarak kamuoyu inşa etmek isteyebilir. Dolayısıyla siyasal iletişim ve kamuoyu arasında önemli bir işbirliğinden söz edilebilir (Kentel, 1991: 41). Kamuoyu kavramı ilk başlarda siyaset câmiasında kullanılırken, ilerleyen zamanlarda sosyal alanlarda da kendisini göstermiş, böylece politika alanı ile sosyal alan arasında bağlantı kurarak baskı ve çıkar gruplarına da aktif bir şekilde rol alabilecekleri bir faaliyet alanı oluşturmuştur (Avcı, 2015: 174).

Medya platformları seçimler yaklaşırken siyasal partiler ve adayların seçim kampanyalarını seçmenlere ulaştırmak adına önemli bir görev üstlenmektedir. Bu dönemlerde kamuoyunun iletişim araçlarına yönelik ilgisi önemli ölçüde artmaktadır. Bu dönemde medya tarafından sunulan kamuoyu araştırmaları özellikle kararsız seçmen üzerinde önemli etkilere sahiptir. Siyasal parti ve adaylar hakkında yapılan negatif kampanyaların kamuoyu araştırmalarıyla da desteklenmesi durumunda ortaya yanıltıcı sonuçlar çıkabilir. Yaşanan bu durumlar nedeniyle iletişim araçlarında kamuoyu araştırma sonuçlarının yayınlanması sıkça eleştirilmektedir (Güz, 2014: 21).

2.5. Siyasal Pazarlama

Pazarlamanın literatürde pek çok tanımı bulunmaktadır. Bunlardan biri olarak pazarlama “mevcut ve potansiyel müşterilere; isteklerini, ihtiyaçlarını, arzularını ve beklentilerini tatmin edici malları, hizmetleri, fikirleri, çözümleri sunmak üzere planlamak, fiyatlandırma, dağıtmak ve tutundurmak amacına yönelik olarak düzenlenen ve birbirini etkileyen işletme faaliyetleri sistemi” olarak ifade edilmektedir (İslamoğlu, 2010: 10). Pazarlama 1970’li senelere kadar ticari amaçlı işletmelere özgü, eşya ve hizmetlerin değiş tokuşunu ifade eden bir kavram olarak var olmuştur. 1970’li yıllardan sonra ise kâr amacı olmayan

kuruluşların faaliyetlerini de kapsayacak kadar tanımın genişletilmesine yönelik tartışmalar ortaya çıkmıştır. Fikirlerin pazarlanması denildiğinde ise aklımıza politik pazarlama gelmelidir (Eroğlu ve Bayraktar, 2009: 188). Politik pazarlama bir fikir pazarlamasıdır. Bir fikrin pazarlanması, siyasal partilerin ülke sorunları tespit etmesi, bu problemlerin altta yatan sebeplerini bulması ve bu problemlerin çözümlerine yönelik çözüm önerilerini seçmen kitleye kabul ettirme gibi uğraşlar politik pazarlamanın konusudur (İnal ve Karabacak, 1995: 153).

Siyasal kampanyalarda bulunan siyasal pazarlamadaki Amerikan Hegemonyası, 1952 ile 1960 yılları arasında gerçekleşen Amerikan genel seçimleri sonrasında daha çok belirmiş ve aktif bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Siyasal pazarlama kavramı modern pazarlamadan esinlenerek 1960'lı yıllardan itibaren önemli mesafeler katederek günümüze değin kurumsal kimliğine bürünmüş ve günümüzde olgunlu çağını yaşamaktadır. Siyasal halkla ilişkilerin modern medyanın içerisinde daha fazla yer alması ile beraber siyasal pazarlamanın etkileri giderek artmaya devam etmektedir (Tokgöz, 2020: 189).

3. Medyanın İşlevleri

Medya, barındırdığı özellikler bakımından çeşitli işlevlere sahiptir. Medyanın temel görevi, haber verme ve bilgilendirmeyi sağlamaktır. Bu şekilde takipçi kitlesinin ulusal ya da küresel çevre hakkında bir görüşe sahip olmalarını sağlamaktadır. Bu açıdan medyanın doğru ve tarafsız bir şekilde yayın yapması, gerçekleri kitlelere duyurması çok önemli bir detaydır (Mora, 2011: 29). Modern demokrasilerde, medyanın hiçbir engelle takılmadan ve bütün kapsamı ile güncel haberleri kitlelere ulaştırabilmesi, demokrasinin düzgün bir şekilde işlemesi bakımından hayati bir öneme sahiptir; çünkü demokrasi ile idare edilen toplumlarda hukuk devletleri varlıklarını sürdürecekt güçlerini halktan almaktadır. Seçmenler ise ulusal ya da küresel çapta gelişen olaylar hakkında yanlış bilgiler edinirse oyunu yanlış şekilde kullanabilir ve yaşanabilecek bu durum devlet düzeyinde tehlike barındırabilir (İçel, 2018: 134).

Medyanın diğer bir işlevi, denetim ve eleştiri yapabilmesidir. Medyanın denetim ve eleştiri yapabilme gücü, onu sadece kamusal alanlarda ortaya çıkan kusurlu davranışları etkili bir şekilde gösterebilen özelliğinin sonucu olmak dışında, aynı zamanda medya organlarında var olan uzmanları aracılığı ile devletin kurum ve kuruluşları üzerinde ve ekonomik faaliyetler alanında bilirkişilik yapabilme özelliğine kavuşturmuştur. Denetim ve eleştiri faaliyetleri, makam ve kişilerin kim olduklarına bakmaksızın yapılmalıdır. Bu çerçevede, modern hukuk devletlerinde medya organlarının, devlet yönetimlerini, devletin gelirlerinin nasıl ve nereye harcadığını ve yargının çalışma şeklini denetlemesi gerekmektedir (İçel, 2018: 136).

Medyanın diğer bir işlevi, kamuoyu oluşturma ve gündem yaratma olarak ifade edilmektedir. Medyanın toplumsal sorunları ele alma ve bu sorunları gündeme getirme meselesi oldukça önem taşımaktadır. Medya, toplumsal bazda yaşanan problemlerin hangilerinin ön plana çıkarılacağını ve bu problemlerin gündemde kalmalarını süzgecinden geçirip, kitlelere ulaştırma işlevine sahiptir (Bağardı, 1999: 96). Batılı demokrasilerde, seçmenler belirli dönemlerde gerçekleştirilen seçimler aracılığı ile sorunlarına dair görüşlerini siyasal partilere ifade edebilirler. Genellikle kanunlar, halkın önemli konularda fikirlerini belirtme konusunda başka bir yol tanımamaktadır. Bu noktada medya, tüm kamusal problemler konusunda kitlelere yardımcı olan bir araç olarak güç kazanmaktadır. Medya organlarında oluşturulan kamuoyu, sürekli olarak devam eden ve bütün vatandaşların katılabileceği gözle görülmeyen bir meclisi andırmaktadır. Medya, özgür demokrasilerin var olduğu toplumlarda kamuoyunun sadece sesi olması dışında, onun itici gücü olma özelliğine de sahiptir. Medya, kamuoyunu oluşturmada ve oluşan kamuoyunu doğru bir şekilde yönlendirmektedir. Bu bağlamda, medyanın itici bir güç olması, kamuoyunun yönlendirilmesine katkı

sağlaması olarak değerlendirilmektedir; çünkü kamuoyunu sadece medya oluşturmamaktadır. Medyanın temel görevi, belirli görüşlerin propagandasının yapıldığı bir ortam olmak değil, kitlelerin özgür bir düşünceye sahip olmalarına katkı sağlamaktır (İçel, 2018: 137-138).

Medyanın eğitim işlevi iki açıdan değerlendirilebilir. Birincisi, medya organlarınca yayımlanan içerikler, bireylerin bilgi seviyelerini, temel yeteneklerini üst seviyelere çıkarması hususunda destek olmaktadır. İkincisi ise, teknoloji ve eğitim alanının giderek genişlemesi ile birlikte medya, doğrudan toplumların eğitilmesi konusunda bir işleve sahip olmaktadır (Ertürk, 2012: 15-16).

Medyanın eğlendirme işlevi bulunmaktadır. Medya platformları, bireylerin gündelik hayat içerisinde boş zamanlarını değerlendirme konusunda yardımcı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Gündelik hayatın temposundan sıkılan ve bunalan insanlar, kitle iletişim araçları aracılığı ile eğlenmek, kafa dağıtmak, bir nebze olsun hayatlarında devam eden problemleri unutma konusunda medyaya sarılmaktadırlar. Kitle iletişim araçlarında bulunan özgün içerikler, bu konuda bireylere yardımcı olmaktadır. Özellikle televizyonun kitleleri eğlendirme konusunda önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Televizyon programlarında yer alan magazin programları, çeşitli yarışma programları, spor programları, müzik programları toplumların eğlenmesi konusunda büyük rollere sahiptir.

4. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın amacı; medyanın seçim kampanyalarında siyasal partilerin haberlerine yer verirken nasıl bir ideolojik tutum takındığını ortaya çıkarmaktır. Çalışmada Hürriyet, Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinin 1 Şubat 2019 ile 31 Mart 2019 tarihleri arasında, birinci sayfaları incelenmiştir. Bu çalışmanın uygulanmasında içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. İçerik analizi yöntemi; kayıtlı her türlü içeriği sistematik biçimde analiz etmeye yarayan bir yöntemdir (Bilgin, 2006: 11; Geray, 2014: 135; Gökçe ve Türkdogan, 2012: 319-320; Yıldırım, 2015: 125). Öncelikle alandaki içerik analizi ölçekleri ve uygulamaları incelenmiş ve bunlar göz önünde bulundurularak çalışmaya uygun bir içerik analizi ölçeği geliştirilmiştir (Tanyıldızı, 2011: 202; Yıldırım, 2015: 146). Söz konusu ölçeği uygulamak için inceleme cetveli oluşturulmuştur. İnceleme cetveli oluşturulurken Tanyıldızı'nın (2011) ölçeğinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda ölçekte; haberin başlığı, haberin aktörü, haberi yapılan siyasal partiler, haberin sunumunda görsel durumu, haberin konusu, haberin yönü ve haberde yer alan etkinlikler konularına yer verilmiştir.

Çalışmanın evreni yazılı medyadır. Örneklemi; Türkiye'de yayın faaliyeti gösteren Hürriyet, Yeni Şafak ve Sözcü gazetelerinin 1 Şubat 2019 ile 31 Mart 2019 tarihleri arasında birinci sayfalarında yer alan haberlerde siyasal partiler ile ilgili haberler oluşturmaktadır. Bu gazetelerden Hürriyet gazetesi, yayın politikaları gereğince merkezde olması, Yeni Şafak gazetesinin yayın politikası gereği muhafazakâr bir yayın politikasına sahip olması nedeniyle, Sözcü gazetesinin Sol Dünya görüşüne sahip olan yayın politikası nedeniyle seçilmiştir. Dolayısıyla seçilen gazetelerin Türkiye'de yayın yapan yazılı basın büyük bir kısmını temsil ettiği düşünülmektedir. Belirlenen gazetelerdeki siyasi haberler belirlenen ölçütler açısından incelenmiştir.

Araştırmanın Soruları

Medya yayın politikalarında ideolojik davranabilir mi?

Medya ideolojilerin etkisinde kalarak siyasal partilerin haberlerinin sunumunda taraflı olur mu?

Medya seçim kampanyalarında partilere karşı taraflı davranır mı?

4.1. Bulgular ve Değerlendirme

Tablo 1. Sözcü Gazetesinde 2019 Yılı Şubat ve Mart Aylarında Çıkan Siyasal Haberlerin Siyasal Partiler Bazında Aktörlere Göre Dağılımı

Haberi Yapılan Siyasal Parti	Haberin Aktörü							Toplam
	Parti Lideri	Belediye Başkan Adayı	Parti Teşkilatı	Milletvekili	Bakan	Belediye Başkanı	Diğer	
Adalet ve Kalkınma Partisi	32 %31.1	20 %25.3	5 %25	6 %46.2	1 %100	1 %25	9 %64.3	74 %31.6
Cumhuriyet Halk Partisi	30 %29.2	48 %60.7	9 %45	5 %38.4	0	3 %75	3 %21.5	98 %41.9
İYİ Parti	17 %16.5	0	1 %5	1 %7.7	0	0	0	19 %8.1
Milliyetçi Hareket Partisi	14 %13.6	1 %1.3	0	1 %7.7	0	0	0	16 %6.8
Demokratik Sol Parti	0	1 %1.3	1 %5	0	0	0	0	2 %0.9
Demokrat Parti	0	3 %3.8	0	0	0	0	0	3 %1.3
Saadet Partisi	2 %1.9	0	1 %5	0	0	0	1 %7.1	4 %1.7
Vatan Partisi	0	0	1 %5	0	0	0	0	1 %0.4
TKP	0	1 %1.3	0	0	0	0	0	1 %0.4
Millet İttifakı	6 %5.8	4 %5	0	0	0	0	0	10 %4.3
Cumhur İttifakı	2 %1.9	1 %1.3	2 %10	0	0	0	1 %7.1	6 %2.6
Toplam	103 %100	79 %100	20 %100	13 %100	1 %100	4 %100	14 %100	234 %100

Sözcü gazetesinde haberi yapılan siyasal partiler ile bu haberlerin aktörleri dağılımına bakıldığında, Adalet ve Kalkınma Partisi ile alakalı olarak yapılan toplam 74 haberin 32 tanesinde haberin aktörü konumunda parti liderinin olduğu belirlenmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi ile ilgili yapılan 20 siyasi haberde ise belediye başkan adaylarının haberin aktörü konumunda olduğu görülmüştür. Adalet ve Kalkınma Partisi ile bağlantılı yapılan haberlerin 5'inde parti teşkilatının haberin aktörü konumunda olduğu tespit edilirken, 6 kez de Adalet ve Kalkınma Partisinin milletvekillerinin haberin aktörü konumunda olduğu belirlenmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi ile ilişkili kalan 11 haberin 1'inde bakan, 1'inde mevcut belediye başkanı, 9'unda ise diğer aktörlerin ön planda olduğu tespit edilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ile ilgili olarak yapılan 98 haberden 48'inde belediye başkan adaylarının haberin aktörü konumunda oldukları belirlenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ile bağlantılı yapılan haberlerin 30'unda parti liderinin ön planda olduğu tespit edilmiştir.

İYİ Parti ile ilişkili yapılan 19 siyasi haberin 17'sinde parti liderinin haberin aktörü konumunda olduğu belirlenmiştir. İYİ Parti ile ilgili yapılan diğer 2 siyasi haberin 1'nin aktörünün parti teşkilatı, diğerinin ise milletvekili olduğu belirlenmiştir. Milliyetçi Hareket Partisi ile alakalı olarak okuyuculara sunulan 16 siyasi haberin 14'ünde parti liderinin ön planda olduğu belirlenmiştir. Milliyetçi Hareket Partisi'ne ait yapılan diğer iki haberin 1'inde belediye başkan adayı, diğerinde ise Milletvekilinin haberin aktörü konumunda olduğu tespit edilmiştir. Demokratik Sol Parti'ye yönelik yapılan 2 siyasi haberin 1'inde haberin aktörü konumunda belediye başkan adayı, diğerinde ise parti teşkilatının olduğu belirlenmiştir. Demokrat Parti ile ilgili yapılan 3 siyasi haberin 3'ünde de belediye başkan adaylarının haberin aktörü konumunda olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Yeni Şafak Gazetesinde 2019 Yılı Şubat ve Mart Aylarında Çıkan Siyasal Haberlerin Siyasal Partiler Bazında Aktörlere Göre Dağılımı

Haberi Yapılan Siyasal Parti	Haberin Aktörü							Toplam
	Parti Lideri	Belediye Başkan Adayı	Parti Teşkilatı	Milletvekili	Bakan	Belediye Başkanı	Diğer	
Adalet ve Kalkınma Partisi	60 %73.2	64 %69.5	2 %4.6	0	2 %100	0	4 %66.7	132 %56.9
CHP	5 %6.1	12 %13	21 %48.9	2 %100	0	5 %100	2 %33.3	47 %20.3
İYİ Parti	2 %2.4	2 %2.2	1 %2.3	0	0	0	0	5 %2.2
Milliyetçi Hareket Partisi	9 %11	1 %1.1	0	0	0	0	0	10 %4.3
Demokratik Sol Parti	1 %1.2	0	3 %7	0	0	0	0	4 %1.7
Saadet Partisi	0	1 %1.1	2 %4.6	0	0	0	0	3 %1.3
Yeniden Refah Partisi	1 %1.2	0	0	0	0	0	0	1 %0.4
Millet İttifakı	1 %1.2	2 %2.2	8 %18.6	0	0	0	0	11 %4.7
Cumhur İttifakı	3 %3.7	10 %10.9	6 %14	0	0	0	0	19 %8.2
Toplam	82 %100	92 %100	43 %100	2 %100	2 %100	5 %100	6 %100	232 %100

Yeni Şafak gazetesinde Şubat ve Mart ayı içerisinde Adalet ve Kalkınma Partisi ile alakalı yapılan 132 siyasi haberin 60'unda parti lideri, 64'ünde ise belediye başkan adaylarının haberin aktöründe olduğu görülmüştür. Kalan 8 haberin 2'sinin aktörü parti teşkilatı, 2'sinin de bakan olduğu tespit edilmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi ile bağlantılı olan diğer 4 siyasi haberin aktörü ise diğer aktörler olduğu belirlenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ile ilgili yapılan haberlerde parti teşkilatına yönelik haberlerin ağır bastığı gözlemlenmiştir. 47 siyasi haberin 21 tanesinde Cumhuriyet Halk Partisi parti teşkilatının haberin aktörü konumunda olduğu belirlenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ile ilgili diğer 26 haberin 5'inde aktör parti lideriyken, 12 kez belediye başkan adaylarının haberin aktörü konumunda olduğu incelenen verilerden tespit edilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ile bağlantılı kalan 9 siyasi haberin 2'sinde haberin aktörü konumunda Milletvekili bulunurken, 5 haberde ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin mevcut belediye başkanlarının bulunduğu belirlenmiştir. Kalan 2 haberde ise diğer aktörler öne çıkmaktadır. Milliyetçi Hareket Partisi ile alakalı olarak yapılan haberlerin %90'ı parti liderine ait olmuştur. Millet İttifakı ile ilgili yapılan haberlerde %75'i parti teşkilatı ağır basmaktadır. Cumhur İttifakı ile ilgili yapılan haberlerde ise belediye başkan adaylarına daha fazla yer verilmiştir. 19 siyasi haberin 10'u belediye başkan adayları ile alakalıdır. Yeni Şafak gazetesinde İYİ Parti ile bağlantılı yapılan 5 siyasi haberde 2 kez parti lideri ön planda olurken, 2 kere de belediye başkan adaylarının haberin aktörü konumunda olduğu tespit edilmiştir. İYİ Partiye yönelik kalan diğer haberde ise haberin aktörü konumunda parti teşkilatının bulunduğu belirlenmiştir. Demokratik Sol Parti'ye yönelik yapılan 4 siyasi haberin 3'ünde haberin aktörü konumunda parti teşkilatının bulunduğu tespit edilirken, son haberde ise haberin aktörünün parti lideri olduğu belirlenmiştir.

Öte yandan Yeni Şafak gazetesinde en az siyasi haberi yapılan iki parti Saadet Partisi ve Yeniden Refah Partisi'dir. Saadet Partisi ile ilişkili 3 haberin 2'sinde parti teşkilatının haberin aktörü konumunda olduğu tespit edilmiştir. Kalan son haberde ise haberin aktörü konumunda belediye başkan adayının olduğu belirlenmiştir. 1 siyasi haberi yapılan Yeniden Refah Partisi ile ilgili haberde, haberin aktörünün parti lideri şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Hürriyet Gazetesinde 2019 Yılı Şubat ve Mart Aylarında Çıkan Siyasal Haberlerin Siyasal Partiler Bazında Aktörlere Göre Dağılımı

Haberi Yapılan Siyasal Parti	Haberin Aktörü							Toplam
	Parti Lideri	Belediye Başkan Adayı	Parti Teşkilatı	Milletvekili	Bakan	Belediye Başkanı	Diğer	
Adalet ve Kalkınma Partisi	53 %48.6	23 %50	0	0	1 %100	0	0	77 %47
Cumhuriyet Halk Partisi	38 %34.9	11 %23.9	4 %66.6	0	0	1 %100	1 %100	55 %33.5
Milliyetçi Hareket Partisi	4 %3.7	0	0	0	0	0	0	4 %2.4
Demokratik Sol Parti	3 %2.8	2 %4.3	0	0	0	0	0	5 %3.1
Türkiye Komünist Partisi	0	1 %2.2	0	0	0	0	0	1 %0.6
Demokrat Parti	0	2 %4.3	0	0	0	0	0	2 %1.2
Halkların Demokratik Partisi	1 %0.9	0	0	0	0	0	0	1 %0.6
Millet İttifakı	7 %6.3	3 %6.6	1 %16.7	0	0	0	0	11 %6.7
Cumhur İttifakı	3 %2.8	4 %8.7	1 %16.7	0	0	0	0	8 %4.9
Toplam	109 %100	46 %100	6 %100	0	1 %100	1 %100	1 %100	164 %100

Hürriyet gazetesinde, Adalet ve Kalkınma Partisi ile alakalı toplam yapılan 77 haberin 53'ünde parti lideri haberin aktörü konumundadır. Yine aynı şekilde Cumhuriyet Halk Partisi ile ilgili haberler incelendiğinde, parti liderinin ağırlık bastığı belirlenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'ne ait 55 haberin 38'inde parti liderinin haberin aktörü olduğu belirlenmiştir. Sözcü ve Yeni Şafak gazetesinde olduğu gibi Hürriyet gazetesinde de Milliyetçi Hareket Partisi ile alakalı olarak yapılan haberlerde parti liderinin ağır bastığı belirlenmiştir. 4 siyasi haberin hepsi parti liderine yöneliktir.

Tablo 4. Sözcü Gazetesinde Çıkan Siyasal Haberlerin Etkinlik Bazında Dağılımı

Haberde Yer Alan Etkinlikler	Toplam
Haber Bülteni	99 %42.3
Röportaj	31 %13.3
Miting	51 %21.8
Basın Toplantısı	23 %9.8
Halkla Doğrudan Buluşmalar	30 %12.8
Toplam	234 %100

Sözcü Gazetesinde 234 haberin 99'u haber bülteni şeklinde verilmiştir. İkinci sırada mitingler gelmektedir. Mitingler %21.8'i oluşturmaktadır. Yapılan röportaj sayısının 31 tane olduğu belirlenmiştir. Sözcü gazetesinde 2019 Şubat ve Mart ayları içerisinde basın toplantısı içerikli 23 siyasi haber bulunduğu tespit edilirken, halkla doğrudan buluşmalara dair 30 siyasi haber olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. Yeni Şafak Gazetesinde Çıkan Siyasal Haberlerin Etkinlik Bazında Dağılımı

Haberde Yer Alan Etkinlikler	Toplam
Haber Bülteni	135 %58.2
Röportaj	40 %17.2
Miting	39 %16.8
Basın Toplantısı	6 %2.6
Halkla Doğrudan Buluşmalar	12 %5.2
Toplam	232 %100

Yeni Şafak gazetesinde, 232 haberin 135'i haber bülteni şeklinde verilmiştir. 40 adet röportaj ve 39 tane miting içeriğine sahip haber Yeni Şafak gazetesinde yer almıştır. Sözcü gazetesinde 31 adet olan röportaj içerikli siyasi haberlerin sayısı, Yeni Şafak gazetesinde 40 tanedir. Basın Toplantısı toplamda 6, Halkla Doğrudan Buluşmalara ise toplamda 12 tane siyasi haberde yer verilmiştir.

Tablo 6. Hürriyet Gazetesinde Çıkan Siyasal Haberlerin Etkinlik Bazında Dağılımı

Haberde Yer Alan Etkinlikler	Toplam
Haber Bülteni	64 %39
Röportaj	29 %17.7
Miting	44 %26.8
Basın Toplantısı	14 %8.6
Halkla Doğrudan Buluşmalar	13 %7.9
Toplam	164 %100

Hürriyet gazetesinde yer alan 164 haberden 64'ü haber bülteni şeklinde verilmiştir. 29 adet röportaj, 44 tane miting haberi verilmiştir. Basın Toplantısı ile ilgili haber sayısı 14, halkla doğrudan buluşmalar içerikli 13 siyasi haber yapıldığı belirlenmiştir. Sözcü gazetesinin ardından mitinglere en fazla yer veren gazetenin Hürriyet olduğu belirlenmiştir.

Tablo 7. Sözcü Gazetesinde Çıkan Siyasal Haberlerin Siyasal Partilere Göre Etkinlik Bazında Dağılımı

Haberi Yapılan Siyasal Parti	Haberde Yer Alan Etkinlik					Toplam
	Haber Bülteni	Röportaj	Miting	Basın Toplantısı	Halkla Doğrudan Buluşmalar	
Adalet ve Kalkınma Partisi	36 %48.6	6 %8.1	21 %28.4	5 %6.8	6 %8.1	74 %100
Cumhuriyet Halk Partisi	35 %35.7	18 %18.4	10 %10.2	13 %13.3	22 %22.4	98 %100
İYİ Parti	11 %57.9	1 %5.3	6 %31.5	1 %5.3	0	19 %100
Milliyetçi Hareket Partisi	4 %25	1 %6.2	5 %31.3	4 %25	2 %12.5	16 %100
Demokratik Sol Parti	1 %50	1 %50	0	0	0	2 %100
Demokrat Parti	3 %100	0	0	0	0	3 %100

Saadet Partisi	2 %50	2 %50	0	0	0	4 %100
Vatan Partisi	1 %100	0	0	0	0	1 %100
Türkiye Komünist Partisi	1 %100	0	0	0	0	1 %100
Millet İttifakı	2 %20	1 %10	7 %70	0	0	10 %100
Cumhur İttifakı	3 %50	1 %16.7	2 %33.3	0	0	6 %100
Toplam	99 %42.3	31 %13.3	51 %21.8	23 %9.8	30 %12.8	234 %100

Sözcü gazetesinde yer alan haberlerin etkinlikleri ile hangi siyasal partiye yönelik yapıldığına dair tabloya bakıldığında, özellikle röportaj sayılarında büyük bir farklılık görülmüştür. Cumhuriyet Halk Partisi ile alakalı 18 röportaja yer verdiği görülen Sözcü gazetesinin, diğer bütün partilere toplamda 13 röportaj yer verdiği tespit edilmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 21 miting içerikli haberinin yapıldığı belirlenmiştir. Haberlerin etkinlikleri bazında dağılımına bakıldığında 30 tane halkla doğrudan buluşmalar içerikli haberin 22'sinin Cumhuriyet Halk Partisi'ne ait olduğu görülmüştür. Basın Toplantısı içerikli haberlerde Cumhuriyet Halk Partisi'nin daha ağır bastığı görülmüştür. 23 tane basın toplantısı içerikli haberin 13'ünde Cumhuriyet Halk Partisi haberin merkezi konumundadır.

Tablo 8. Yeni Şafak Gazetesinde Çıkan Siyasal Haberlerin Siyasal Partilere Göre Etkinlik Bazında Dağılımı

Haberi Yapılan Siyasal Parti	Haberde Yer Alan Etkinlik					Toplam
	Haber Bülteni	Röportaj	Miting	Basın Toplantısı	Halkla Doğrudan Buluşmalar	
Adalet ve Kalkınma Partisi	48 %36.4	32 %24.2	35 %26.5	6 %4.6	11 %8.3	132 %100
Cumhuriyet Halk Partisi	47 %100	0	0	0	0	47 %100
İYİ Parti	5 %100	0	0	0	0	5 %100
Milliyetçi Hareket Partisi	8 %80	1 %10	1 %10	0	0	10 %100
Demokratik Sol Parti	3 %75	1 %25	0	0	0	4 %100
Saadet Partisi	3 %50	0	0	0	0	3 %100
Yeniden Refah Partisi	1 %100	0	0	0	0	1 %100
Millet İttifakı	10 %90.9	0	1 %9.1	0	0	11 %100
Cumhur İttifakı	10 %52.6	6 %31.6	2 %10.5	0	1 %5.3	19 %100
Toplam	135 %58.2	40 %17.2	39 %16.8	6 %2.6	12 %5.2	232 %100

Yeni Şafak gazetesinde, Adalet ve Kalkınma Partisi hakkında yapılan 132 haberin etkinliğinin 32'sinin röportaj, 35'inin miting, 6'sının basın toplantısı ve 11'inin de halkla doğrudan buluşmalara yönelik olduğu belirlenmiştir. Diğer siyasi partiler ile ilgili hem az sayıda haber yapılmış hem de sadece haber bülteni şeklinde sunulduğu belirlenmiştir. Gazetede inceleme süresi boyunca sunulan 40 röportajın 32'sinin Adalet ve Kalkınma Partisine yönelik olduğu belirlenirken, 6'sının da Adalet ve Kalkınma Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi'nin oluşturduğu Cumhur İttifakı adaylarına yönelik olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9. Hürriyet Gazetesinde Çıkan Siyasal Haberlerin Siyasal Partilere Göre Etkinlik Bazında Dağılımı

Haberi Yapılan Siyasal Parti	Haberde Yer Alan Etkinlik					Toplam
	Haber Bülteni	Röportaj	Miting	Basın Toplantısı	Halkla Doğrudan Buluşma	
Adalet ve Kalkınma Partisi	26 %33.3	11 %14.1	28 %35.9	7 %9	6 %7.7	77 100
CHP	27 %49.1	10 %18.2	6 %10.9	7 %12.7	5 %9.1	55 100
Milliyetçi Hareket Partisi	3 %75	0	0	0	1 %25	4 %100
Türkiye Komünist Partisi	0	1 %100	0	0	0	1 %100
Demokratik Sol Parti	3 %60	2 %40	0	0	0	5 %100
Halkların Demokrat Partisi	1 %100	0	0	0	0	1 %100
Demokrat Parti	2 %100	0	0	0	0	2 %100
Millet İttifakı	1 %9.1	3 %27.3	7 %63.6	0	0	11 %100
Cumhur İttifakı	2 %25	2 %25	3 %37.5	0	1 %12.5	8 %100
Toplam	64 %39	29 %17.7	44 %26.8	14 %8.6	13 %7.9	164 %100

Adalet ve Kalkınma Partisi ile ilgili 77 haberin 26'sında haberin etkinliğinin haber bülteni, 28'inin ise yapılan mitinglere yönelik olduğu görülmüştür. Cumhuriyet Halk Partisi'ne yönelik haberlerden 6'sında etkinliğinin miting, 7'sinde ise basın toplantısı olduğu görülmüştür. 11 haberi yapılan Millet İttifakı'nın 7'si mitinglerine yönelik olmuştur.

Tablo 10. Sözcü Gazetesinde Çıkan Siyasal Haberlerin Siyasal Partiler Açısından Haberin Yönleri Bazında Dağılımı

Haberi Yapılan Siyasal Parti	Haberin Yönü			Toplam
	Olumlu (Lehine)	Olumsuz (Aleyhine)	Tarafsız	
Adalet ve Kalkınma Partisi	10 %13	32 %84.2	32 %26.9	74 %31.6
Cumhuriyet Halk Partisi	52 %67.5	4 %10.5	42 %35.3	98 %41.9
İYİ Parti	6 %7.8	0	13 %10.9	19 %8.1
Milliyetçi Hareket Partisi	2 %2.6	0	14 %11.8	16 %6.8
Demokratik Sol Parti	0	0	2 %1.7	2 %0.9
Demokrat Parti	0	0	3 %2.5	3 %1.3
Saadet Partisi	1 %1.3	0	3 %2.5	4 %1.7
Türkiye Komünist Partisi	1 %1.3	0	0	1 %0.4
Vatan Partisi	1 %1.3	0	0	1 %0.4
Millet İttifakı	3 %4	0	7 %5.9	10 %4.3
Cumhur İttifakı	1 %1.3	2 %5.3	3 %2.5	6 %2.6
Toplam	77 %100	38 %100	119 %100	234 %100

Sözcü gazetesinde Şubat ve Mart ayına bakıldığında, yapılan 38 olumsuz haberin 32'sinin Adalet ve Kalkınma Partisi ile alakalı olduğu tespit edilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ile ilişkili 4 olumsuz habere yer verilirken, diğer 2 olumsuz haber ise Adalet ve Kalkınma Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi'nin bir araya gelerek oluşturduğu Cumhur İttifakına dair yapılmıştır. Olumlu haberler incelendiğinde ise 77 siyasi haberin 52'sinin Cumhuriyet Halk Partisi'ne yönelik olduğu görülmüştür.

Tablo 11. Yeni Şafak Gazetesinde Çıkan Siyasal Haberlerin Siyasal Partiler Açısından Haberin Yönleri Bazında Dağılımı

Haberi Yapılan Siyasal Parti	Haberin Yönü			Toplam
	Olumlu (Lehine)	Olumsuz (Aleyhine)	Tarafsız	
Adalet ve Kalkınma Partisi	33 %80.5	0	99 %75.5	132 %56.9
CHP	0	43 %71.7	4 %3	47 %20.3
İYİ Parti	0	5 %8.3	0	5 %2.2
Milliyetçi Hareket Partisi	1 %2.4	0	9 %6.9	10 %4.3
Demokratik Sol Parti	2 %4.9	0	2 %1.5	4 %1.7
Yeniden Refah Partisi	0	0	1 %0.8	1 %0.4
Saadet Partisi	0	2 %3.3	1 %0.8	3 %1.3
Millet İttifakı	0	10 %16.7	1 %0.8	11 %4.7
Cumhur İttifakı	5 %12.2	0	14 %10.7	19 %8.2
Toplam	41 %100	60 %100	131 %100	232 %100

Yeni Şafak gazetesinde, olumlu şekilde yapılan 41 haberin %80.5'i yani 33 haber Adalet ve Kalkınma Partisi'ne aittir. Kalan 8 haberin 5'i Adalet ve Kalkınma Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi'nin oluşturduğu Cumhur İttifakı ile ilgili yapılmıştır. Olumsuz haberlere göz atıldığında ise yapılan 60 olumsuz haberin 43'ünün Cumhuriyet Halk Partisi ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Kalan 17 haberin 10'u da Cumhuriyet Halk Partisi'nin de içinde bulunduğu Millet İttifakı ile alakalı yapılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Millet İttifakındaki ortağı İYİ Parti ile bağlantılı da 5 olumsuz haber mevcuttur. Kalan 2 olumsuz haber ise Saadet Partisi'ne aittir.

Tablo 12. Hürriyet Gazetesinde Çıkan Siyasal Haberlerin Siyasal Partiler Açısından Haberin Yönleri Bazında Dağılımı

Haberi Yapılan Siyasal Parti	Haberin Yönü			Toplam
	Olumlu (Lehine)	Olumsuz (Aleyhine)	Tarafsız	
Adalet ve Kalkınma Partisi	15 %71.4	1 %7.7	61 %46.9	77 %47
Cumhuriyet Halk Partisi	2 %9.5	9 %69.2	44 %33.8	55 %33.5
Milliyetçi Hareket Partisi	0	0	4 %3.1	4 %2.4
Halkların Demokratik Partisi	0	1 %7.7	0	1 %0.6
Demokratik Sol Parti	0	0	5 %3.9	5 %3.1
Demokrat Parti	0	0	2 %1.5	2 %1.2
Türkiye Komünist Partisi	1 %4.7	0	0	1 %0.6

Millet İttifakı	1 %4.7	2 %15.4	8 %6.2	11 %6.7
Cumhur İttifakı	2 %9.5	0	6 %4.6	8 %4.9
Toplam	21 %100	13 %100	130 %100	164 %100

Hürriyet gazetesinde siyasal partiler ile alakalı Şubat ve Mart ayı içerisinde yapılan 164 haberin 21'inin olumlu bir şekilde sunulduğu görülmüştür. Bu 21 olumlu haberin 15'inin Adalet ve Kalkınma Partisi'ne yönelik yapıldığı tespit edilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ile ilişkili 1, Türkiye Komünist Partisi ile ilgili 1, Millet İttifakı ile alakalı da 1 olumlu haber mevcuttur. Olumsuz haberlere göz atıldığında 13 olumsuz haberin %69.2'si yani 9 olumsuz haberin Cumhuriyet Halk Partisi ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi ile alakalı 1 olumsuz habere yer verilirken, Halkların Demokratik Partisi ile alakalı 1, Millet İttifakı ile ilgili 2 olumsuz habere yer verilmiştir.

Tablo 13. Sözcü Gazetesinde Çıkan Siyasal Haberlerin Haberin Konuları Bazında Dağılımı

Haberin Konusu	Haberi Yapılan Siyasal Parti											Toplam
	AKP	CHP	MHP	İP	DSP	DP	SP	TKP	VP	Cumhur İttifakı	Millet İttifakı	
Seçim Çalışmaları	32 %43.2	36 %36.7	4 %25	5 %26.3	1 %50	3 %100	0	1 %100	1 %100	2 %33.2	3 %30	88 %37.6
Seçim Projeleri	3 %4.1	9 %9.2	0	0	1 %50	0	0	0	0	0	2 %20	15 %6.4
Kültür- Sanat ve Eğitim	1 %1.4	1 %1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2 %0.9
Terör	2 %2.7	1 %1	1 %6.2	0	0	0	0	0	0	1 %16.7	0	5 %2.1
Ulaşım ve Altyapı	3 %4.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3 %1.3
İktidara Eleştiri	0	24 %24.5	1 %6.2	12 %63.1	0	0	0	0	0	0	5 %50	42 %18
Muhalefete Eleştiri	14 %18.9	0	6 %37.6	0	0	0	0	0	0	0	0	20 %8.5
İstihdam ve Ekonomi	1 %1.3	6 %6.1	0	1 %5.3	0	0	1 %10	0	0	1 %16.7	0	10 %4.3
Parti İçi Meseleler	8 %10.8	11 %11.3	0	0	0	0	1 %4.8	0	0	1 %16.7	0	21 %9
Parti Çalışmaları	10 %13.5	9 %9.2	4 %25	1 %5.3	0	0	2 %7.4	0	0	1 %16.7	0	27 %11.5
Gıda ve Tarım	0	1 %1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1 %0.4
Toplam	74 %100	98 %100	16 %100	19 %100	2 %100	3 %100	4 %100	1 %100	1 %100	6 %100	10 %100	234 %100

Sözcü gazetesinde siyasi partiler ile alakalı yapılan haberlere, haberin konuları açısından bakıldığında en fazla seçim çalışmaları başlığı altında toplanan haberlerin (37.6) çoğunlukta olduğu görülmüştür. Cumhuriyet Halk Partisi ile ilgili yapılan haberlerin dağılımına bakıldığında 98 haberin 36'sının seçim çalışmalarına yönelik yapıldığı belirlenmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi ile ilgili yapılan haberlerin konuları açısından dağılımına bakıldığında %43.2 oranı ile 74 haberden 32'sinin seçim çalışmaları adlı başlıkta toplanan haberlere yönelik olduğu görülmüştür. Sözcü gazetesi içerisinde 42 tane iktidara eleştiri haberi yapıldığı tespit edilmiştir. Bu 42 haberin 24'ünde haberin aktörü konumunda Cumhuriyet Halk Partisi'nin bulunduğu görülmüştür. Geri kalan 18 tane iktidara eleştiri haberinde, 12'sinin haberin aktörü konumunda İYİ Parti'nin, 5'inde ise İYİ Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin oluşturduğu Millet İttifakı'nın olduğu belirlenmiştir.

Tablo 14. Yeni Şafak Gazetesinde Çıkan Siyasal Haberlerin Haberin Konuları Bazında Dağılımı

Haberin Konusu	Haberi Yapılan Siyasal Parti									Toplam
	AKP	CHP	MHP	İP	DSP	YRP	SP	Cumhur İttifakı	Millet İttifakı	
Seçim Çalışmaları	26 %19.7	9 %19.2	4 %40	3 %60	4 %100	0	2 %66.7	11 %57.9	7 %63.6	66 %28.4
Seçim Projeleri	19 %14.4	0	0	0	0	0	0	4 %21.1	0	23 %9.9
Kültür- Sanat ve Eğitim	6 %4.5	0	0	0	0	0	0	0	0	6 %2.6
Terör	3 %2.3	0	0	0	0	0	0	0	0	3 %1.3
Ulaşım ve Altyapı	7 %5.3	0	0	0	0	0	0	1 %5.2	0	8 %3.4
Muhalefete Eleştiri	23 %17.4	0	5 %50	0	0	1 %100	0	0	0	29 %12.5
İmar, Çevre Düzenlemeleri ve Kentsel Dönüşüm	8 %6.1	0	0	0	0	0	0	3 %15.8	0	11 %4.7
İstihdam ve Ekonomi	6 %4.5	0	0	0	0	0	0	0	0	6 %2.6
Parti İçi Meseleler	2 %1.5	27 %57.4	0	1 %20	0	0	1 %33.3	0	4 %36.4	35 %15.1
Parti Çalışmaları	10 %7.6	11 %23.4	0	1 %20	0	0	0	0	0	22 %9.5
Uluslararası İlişkiler	11 %8.3	0	0	0	0	0	0	0	0	11 %4.7
Turizm	1 %0.8	0	1 %10	0	0	0	0	0	0	2 %0.9
Spor ve Teknoloji	8 %6.1	0	0	0	0	0	0	0	0	8 %3.5
Sağlık Hizmetleri	2 %1.5	0	0	0	0	0	0	0	0	2 %0.9
Toplam	132 %100	47 %100	10 %100	5 %100	4 %100	1 %100	3 %100	19 %100	11 %100	232 %100

Yeni Şafak gazetesinde, haberi yapılan siyasi partiler ve haberin konuları arasındaki ilişkiye bakıldığında, Adalet ve Kalkınma Partisi ile alakalı gazetede yapılan 132 haberin 26'sı seçim çalışmaları ile alakalı olmuştur. 23 haber ise muhalefete eleştiri hakkında yapılmıştır. Sözcü gazetesinde olmayan uluslararası ilişkiler konusunda 11 tane haber yapılmıştır ve bu haberlerin hepsi Adalet ve Kalkınma Partisi'ne aittir. Seçim projeleri ile alakalı yapılan 23 haberin 19'unun Adalet ve Kalkınma Partisi'ne ait olduğu belirlenmiştir.

Tablo 15. Hürriyet Gazetesinde Çıkan Siyasal Haberlerin Haberin Konuları Bazında Dağılımı

Haberin Konusu	Haberi Yapılan Siyasal Parti									Toplam
	AKP	CHP	MHP	İP	DSP	YRP	SP	Cumhur İttifakı	Millet İttifakı	
Seçim Çalışmaları	26 %19.7	9 %19.2	4 %40	3 %60	4 %100	0	2 %66.7	11 %57.9	7 %63.6	66 %28.4
Seçim Projeleri	19 %14.4	0	0	0	0	0	0	4 %21.1	0	23 %9.9
Kültür- Sanat ve Eğitim	6 %4.5	0	0	0	0	0	0	0	0	6 %2.6
Terör	3 %2.3	0	0	0	0	0	0	0	0	3 %1.3
Ulaşım ve Altyapı	7 %5.3	0	0	0	0	0	0	1 %5.2	0	8 %3.4
Muhalefete Eleştiri	23 %17.4	0	5 %50	0	0	1 %100	0	0	0	29 %12.5

İmar, Çevre Düzenlemeleri ve Kentsel Dönüşüm	8 %6.1	0	0	0	0	0	0	3 %15.8	0	11 %4.7
İstihdam ve Ekonomi	6 %4.5	0	0	0	0	0	0	0	0	6 %2.6
Parti İçi Meseleler	2 %1.5	27 %57.4	0	1 %20	0	0	1 %33.3	0	4 %36.4	35 %15.1
Parti Çalışmaları	10 %7.6	11 %23.4	0	1 %20	0	0	0	0	0	22 %9.5
Uluslararası İlişkiler	11 %8.3	0	0	0	0	0	0	0	0	11 %4.7
Turizm	1 %0.8	0	1 %10	0	0	0	0	0	0	2 %0.9
Spor ve Teknoloji	8 %6.1	0	0	0	0	0	0	0	0	8 %3.5
Sağlık Hizmetleri	2 %1.5	0	0	0	0	0	0	0	0	2 %0.9
Toplam	132 %100	47 %100	10 %100	5 %100	4 %100	1 %100	3 %100	19 %100	11 %100	232 %100

Hürriyet gazetesinde, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin seçim projelerine yönelik 9 haberinin yapıldığı belirlenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim projelerine dair 2 habere yer verildiği tespit edilmiştir. Ulaşım ve altyapı ile imar konularında sadece Adalet ve Kalkınma Partisi'ne ait haberler bulunduğu görülmüştür. Yeni Şafak gazetesinde uluslararası ilişkiler hakkında sadece Adalet ve Kalkınma Partisi'ne ait haberlere yer verilmişken, Hürriyet gazetesinde Cumhuriyet Halk Partisi'ne de ait 2 haber sunulduğu görülmüştür. Hürriyet gazetesinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin uluslararası ilişkilere yönelik 10 haberi yapıldığı belirlenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara yönelik eleştirilerine dair 8 haber yapılırken, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin muhalefete eleştirilerine yönelik 10 haber yapıldığı belirlenmiştir. İstihdam ve ekonomi konulu içeriğe sahip 6 haber bulunurken, bu haberlerden 5'inde Adalet ve Kalkınma Partisi, 1 tanesinde ise Cumhuriyet Halk Partisi haberin aktörü konumundadır. Parti içi meselelere yönelik yapılan 11 haberin 9'unun Cumhuriyet Halk Partisi'ne yönelik olduğu belirlenmiştir. Geri kalan iki haberden birinin Milliyetçi Hareket Partisi'ne yönelik olduğu görülürken, diğerinin ise Millet İttifakı'na yönelik olduğu görülmüştür.

5. Sonuç

Siyasal partiler ve adaylar, ister genel seçim olsun isterse yerel seçim olsun seçim kampanyaları süresince iletişim araçlarını etkin bir şekilde kullanmaktadırlar. Medya, kendi içerisinde barındırdığı özellikler ve işlevleri ile beraber, kitleler üzerinde büyük bir sorumluluğa sahiptir. Medyanın gücünün farkında olan siyasal partiler ve adaylar ise medya ile iyi ilişkiler kurmaya ve yürüttükleri seçim kampanyaları süresince kendi lehlerine ve partileri ile alakalı haberlerin ortaya çıkması adına önemli faaliyetler sürdürmektedir.

Bu çalışmada, 31 Mart 2019 yerel seçimleri öncesi Hürriyet, Sözcü ve Yeni şafak gazetelerinde Şubat ve Mart ayları içerisinde, bu gazetelerin birinci sayfalarında yer alan siyasi haberler incelenmiş ve belirli bulgular elde edilmiştir. Bu çalışma içerisinde elde edilen bilgilerden çıkarılan en önemli sonuç, parti liderlerinin yerel seçimler olsa bile yerel aktörlerden daha fazla ön planda olduğudur. Bu sonuç, Türk Siyaseti ile doğrudan örtüşmektedir. Seçmenlerin oy verme davranışlarını etkileme hususunda liderlerin belirleyici bir noktada bulunması ve partilerin plan ve programlarından daha çok liderlerin kişisel özelliklerine seçmen kitle tarafından daha fazla dikkat edilmesi gibi noktalar Türk Siyaseti adına önemli bilgilerdir.

İncelenen gazetelerden elde edilen verilerden ortaya çıkan bir diğer sonuç olarak haberlerin konularında partilerin ya da adayların seçim projelerine dair haberlerin varlığının yetersiz olduğu ifade edilebilir. Seçmenlerin, siyasal partiler ve adayların seçime dair projelerinden haberdar olması, onların ne yapacaklarına dair fikirler edinmesi çok önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Seçmenler, özellikle yerel seçimlerde mahalle muhtarlarını, oturduğu ili yönetecek belediye başkanını, belediye meclis üyelerini tercih etmektedirler. Bu bağlamda seçmenin, seçeceği adayın ve partinin seçim projelerinden haberdar olması, onların kendi çıkarları doğrultusunda kararlar vermesini sağlayacaktır. Ayrıca seçilen adayların ve yöneticilerin kendilerine verilen 5 yıllık süre boyunca hangi projelerini hangi ölçüde gerçekleştirdiklerini de ölçüp, bir sonraki seçimde buna göre karar da verebilirler.

Bu çalışmada, 31 Mart 2019 tarihinde yapılan yerel seçimler kampanya sürecine ilişkin 1 Şubat 2019-31 Mart 2019 tarihleri arasında Hürriyet, Yeni Şafak ve Sözcü gazetelerinin seçim sürecine yönelik yayın politikalarındaki siyasal tutumları incelenmiştir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda içerik olarak, daha farklı ideolojileri temsil eden medya kuruluşlarındaki siyasi haberler incelenerek daha farklı bulgular elde edilebilir. Ayrıca içerik analizi yöntemi uygulanırken, daha farklı ölçütler hazırlanabilir ve daha ayrıntılı bulgular elde edinilebilir.

Kaynakça

- Aliefendioğlu, Yılmaz (1999). Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 16, 95-115.
- Atabek, Nejdet (2003). Propaganda Ve Toplumsal Kontrol 2(4). *Selçuk İletişim Dergisi*, 4-12.
- Avcı, Kemal (2014). *Yerel Seçim Kampanyalarında Halkla İlişkiler: 2014 Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Örneği*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Avcı, Kemal (2015). *Siyasal Seçim Kampanyalarında Halkla İlişkiler Kampanyalar, Yöntemler ve Araçlar Üzerine Bir İnceleme*. Konya: Literatürk Yayınları.
- Aziz, Aysel (2021). *Siyasal İletişim*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bağardı, Seyhan (1999). *Kitle İletişim Aracı Olarak Yerel Televizyonun İşlevleri*. Kurgu Dergisi, 16(16), 91-109.
- Balcı, Şükrü (2007). Seçmenleri Etkileme Sürecinde Siyasal Reklamcılık Olgusu 1999 Genel Seçimleri Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 139-157.
- Bilgin, Nuri (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi
- Bitirim Okmeydan, Selin (2018). Siyasal Halkla İlişkiler ve Siyasi Partilerin Sosyal Medya Kullanımı: 24 Haziran 2018 Seçimleri Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(30), 4222-4240.
- Çankaya, Erol (2019). *Siyasal İletişim Dünyada ve Türkiye'de*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Demir İnanç, Mine (2018). Siyasal İletişim: Kavramsal Bir Derleme. *Uluslararası Sanat Kültür ve İletişim Dergisi*, 79-104.

- Ertürk, Hatice (2012). *Referandum Sürecinde Yazılı Basının Kamuoyunu Oluşturm İşlevi (Yeni Şafak ve Radikal gazeteleri)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Eroğlu, Ahmet Hüsrev., ve Bayraktar, Sumru (2009). Siyasal Pazarlama Uygulamalarının Seçmen Tercihleri Üzerine Etkileri-İzmir İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 187-207.
- Geray, Haluk (2014). *İletişim Alanından Örneklerle Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. Kocaeli:Umuttepe Yayınları.
- Gerek, Nüvit (2004). *Siyaset Bilimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayını, 1.
- Gökçe, Orhan ve Türkdoğan, Orhan (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*. Konya:Çizgi Kitabevi.
- Gürgen, Haluk (1990). Propaganda. *Kurum Dergisi*, 8(2), 135-157.
- Güz, Nurettin (2008). Kamuoyu Araştırmalarının Medyada Yayınlanmasının Etik İlkeleri, (Editör) Zülfikar Damlapınar. *Medya ve Siyaset* içinde (s.11-37). Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları,
- İçel, Kayıhan (2018). *Kitle İletişim Hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- İnal, Mehmet Emin, ve Karabacak, Esin Gürbüz (1995). Siyasal Pazarlamanın Büyümesi ve Gelişmesi. *Erciyes Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,(12), 153-160.
- İrvan, Süleyman (1997). *Medya,Kültür, Siyaset*. Ankara: Ark yayınları.
- İslamoğlu, Ahmet Hamdi (2010). *Turizm Pazarlaması*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Karaçor, Süleyman (2009). Yeni İletişim Teknolojileri, Siyasal Katılım, Demokrasi. Yönetim Ve Ekonomi: *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(2), 121-131.
- Karakuş, Melis (2021). Gelenekselden Dijitale Propaganda Araçlarının Dönüşümü: *Selçuk İletişim Dergisi*, 14(1), 462-491.
- Kentel, Ferhat (1991). Demokrasi,Kamuoyu ve Siyasal İletişime Dair. *Birikim Dergisi*, 30, 39-44.
- Mora, Necla (2011). *Medya Çalışmaları, Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tanyıldızı, Nural İmik (2011). *Siyasi partilerin halkla ilişkiler ve kamuoyunu bilgilendirme çalışmaları: Türk Basınında 29 Mart 2009 Yerel Seçimleri*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.
- Tarhan, Ahmet., ve Fidan, Zühal (2016). Siyasal Halkla İlişkilerde Medya Yönetiminin Rolü ve Önemi:“1 Kasım 2015 Erken Genel Seçimleri Örneği”, (Editör), Şükrü Balcı. *7 Haziran'dan 1 Kasım'a Türkiye'de Siyasal İletişim Uygulamaları* içinde (s.203-243). Konya: Literatürk Academia Yayınları.
- Tokgöz, Oya (2020). *Siyasal İletişimi Anlamak*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Uztuğ, Ferruh (2003). Siyasal Marka Konumlandırma ve Siyasal Mesaj Stratejileri İlişkisi:1991-1995-1999 Seçimleri Türkiye Siyasal Reklam Mesaj Türleri Analizi, *Selçuk İletişim Dergisi*, 3(1), 4-19.
- Yıldırım, Besim (2015). İçerik Çözümlemesi Yönteminin Tarihsel Gelişimi Uygulama Alanları ve Aşamaları, (Editör), Besim Yıldırım. *İletişim Araştırmalarında Yöntemler Uygulama ve Örneklerle* içinde (s.105-155). Konya:Literatürk Academia Yayıncılık.

“Çırpınırdı Karadeniz” Şairi Ahmed Cevad’ın Makalelerinde Karadeniz Bölgesi

The Black Sea Region in the Articles of Ahmed Javad, the Poet of “Çırpınırdı Karadeniz”

Afina BARMANBAY *

Öz

Birinci Dünya Savaşı başlar başlamaz Çarlık Rusya’ya bağlı topraklardaki Müslümanların sivil toplum kurumları Osmanlı Devleti için seferber olmuşlardır. *Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi* bu amaçla faaliyet gösteren kurumların başında gelmektedir. *Çırpınırdı Karadeniz* türküsünün söz yazarı olan ünlü şair Ahmed Cevad, 1914-1918 yıllarında bu hayır kurumunda görev almıştır. Batum’daki şubenin aktif üyesi olarak Osmanlı’nın işgal altındaki Artvin, Rize, Trabzon, Ardahan, Kars, Erzurum gibi bölgelerinde köy köy gezerek yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Şairin bu yıllarda gazeteler için kaleme aldığı makaleler dönemin tarihi, sosyal ve siyasi hayatına ışık tutmaktadır. Rapor, belgesel, haber, teşvik, yardım için seferberliğe davet gibi amaçlarla yazılan bu makaleler edebî gücüyle de dikkat çekmektedir. Karadeniz Bölgesi Ahmed Cevad’ın hayatının ve sanatının çok önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Çalışmamızda, bu hususla ilgili ayrıntılı bilgilere dikkat çekilmiş ve şairin Acara, Artvin, Rize, Trabzon, Abhazya gibi bölgelerden bahsedilen makaleleri ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Ahmed Cevad, Karadeniz, Birinci Dünya Savaşı.

Abstract

As soon as the First World War began, the non-governmental organizations of Muslims in the territories of Tsarist Russia mobilized for the Ottoman state. *Baku Muslim Community Charity* is one of the leading institutions operating for this purpose. The famous poet Ahmed Javad, the songwriter of the folk song *Çırpınırdı Karadeniz* (Was Fluttering the Black Sea), worked in this charity organization between 1914 and 1918. As an active member of the branch in Batumi, he traveled from village to village and carried out aid activities in the occupied regions of the Ottoman Empire such as Artvin, Rize, Trabzon, Ardahan, Kars and Erzurum. The articles the poet wrote for newspapers in these years shed light on the historical, social, and political life of the period. These articles, written for purposes such as reports, documentaries, news, encouragement, and invitations to mobilization for aid, also attract attention with their literary power. The Black Sea region constitutes a very important part of Ahmed Javad's life and art. In our study, detailed information on this issue was pointed out and the poet's articles mentioning regions such as Adjara, Artvin, Rize, Trabzon and Abkhazia were discussed.

Keywords: Ahmed Javad, Black Sea, First World War.

* Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi / Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, afina.barmanbay@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8038-6668.

Gönderim Tarihi / Submitted: 16.05.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 06.06.2024

Atf Bilgisi / Cite As: Barmanbay, Afina (2024), ““Çırpınırdı Karadeniz” Şairi Ahmed Cevad’ın Makalelerinde Karadeniz Bölgesi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 75-85.

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun şekilde hazırlanmış ve turnitin® intihal taramasından geçmiştir.

1. Giriş

Dünyanın bölgesel paylaşımını tamamlamaya çalışan Avrupa ve Rus emperyalizminin 20. yüzyıl başlarında Türk-Müslüman dünyasına yönelik yürüttüğü siyaset, Türk dünyasında dinî ve millî duyguların bir hayli güçlenmesine sebep olmuştur. 1905 yılında Azerbaycan’da Hacı Zeynalabdin Tağıyev başkanlığında kurulan *Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi*, Birinci Dünya Savaşı döneminde savaş mağduru Müslümanlara maddî ve manevî destek sağlamak amacıyla faaliyetini Kuzey Kafkasya, Dağıstan, Gürcistan, Erivan ve işgal altındaki Osmanlı topraklarına yöneltmiştir. Ruslara karşı savaşmasına rağmen, Çarlık Rusya’ya bağlı olan Azerbaycan’da büyük zorluklarla Osmanlı Devleti için bağışlar toplanmış ve mülteciler himaye edilmiştir. Osmanlı hükûmeti, bu alandaki maddî desteklerinden dolayı Musa Nagiyev ve Hacı Zeynalabdin’e madalya göndermiştir (Müxtəsər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, 1944: 158). *Qardaş Köməyi* (Kardeş Yardımı) adıyla bilinen bu hareketin sahadaki öncüleri aydınlardı. Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin (1918-1920) kurucu Cumhurbaşkanı Muhammed Emin Resulzade’nin “*Bilin ve ağâh olun ki, bizim yegâne çareyi necatımız Türkiye’nin istiklali ve onun terakkisindedir*” (Rəsulzadə, 1990: 24) sözlerinin etkisi Azerbaycan edebiyatına derinlemesine nüfuz etmiştir. Bu dönem millî edebiyatta, Ziya Gökalp’in “*Vatan ne Türkiye’dir Türklere, ne Türkistan; Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan*” (Gökalp, 2017: 22) sloganı, Azerbaycan edebiyatındaki millî akımın da ülküsü hâline gelmiş ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, Turan’a giden yolda bir merteye olarak görülmüştür. Azerbaycan bayrağında mavi renk Türkçülüğü, kırmızı renk çağdaşlığı, yeşil renk ise İslam’ı temsil etmiştir. Azerbaycan’ın millî istiklal şairi Ahmed Cevad’ın şiirlerinden örneklerle ifade edecek olursak, “Türkistan yellerinin alnını öpüp, dertlerini anlattığı” üç renkli devlet bayrağı, Azerbaycan’ın romantik şairlerinin “Turan’a giderken karşılarna çıkan”, dokunmaya bile kıyamayıp “gölgesinin düştüğü mübarek yeri öptükleri” kutsal mucizelerine, istiklal güneşinin ve yeni hür vatanın sembolüne dönüşmüştür. Ahmed Cevad’ın 1914’te kaleme aldığı *Çırpınırdı Karadeniz* şiiri, 20. yüzyıl başlarında Azerbaycan romantik edebiyatında vatan ve bayrak kavramlarının boyutunu ve kapsamını en iyi şekilde gösteren edebî örneklerdendir (Barmanbay, 2020: 15). Türk şairler Karadeniz hakkında pek çok eser kaleme almıştır, ancak bunların hiçbiri Ahmed Cevad’ın “Çırpınırdın, Karadeniz” şiiri kadar sevilmemiş, yaygınlaşmamış ve takdir görmemiştir (Memmedli, 2010: 41). Azerbaycan’da vücut bulup Türkiye’de parlayan, 1990’lı yıllardan itibaren ise her iki coğrafyayı sımsıkı saran bir eser gibi “Çırpınırdı Karadeniz”; Azerbaycan-Türkiye ortak millî kültürünün, tarihinin, edebiyatının ve müziğinin simgesi hâline gelmiştir. Dolayısıyla, türkünün söz yazarı Ahmed Cevad Ahundzade, artık Türkiye’nin de millî şairi statüsündedir (Barmanbay, 2022: 125). Ahmed Cevad’ın başta Türkiye olmak üzere Türk dünyasına dair pek çok şiiri vardır. Türk dünyasıyla ilgili şiirleri hakkında şimdiye kadar birtakım çalışmalar yapılmıştır. Ahmed Cevad’ın 20. yüzyıl başlarında Türk halklarının sosyal, siyasi ve kültürel hayatına ışık tutan makaleleri ise şimdiye kadar yeterince incelenmemiştir. Oysaki yazar, Birinci Dünya Savaşı döneminde, *Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriye* adlı kurumun aktif bir üyesi olarak Batum, Artvin, Rize, Trabzon, Ardahan, Kars, Erzurum gibi bölgelerde köy köy gezerek yardım faaliyetlerinde bulunduğu zaman gördüklerini şiirlerine yansıttığı gibi makalelerinde ayrıntılı şekilde anlatmıştır.

2. Ahmed Cevad’ın Hayatında ve Edebî Sanatında Karadeniz Bölgesinin Yeri

Azerbaycan Ulusal Marşının ve “Çırpınırdı Karadeniz”in söz yazarı Ahmed Cevad Ahundzade; şair, çevirmen, öğretmen, bilim insanı, hikâye yazarı ve gazetecidir. Adı Cavad Ahundzade, mahlası Ahmed, babasının adı Ahund Mehemmedali’dir. 5 Mayıs 1892 tarihinde Azerbaycan’ın Gence iline bağlı Şemkir ilçesinin Seyfali köyünün Mehralı mahallesinde dünyaya gelmiştir. Gence’de, ileride tüm hayatını yönlendirecek olan *Bakü*

Müslüman Cemiyet-i Hayriye adlı hayır kurumunun yeni tip okulunda eğitim görmüştür. Balkan Savaşlarında Osmanlı Ordusu sıralarında Trakya cephesinde savaşmış, Birinci Dünya Savaşı döneminde Kars, Ardahan, Erzurum, Rize, Trabzon, Artvin, Batum gibi bölgelerde köy köy dolaşarak Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriye hattı ile yerli halka yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu dönemde yaşadığı duygularını şiir ve makalelerine yansıtan Ahmed Cevad, edebiyatta yeni millî şiirin en parlak çağının yaşanmasını sağlayan şairlerdendir. Cevad; Sovyet döneminde Reprəsiya'ya maruz kalarak 1937'de Turancılık, Türkçülük ve İslamcılık ile suçlanarak tutuklanmış ve işkenceler yapılarak şehit edilmiştir.

Bilindiği üzere, Balkan savaşlarının yaralarından ve zararlarından kurtulamadan kendini Birinci Dünya Savaşı'nın merkezinde bulan Osmanlı Devleti, ilk başlarda bazı başarılar elde etse de Sarıkamış hareketinde ağır bir yenilgiye uğramış, 1877-1878 Rus-Türk savaşında kaybettikleri Batum, Kars ve Ardahan'ı geri almaya çalışırken çökme zorunda kalmıştır. Erzurum, Van, Muş, Bitlis, Rıza, Trabzon gibi bölgeleri ele geçiren Rusya, "Büyük Ermenistan" yanılması içinde yaşayan Ermeni Taşnak çetelerinin bu topraklardaki Müslümanları katletmesi için gerekli ortamı sağlamıştır. Böyle bir dönemde *Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi*, zarar gören kan kardeşlerine maddi ve manevi destek olmak amacıyla faaliyetini Osmanlı'nın işgal altındaki topraklarına yöneltmiştir. 1914-1918 yıllarında Cemiyetin aktif üyesi, özel temsilcisi, yönetici sekreteri ve muhabir sıfatlarıyla bölgeleri köy köy dolaşan Ahmed Cevad, Batum şubesine bağlı olarak çalışmıştır. Ahmed Cevad'ın bu dönemde yaptığı işleri şöyle sıralayabiliriz:

- Batum, Kars, Ardahan, Erzurum, Rize, Trabzon gibi bölgelerde savaş mağduru Müslümanların listesini hazırlamak.
- Gönderilen yardımları dağıtmak.
- Esir ve yaralı Türk askerlerini ziyaret etmek ve ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenmek.
- Bölgedeki hastane, okul, cami ve yetimhane ihtiyaçlarını tespit etmek.
- İkbal*, *Yeni İkbal*, *Açık Söz* gibi gazetelerin bölge muhabirliğini yapmak.
- Batum'daki Müslümanlara yardım için tesis edilen *Birlik* cemiyetinin genel sekreterliğini yapmak.
- Çakva (Chakvi) bölgesinde açılan yetimhanenin müdürlüğünü yapmak.
- Duygu ve düşüncelerini mektup, makale ve şiirleri aracılığıyla halka ve edebiyat camiasına aktarmak.

Ahmed Cevad, "Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriye"nin Batum şubesinde çalıştığı dönemde Acar beylerinden Süleyman Bejanidze'nin kızı Şükriye Hanım'a âşık olarak evlenmiştir. Acar kızı Şükriye, şair için Batum'un bir simgesi hâline gelmiştir denilebilir. Şükriye için yazılan aşk konulu şiirlerinde zaman zaman Batum'un Şükriye'yi, Şükriye'nin ise Batum'u çağrıştırdığı görülmektedir. Örneğin, 1915'te Batum'da yazdığı *Gözüm Gördü, Gönlüm Sevd*i başlıklı şiirinde sevdiği kadının memleketi Batum için "yurdun göz kalesi, "hakanımın öz kalesi" (Cavad, 2005: 29) gibi ibareler kullanılmaktadır. 1917'de Gence'de yazdığı ünlü *Şükriye'm İçin* şiirinde, eski günleri yâd ederken aşkını şöyle ifade etmiştir:

Söyle yâdında mı Çakva, Batumi?

Avladın gönlümü, çaldın ruhumu!

Kemana dönmüştü kalbimin simi,

Huriyi, meleği görmerem sensiz! (Cavad, 2005: 39).

Azerbaycan-Türkiye millî kültürünün, tarihinin, edebiyatının ve müziğinin ortak simgesi olarak nitelendirdiğimiz *Çırpınırdı Karadeniz* şiirini Ahmed Cevad 14 Aralık 1914 tarihinde Gence'de yazmıştır.

Genel olarak bakıldığında Karadeniz, Ahmed Cevad eserlerinin merkezinde duran konulardan biridir. 1918’de Bakü’yü fetheden Kafkas İslam Ordusuna ithaf ettiği şiirinde de Karadeniz’i anmaktadır. “*Gelirken kovmaya Turan’dan Rus’u, Ayağını Karadeniz öptü mü?!’*” (Cavad, 2005: 143) diye Türk ordusunu “*şanlı ülkenin şanlı ordusu*” olarak nitelendirir. Şiirleriyle ünlü Ahmed Cevad’ın Birinci Dünya Savaşı yıllarında yazdığı makaleler ise yeterince bilinmemektedir. Bu makalelerin ciddi bir kısmı Karadeniz Bölgesi ile ilgilidir ve temelini Acara konusu oluşturmaktadır. Gürcistan’ın güneybatı kesiminde yer alan Acara Özerk Cumhuriyeti, Türkiye’nin Artvin ve Ardahan illeri sınırındadır; başkenti Batum’dur. Şairin merkezi Batum olmak üzere Karadeniz konulu makaleleri, Acarların tarihi, dili, dini, kültürü ve 20. yüzyıl başlarındaki durumu hakkında değerli bilgi ve materyaller içermektedir. Altı makaleden oluşan *Acara Mektupları* birer edebî eser niteliğindedir. *Lazlara Kömek (Yardım)*, *Sohum Yolunda*, *Rize ve Trabzon Felaketzedeleri* gibi makalelerde Acarların yanı sıra Abaza ve Lazlardan da Türklüğün bir parçası olarak bahsedilmektedir.

3. Ahmed Cevad ve Acara

3.1. Acara Mektupları

“Megrel-Laz dilinde 'yağmurlu yer' anlamına gelen Acara (Acaristan); kuzey ve kuzeydoğuda Gürcistan, batıda Karadeniz, güneyde Türkiye’nin Artvin ve Ardahan illeriyle çevrili olup merkezi Batum’dur” (Aydın, 2020: 31). Acara, asırlarca Türk devletlerinin sınırları içerisinde yer almıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Kars ve Ardahan’la birlikte Batum sancağı da savaş tazminatı olarak Rusya’ya verilmiştir. Buna rağmen “*Batum Oblastı’nın Osmanlı ile bağları devam etmekteydi. Bu bağ, savaştan sonra göç etmiş olan yüz binlerce kişinin geride kalan akrabaları ve tanıdıkları ile sürdürdükleri ilişkiler sağlamaktaydı. Bu açıdan Batum’daki yerel halk, aslen Gürcü olmasına rağmen kendilerini Türk olarak adlandırmaktaydılar*” (Turan, 2019: 299). Birinci Dünya Savaşı yıllarında bu bölgelerdeki Müslümanlar büyük felaketlerle baş başa kalmışlardır. “Acara Mektupları”, böyle bir dönemde, şairin Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriye hattıyla Acara’da köy köy dolaşarak yardım faaliyetlerinde bulunduğu yıllarda kaleme alınmıştır. Aynı zamanda Çakva (Chakvi) bölgesinde açılan yetimhanenin müdürlüğünü yapan Cevad; “İkbal”, “Yeni İkbal”, “Açık Söz” gibi gazetelerin bölge muhabirliği görevini yerine getirmiştir. 5 Aralık 1915 tarihinde şair Batum’a gelmiş, iki haftalık bir müddette Acara’da 50 köyü gezmiş ve 6671 kişiye yardım dağıtmıştır (Cavad, 1992: 58). Bu dönemde bölgeyle ilgili yazdığı makaleler, özellikle “Acara Mektupları”, günümüzde daha çok dikkat çekmektedir. “Acara Mektupları”, başlıklara bakacak olursak, beş makaleden oluşmaktadır:

Acara Mektupları - I. 3 Kasım 1915 (Cavad, 1992: 45-47).

Acara Mektupları - II. 14 Aralık 1915 (Cavad, 1992: 47-49).

Acara Mektupları - III. 15 Aralık 1915 (Cavad, 1992: 49-52).

Acara Mektupları - IV. 30 Aralık 1915 (Cavad, 1992: 52-54).

Acara Mektupları - V. 25 Mart 1916 (Cavad, 1992: 55-57).

Fakat bunun yanı sıra 1916’da yayınlanan *Acara’da Dil* (Cavad, 1992: 20-22) başlıklı makalesi de aynı zincirin bir halkası olduğu için bu yazıyı da *Acara Mektupları* sırasına katmak doğru olacaktır. Böylece, *Acara Mektupları*’nın altı makaleden oluştuğunu söyleyebiliriz. *Acara Mektupları*, kaleme alınış şekline göre orijinal olup, Acarların tarihi, kültürü, dili, dini, etnografyası vs. hakkında oldukça değerli bilgiler içermektedir. Resul Turan’ın belirttiği gibi, “*Hıristiyan Gürcüler, Osmanlı idaresinin Batum ve Acara’daki Gürcüleri zorla Müslümanlaştırdığını ileri sürmekte ve bu Müslümanları kayıp olarak görmekteydiler*” (Turan, 2019: 300).

Ahmed Cevad, makalesinde bölge halkının cümlesinin Müslüman olduğunu “yerli bir kişi olsun Hristiyan yoktur” diye belirtir. Acarlara İslam’ın zor gücüne kabul ettirildiğini söyleyenlere hitaben şöyle der: “Bunlar İslam dinini zorla kabul etmiş olsalardı, bu kadar kısa bir sürede Hristiyanlığı büsbütün unutmazlardı” (Cavad, 1992: 52-54). Acara’nın ticari ve ekonomik hayatından bahseden Cevad, buradaki evlerin “tamamen Türk mimarisi tarzında inşa edildiğini”, Acarların kıyafetlerinin “Anadolu kıyafetinin narin bir şekli” olduğunu belirtir (Cavad, 1992: 50-51).

Acara’da Dil (1916) başlıklı makalesinde (Cavad, 1992: 20-22) Cevad, Acarların dillerinin Gürcüce olmasına rağmen “bu güzel ülkede Türk dilinin tutmuş olduğu mevki”ye değinir ve bu durumun, üzerinden susularak geçilecek bir konu olmadığını belirtir. Şair, Batum bölgesinde kaldığı ilk üç aylık süreçte tercümana gerek duymadan herkesle Türkçe konuşup anlaştığını, hatta Acara’nın birçok meşhur familyalarının aile dilinin Türkçe olduğunu bildirir. “Türkçe, Rusçadan sonra ikinci resmi dil seviyesindedir ve yazı dili olarak sıkça kullanılmaktadır” diyen şair, bunları anlatırken örneklere dayalı bilgiler aktarır: “İslamiyet’in feyzini bu dille tatmış” olan Acaralılar, çocuklarını Türkçe okutulmayan okula göndermezler; Türkçeyi bir İslami dil olarak gördüklerinden Türkçe için “İslamca” kelimesi kullanılır. Dolayısıyla yazar, haklı olarak Acaristan’da Türkçeye verilen bu değer için asıl sebebini, İslamiyet’le ve eski usul medreselere bağlar. Çünkü “Acara’nın en âlim vâizleri Türk yahut Türk dilinde terbiye görmüş adamlardır”; Minberlerde okunan hutbenin tercümesi Türkçe anlatılır. Her bir köyde bulunan caminin yanında eski medrese tarzı okul da vardır ve burada eğitim gören öğrencilere “her anlaşılmayan sözün tafsilâtı Türkçe olarak beyan edilir”. Bunun yanı sıra bir diğer etken ise yabancılardır. Asya’da bir umumi dil olarak kabul gören Türkçe; Acaristan’a ticaret yapmaya gelen Rum, Yahudi, Ermeni vs. yabancı tüccarların da konuştuğu bir dildir. Bu ve daha birçok sebeplerden dolayı “bu dil, unutulmadan anadan oğula geçer gider”. Bu bilgilerden sonra, makalenin edebî temelini oluşturan şair tahayyülü devreye girer ve görünürde çok küçük olan bu hikâyenin anlam yükü devleşir. Asıl olayı oluşturan ve kurgunun diğer elemanları arasındaki bağı kuran, bir âşığın yana yakıla okuduğu şu manidir:

Yok, azizim, kar kalandı,

Kar yağdı, kar kalandı.

Kargalar laçın oldu,

Laçınlar kargalandı! (Cavad, 1992: 22)

Yüzyılları geride bırakan büyük ve gür ormanın karaçam ağaçları derinliklerden gelen bu mani sesini dimdik ve sessizce dinlemekteler... Acaralıların tertemiz yüreklerinden kopan selamları mecburen ancak maziye götürebilecek olan Acara Su¹, bu yanık sesi duydukça kıvrılmaktadır... Cüsseli Dursun Ağa ise yumruklarını sıkarak yerinden fırlar ve derin üzüntüyle mezarlığa bakar... Mani sesini duyan orman, nehir ve Dursun Ağa’nın tepkileri birer düğümdür. Düğümler arttıkça merak artar. Orman, maninin verdiği yoğun duygular altında ezilmemeye çalışır; sessizce ama dimdik dayanmaktadır. Ardından Acara Su nehri, Acara’nın selamlarını Karadeniz’e yetiştirmek, böylece kendini hatırlatmak arzusuyla kıvrılmaktadır. Maniyi duyan Dursun Ağa ise yumruklarını hızla sıkarak sallar ve dönüp atalarının mezarlığına bakar. Öfke, meydan okuma ve direnme anlamına gelen yumruk sıkma ve hüznle mezarlığa bakma eylemi, pek çok şey ifade etmektedir. Bunu anlamak için manide ne dendiği daha çok merak edilmektedir. Peki, manide ne denirdi? Bu tepkiler nedendi? Bu cevap, en sonda verilen dörtlükte saklıdır: “Hiç bitmeyen kar sürekli yağdığı için üst üste yığıldı” anlamına gelen ilk iki dize ile bu derdin kat kat artarak yığıldığı ve bitmeyeceği duygusu ifade edilmiştir. Peki dert nedir? – “Kargaların laçın olması ve laçınların kargalanması”. Yani karga, lanetlenmiş laçınların yurdunda

¹ “Şavşat ve Meksheti sıradağları arasında 2025 m. yükseklikte bir mevkiiden doğan Acara suyu, kuzey-güney yönünde dar bir vadide akar ve Çoruh nehrinin Acara’da kalan kısmıyla birleşerek Karadeniz’e dökülür” (Aydın, 2020: 31).

ağalık etmekte. Şair açıkça ifade edemediği fikirlerini karga-laçın benzetmesiyle dile getirmiştir. Bir zamanlar laçınlar diyarı olan Acara, şimdi kendini laçın sanan kargaların elinde kalmıştır. Böylece şair, parçalanmış Türk topraklarını ve Türk halklarının birbirine olan hasretini yazısının ana fikri yapmak için tek bir maninin kudretinden başarılı bir şekilde faydalanmıştır.

Acara Su’yun kıvrılarak Karadeniz’e doğru can atması sahnesinin aşıladığı duygular, bir diğer mektubunda daha coşkulu ve daha etkileyici bir şekilde anlatılmıştır: “Her dereден bir ırmak alarak Karadeniz’e, benim meftun olduğum bu ağır başlı dalgalara sahip olan Karadeniz’e doğru coşa koşa yürüyen Acara Su, evvelce Çoruh’un² hatırını sorar, daha sonra her ikisi birlikte Karadeniz’in engini öpmek için yola çıkarlar” (Cavad, 1992: 47). Birbirinden ayrı düşmüş tüm Türk halklarının aynı şekilde birleşme arzusunu ifade eden bu tasvirin; Acara Su ile Çoruh’un birleşip Karadeniz’e akışına dair yapılmış en güzel betimleme olduğunu cesaretle söyleyebiliriz. “İnsan bilmez ki sağına mı baksın, yoksa soluna mı? Vatan – her iki tarafı güzel!” diyen şair, Acara doğasının güzelliklerini anlatırken kullandığı betimlemelerle okuyucuda hayranlık hissi uyandırmaktadır. Ardından “Uf!.. Ya Rab, bu mağrur dağların dalgın duruşunu gördükçe benim küskün gönlüm neler arz ediyor!..” (Cavad, 1992: 48) diyen şair, Acara’nın tarihî Türk topraklarından biri olduğunu bir kez daha ima etmiş olur. Günümüzde Batum başta olmak üzere Acaristan’a Azerbaycan ve Türkiye’den göç edenlerin sorunu yoktur. Bununla birlikte, Yunus Zeyrek’in de ifade ettiği gibi, “Acara, her bakımdan Türkiye’ye bakıyor. Fakat bunu sesli dile getiremiyor” (Zeyrek, 2015: 112).

3.2. Acara Hakkında Makaleler

“Acara Mektupları” haricinde Batum ve çevresiyle ilgili yazdığı makalelerde Ahmed Cevad’ın ne kadar duyarlı bir vatandaş olduğunu, gündemi nasıl iyi takip ettiğini ve Acarlara nasıl canla başla hizmet ettiğini görmekteyiz. *Batum Oblastı’nın Tahkikat Komisyonu* adlı makalede (Cavad, 1915b; Cavad, 1992: 59-60), Rus imparatorunun gönderdiği komisyonun soruşturma yürütmek için bölgeye gelişi anlatılır. Makalede verilen bilgilere göre, daha önceleri Türk ordusunun bölgeye girişini memnulukla karşılayan Müslümanlar, Rus hükümeti gözünde adeta hain olarak gösterilmiştir (Cavad, 1992: 59). Yazıda, Bakü-Müslüman Cemiyet-i Hayriye üyelerinin bu soruşturmada Müslüman halkı savunacağından bahsedilmektedir.

Acaristan’da Bir Vakaya Münasebetim (Cavad, 1917a; Cavad, 1992: 64-66) adlı makale, 3 Ocak 1917’de *Açık Söz* gazetesinde yayınlanmıştır. Bu makalesinde Ahmed Cevad, *Sakhalkho Purtseli* gazetesinde “Müslüman Gürcü” imzasıyla yayınlanan bir yazıya dair görüşlerini dile getirir; her yeni gelen bir yabancı, asırlardır Acaristan’da yaşayan Müslümanlara hükmetmesinden ve halkın bu duruma müsaade etmesinden yakını. Yazar, aralarında bulunan az sayıdaki eğitimli kişilerin sorumsuzca davranarak millete sahip çıkmadığını bildirir ve bu durumdan dolayı üzüntülerini dile getirir. Buna rağmen umudunu yitirmeyen şair, Acaristan’daki Müslümanların haklarının azim ve gayretle korunabileceğini bildirir.

Acarlar için “Gürcü ifadesi, Hristiyan-Hristiyanlık anlamı taşımaktaydı. Bu iki halk, toplumun önde gelen aileleri ve tüccarların ilişkileri hariç tutulursa, Rus idaresi altında da pek yakınlaşmamıştır” (Turan, 2019: 300). Ahmed Cevad’ın *Gürcü Matbuatı ve Acara* (Cavad, 1917c; Cavad, 1992: 68) adlı makalesinde, Gürcü milliyetçilerinin bölgedeki Müslüman Acar ve Türklerle ilgili herhangi bir ilerleme ve gelişme karşısında sergiledikleri kıskanç tavra tepki gösterir. Şöyle ki, Gürcü gazetesi Acara’da Türkçe okul açmakla halkı Türkleştirmek amacı güdüldüğünü beyan ederek bu duruma itiraz etmiştir. Ahmed Cevad, *Gürcü Matbuatı ve Acara* adlı makalesinde Bakü Müslüman Cemiyeti Hayriye’sinin Acara’da açtığı Türkçe okul ile ilgili

² Çoruh nehri; Erzurum ili sınırları içerisindeki Mescit Dağları’ndan doğar, Bayburt–İspir–Yusufeli–Artvin–Borçka istikametlerinde akar, Borçka’nın Muratlı kasabasından geçerek ülke sınırlarını terk eder ve Batum’da Karadeniz’e dökülür.

Gürcistan'da yayınlanan *Sakhalkho Purtseli* gazetesinin tepkisini ele alarak şimdiye kadar Gürcü halkının Acara algısının tamamen yanlış olduğunu bildirir; çünkü bu algı, ırkçı Gürcü tarihçileri tarafından yaratılan asılsız ve çarpıtılmış iddialara dayanmaktadır. Şairin yazdığına göre bu tarihçiler, şu ana kadar bir zamanlar Gürcülerin de Batı Gürcistan'da yaşadığı hakkında yanlış kanı oluşturmuş ve bu nedenle gördükleri tüm yerli halkta bir Gürcü işareti aramaya çalışmışlardır. Bundan dolayı Cevad, bu tarz yazılar yayınlayan bir gazetenin asıl amacının yerli halka değil, yalnızca Gürcü şovenizmine hizmet ettiğinin bir kanıtı olduğu fikrini ileri sürer ve bu gibi “hayal ve fantazyaların” ileride Acara'da büyük problemler oluşturacağını haberini verir (Cavad, 1992: 69). Durumun giderek kötüleştiğini hisseden şair, toplumun bu konudaki bilincini açık tutmaya çalışmıştır. Olayların sonraki gidişatı ve Acaristan'ın bugünkü durumu, şairin bu konudaki endişelerinin sebepsiz olmadığını göstermektedir.

Yanlış Haber Münasebetiyle (Cavad, 1917b) adlı bir diğer makale, yine *Sakhalkho Purtseli* gazetesinin yanlış haberler yazan bir muhabirinin yazısına cevap olarak kaleme alınmıştır. Gürcü gazetesinin haberine göre, Bakü Müslüman Cemiyeti Hayriye'si, Batum'un yaklaşık bir kilometreliğinde bulunan Orta Batum köyünde Türkçe bir okul açacakmış; hem hükümet hem de Gürcü hayır cemiyetinin okulunun bulunduğu bu köyde Türkçe okul açılması, siyasi amaç taşımaktadır. Gürcü muhabir, baştan sona yanlış haberlerle dolu upuzun makalesinde, bu tarz siyasi amaçların Gürcülerle Müslümanlar arasında husumetler doğuracağını anlatmıştır. Bu habere tutarlı cevap veren Ahmed Cevad, öncelikle, hayır cemiyetinin orada bir okul açmaya şimdilik teşebbüs etmediğini ve hatta böyle bir şeyi planlamadığını bildirir. Bununla birlikte, cemiyetin Müslümanların yaşadığı köylerde şeriat derslerinin verileceği bir medrese açma yetkisinin bulunduğunu belirten Cevad, maarife ihtiyacın ziyade olduğuna dikkat çeker (Cavad, 1917b; Cavad, 1992: 67). Cevad; *Sakhalkho Purtseli* gazetesinin Kafkas Müslümanları arasındaki dayanışmadan rahatsız olmasının Acaristan'a fayda getirmeyeceğini ve tam tersine daha büyük sorunlar yaşatacağını bildirerek, konuyla ilgili ister Gürcü isterse de Türk gazetelerinde tartışmaya hazır bulunduğunu beyan eder.

Rusya hegemonyasındaki diğer halklar gibi Batum Müslümanları da tüm milletlere kurtuluş vadeden Rus devrimini sevinçle karşılamıştır. Ahmed Cevad, *Batum'da Müslüman Mitingi* (Cavad, 1917d; Cavad, 1992: 69-72) başlıklı yazısında, tahrip edilmiş ve mefruşatı yağmalanmış olan “Aziziye” camisi karşısında bu münasebetle yapılan mitingden ve gündemdeki meselelerden söz açar. Makalede, öncelikle Rus istibdadının Batum Müslümanlarına yaptığı zulümden, binlerce evin ve ailelerin dağılmasından bahsedilir. Yazara göre 1917 Şubat devrimi olmasaydı, “bu mağdur halk, hayat ve memat arasında çalkalanıp duracak” ve vatanlarından “nam ve nişanesi silinip yok olacaktı” (Cavad, 1992: 70). Mitingde, yeni idari yapı için üyeler seçildiği hakkında bilgi verilir. Gence Müslüman Kurultayı'na Batum'dan iki üye seçilip gönderilmesi meselesi ise tartışmaya yol açmıştır. Şöyle ki birkaç Gürcü milliyetçisi, halka “Sizler Gürcü'sünüz, neden Gence'deki Müslüman kurultayına gidecekmisiniz?” diyerek bu teklife karşı gelmiştir. Durumu ayrıntılı şekilde anlatan Cevad, Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriye üyesi Cemo Bey Hacinski'nin konuşması üzerinde durur. Makalede anlatıldığı üzere Hacinski, itiraz eden Gürcü konuşmacılara tutarlı cevap vermiş, şimdiye kadar Müslüman Gürcülerin haklarını savunanın cemiyet üyeleri olduğunu bildirmiş ve halkın bu konuda olumlu görüşünü aktarmıştır. Böylece, tartışmalar sonucunda miting, amacına ulaşmıştır.

Batum Müslüman Birlik Cemiyetinden (Cavad, 1917e; Cavad, 1992: 77-78) adlı bir diğer yazısında Ahmed Cevad, Müslümanlara hitap ederek, Acaristan'da “Birlik” adlı bir cemiyet kurduklarını ve bu cemiyetin bir okul açmaya karar verdiğini bildirir. Burada Türkçe okul açmanın gerekçelerini yazar şöyle izah eder: yerli Gürcü Müslümanlar, Gürcü okullarına gidip eğitim alabiliyorlar ama “Azerbaycan Türkü, Lezgi, Abaza ve Kürtlerin, çocuklarını okutmak için” bir mektep bile bulunmamaktadır. Yazar, Batum'daki Müslümanlar için okul açma işinde “hürriyet ve İslamiyet namına” yardım ister.

23 Mayıs 1917’de “Açık Söz” gazetesinde yayınlanan *Batum ’dan - I* (Cavad, 1917f; Cavad, 1992: 72) başlıklı haber yazısında, Nisan ayının sonlarında tesis edilen “Birlik” adlı İslam cemiyetinin amacı ve faaliyeti hakkında bilgi verilir. Yazıda; “Birlik” cemiyetinin Batum ve çevresindeki Müslümanların ulusal ve kültürel çıkarlarını gözetmekle beraber, onları fikr-i terakki yönünden de yükseltmeye çalışacağı bildirilir. Haberde, açıldığı ilk gün cemiyete 150 üyenin kayıt yaptırdığı ve yaklaşık 700 manat para toplandığı hakkında bilgi verilir. Başkanlığını Doktor Mahmut Bey Efendiyev’in³ yaptığı “Birlik” cemiyeti kurul üyelerinin seçkin insanlardan oluştuğu belirtilir. Aynı başlıklı bir diğer yazı, *Batum ’dan – II* (Cavad, 1917g; Cavad, 1992: 78) ise 1 Ekim 1917’de “Açık Söz” gazetesinde yayınlanmıştır. Buradaki konu, savaşın getirdiği felaketler sonucunda yetim kalan kimsesiz çocuklar ve onlara yardım meselesidir. Yazar; Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriye başta olmak üzere birçok hayır cemiyetinin bu çocuklar için yetimhaneler açmasını takdir etse de bunu yeterli bulmaz; çocukların yetimhanelerde ziyaret edilip gönüllerinin alınmasını ister ve bunu hem millî hem de dinî bir vazife hesap eder. Bu dönemde Cevad, çalıştığı hayır cemiyetinin Çakva’da açtığı yetimhanenin müdürlüğünü yapmaktadır. Kurban Bayramında “çoktan beri gülmeyen masum ve solgun yüzleri güldürmek için” Batum’da ikamet eden İran ve Kafkas Türklerinin yetimhaneye para ve meyve gönderdiklerini bildiren yazar, “Türk yürekli Türk gardaşlara” teşekkürlerini sunar (Cavad, 1992: 78).

1916 yılı itibariyle Batum Oblastı (bölgesi) iki sancaktan oluşmuştur: Artvin ve Batum. Artvin sancağını oluşturan kazalar şunlardır: 1) Ardanuç; 2) Artvin; 3) Şavşat-İmerhev ve Zansul. Batum sancağının kazaları ise şunlardır: 1) Yukarı Acara; 2) Aşağı Acara; 3) Gönye; 4) Krintrişi (Turan, 2019: 29). *Yukarı Acara ’da Camiyi Şerif Resmî Kuşadı* (Cavad, 1917i; Cavad, 1992: 76-77) başlıklı makalesinde Ahmed Cevad, bölgedeki cami açılışı ve okul yapımı planlaması hakkında bilgi vermektedir. Makalede, vekil Hosrov Bey Soltanov ve Dr. Mahmud Bey Efendiyev’in açılış merasiminde iştirak ettiği, caminin yapılmasına beşer bin manatlık maddi katkıda bulunan Hacı Zeynelabidin Tağiyev ve Murtaza Ağa Muhtarov’a teşekkür telgraflarının gönderildiği bildirilir. Açılış toplantısında, caminin işlerini yürütmek için yerli halktan dört ve hayır cemiyetinden iki kişi olmak üzere komisyon kurulu oluşturulmuştur; cemiyetten seçilen iki kurul üyesinden biri Ahmed Cevad’tır. Acara’daki Müslümanların genel ihtiyaçlarına harcanmak üzere Ağabala Guliyev tarafından gönderilmiş olan 10.000 manatın, Sanat ve Ziraat mektebinin açılması için harcamaya karar verilmiştir. Okul yapımı için Yukarı Acara, Aşağı Acara ve Artvin’den üçer kişiden oluşan komisyon kurulmuştur.

4. Lazlar ve Abhazlar Hakkında Makaleler

“1878 tarihli salnameye göre Lazistan Sancağı ’nın merkezi Batum Kasabası idi. Sancak; Çürüksu, Acarateyn, Livane (Artvin), Hopa ve Atina (Pazar) kazalarından oluşmaktaydı” (Turan, 2019: 25). 20 Aralık 1915 tarihli bir gazete haberinde, Batum’a bağlı Artvin’de Müslüman harpzedelere 130 bin manata kadar iane paylandığı, sıcak giysi ve yatak dağıtmak için Ahmed Cevad’ın bölgeye intikal ettiği bildirilir (Cavad, 1915a; Cavad, 1992: 58). *Lazlara Kömek* (Cavad, 1916a; Cavad, 1992: 57-58) adlı makalesinde Ahmed Cevad, çalıştığı hayır kurumunun başta Hopa ve Arhavi olmak üzere bölgedeki yardım faaliyetlerinden bahsetmektedir. Yazar, bölgedeki çocukların, yaşlıların ve kadınların içler acısı durumunu anlatırken bir Gürcü şairin savaş sonrası bölgeyi gezerken söylediklerini şöyle aktarır: “Biz, Acaralıların uğradıkları musibetleri vicdanımızın tesiriyle birer facia şeklinde tahayyül ederken Lazları unuttuk. O Lazlar ki, hayatları pahasına mal olmuş var yoklarını üç gün içerisinde yitirmişler” (Cavad, 1992: 57).

³ Batum’un stratejik önemini göz önünde bulunduran Azerbaycan Hükümeti, 10 Kasım 1918’de burada bir konsolosluk kurmuş ve Dr. Mahmud Bey Efendiyev, Azerbaycan’ın Batum Başkonsolosu görevine atanmıştır.

Ahmed Cevad, “Acara Mektupları”nda “cesur bir kavim” olan Lazların cesaretinden ve Türklerin tarihindeki önemli rolünden bahseder. Sadakat, Lazların en önemli özelliklerinden biri gibi belirtilir; çünkü Lazlar, bazı küçük azınlıklar gibi isyan ve başkaldırılar yapmadığı gibi, birçok isyan, Laz gücüyle bastırılmıştır. Nasıl doğru düzgün bir halk olduğunu kısa yoldan anlatmak için şair, Hosrov Bey Sultanovdan duyduğu deyimini aktarır: “Laz azdır, ancak düzdür (düzgündür)” (Cavad, 1992: 55). Görüldüğü gibi Ahmed Cevad, Laz’ı Türk’ten ayırmamış ve böyle bir teşebbüsü bile imkânsız hesap etmiştir.

“Osmanlı idaresinde Trabzon Vilayeti; Trabzon, Lazistan ve Gümüşhane sancaklarından oluşmaktaydı” (Turan, 2019: 25). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Rusya, tazminat olarak Kars, Ardahan, Batum ve Beyazıt’ı ele geçirmiştir. “Batum ve Batum Sancağı’na bağlı bulunan Artvin, Ardanuç, Borçka, Şavşat ve Hopa’nın Kemalpaşa’dan itibaren olan kısmı Rusya’ya” bırakılmıştır (Turan, 2019: 26). 1916 yılında Rize ve Trabzon’un işgal edildikten sonra yerli halka yardım faaliyetlerinde bulunmak için 1917’de bölgeye gelen Ahmed Cevad, buradaki Müslümanların uğradıkları mezalim ve provokasyonları da yazıya dökmüştür. Konuyla ilgili yazdığı *Rize ve Trabzon Felaketzedeleri* (Cavad, 1917h; Cavad, 1992: 73-76) adlı makale, 4 Temmuz 1917’de “Açık Söz” gazetesinde yayınlanmıştır. Cevad bu makalesinde; Trabzon ve Rize’deki durumun diğer yerlere göre daha vahim olduğunu ve bu bölgelere daha çok yardım gerektiğini belirtir. Yazıda anlatıldığı üzere, Türk Ordusu buralardan çekildiği zaman Müslümanların da orduyla birlikte Samsun tarafına çekilmesini uygun bulmuştur. Ahalinin bir kısmı evini barkını bırakıp memleketi terk eylemiş, bir kısmı ise buna fırsat bulamamış ve savaş meydanının ortasında kalarak helak olmuş veya esir alınıp Sibiry’a gönderilmişlerdir. Trabzon Rumları durumdan istifade ederek gidenlerin malını mülkünü ucuza alıp varlıklarını arttırmışlardır. Cevad, Rusların Müslüman evlerini yağmalamasına dair elinde birçok kanıt olduğunu söyler. Bu bilgilerden sonra Rize’de baş gösteren bir olayın kışkırtıcı unsurlar tarafından büyütülüp nelere yol açtığı anlatılır. Baş gösteren olay, şöyle anlatılmaktadır: Rize’de bir düğünde adetleri üzere havaya ateşler açılınca, Rus askerleri halkın isyana kalkıştığını sanır ve düğün evine hücum eder; iki gün devam eden çarpışmada Müslümanlardan birkaçı yaralanır ve birkaçı da hapsedilir. Trabzon’daki provokatörlerden bahsederken yazar; Ermeni askerlerin bu konudaki çabalarını vurgular, Rumların ise misyonerlik faaliyetinde bulunarak birçok Müslüman aileyi açlıkla tehdit ettiğini ve onları zorla Hristiyan yaptıklarını bildirir (Cavad, 1992: 75). Yazar; bazı teşebbüslerde bulunsa da Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi’nin “mahalli fitne ve fesatların” giderek artmasından dolayı buralarda pek fazla faaliyet gösteremediğini, dolayısıyla hiçbir İslam cemiyetinin Trabzonlulara gereken yardımı yapamadığını özellikle vurgular (Cavad, 1992: 75). Yazının sonunda, masum Müslüman ahaliye karşı yapılacak vazifeler bir daha hatırlatılır.

Sohum, Abhazya’nın Karadeniz kıyısında bulunan başkentidir. Abhazya Özerk Cumhuriyeti; Gürcistan’ın kuzeybatısında ve Karadeniz’in doğusunda yer almaktadır. 1 Ağustos 1916 tarihinde “Açık Söz” gazetesinde yayınlanan *Sohum Yolundan* (1916) adlı makalesinde Ahmed Cevad, görev icabı yardıma geldiği bu bölgeyle ilgili bilgi vermektedir. Makaleden; Batum ve etraf köylerinden sürülen Müslüman ahalinin bir kısmının Sohum semtine yerleştiği ve yaklaşık 400 (dört yüz) kişinin şimdiye kadar kimse tarafından yardım görmediği belli olmaktadır. Acarlardan sonra Abazaların sıkıntılarını dile getiren Ahmed Cevad, bölgede tespit edilen bu kişilere para yardımında bulunmak için geldiğini ifade eder (Cavad, 1916b; Cavad, 1992: 62). Makalede, eskiden beri Müslümanların kalabalık olarak yaşadığı Abhazya ve Karadeniz kıyısında yer alan bir sahil kenti olan Oçamçire hakkında bilgi verilir. Acaristan’la ilgili Gürcü milletçilerine verilen cevabın benzeri, bu makalede de Ermeniler için söylenilir. Yazıdan anlaşıldığı üzere Ermeniler, Abhazya’nın bir Hristiyan coğrafyası olduğunu ve buralara medeniyeti kendilerinin getirmiş olduğunu iddia ediyorlarmış. Şair, bu iddianın ne denli saçma ve asılsız olduğunu şu cümlelerle ifade eder: “Ne bu uzun yolda, ne de Sohum’da,

yerli Ermeni yoktur. Fakat Ermeniler, iki üç Ermeni bağı⁴ bulunan yerleri “Yanistan”⁵ adlandırıyorlar ki, buna diyeceğimiz yoktur” (Cavad, 1992: 63). Görüldüğü üzere, siyasi sezgisi güçlü olan şair, gidişata müdahale edemese de en azından onu dile getirerek uyarıda bulunmuştur. Tarih, şairi bu uyarılarında da haklı çıkarmıştır. “Tarihinin en büyük nüfus kaybına ve kıyımına” neden olan 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Müslüman Abazaların Anadolu’ya göçü başlamış, boşalan Abhazya topraklarına Gürcüler, Ruslar, Ermeniler, Rumlar, Estonlar vd. halkların nüfusları yerleştirilmiştir (Aslan, 2009: 3). Dolayısıyla, 19. yüzyıl sonlarından itibaren bölgeye yerleşen Ermenilerin 20. yüzyıl başlarından itibaren yarattığı problem, Ahmed Cevad’ın 1916’da yazdığı makalesinde dile getirilmiştir. Cevad, bir Türk olarak Ermenilerin şovenizmle dolu utanmaz kibirlerini ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda yerel Türk halkının kaderinden endişesini de dile getirmiştir. Abhazya topraklarına da göz diken Ermeniler hakkında “kayırlan birkaç Ermeni’nin bulunduğu her yeri Ermenistan adlandırıyorlar” diyen Ahmed Cevad’ın ön gördüğü bu problemler hiç bitmemiş, tam tersi artmıştır. Ermeniler her fırsatta Abhazya’da da özerklik istemekten çekinmemişlerdir.

5. Sonuç

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Azerbaycan, Çarlık Rusya’ya bağlı parçalanmış eyaletler şeklinde varlığını sürdürmeye çalışmasına rağmen, Rus-Türk savaşında Osmanlı Devletinin kaybettiği topraklarda zor durumda kalan Müslüman halka yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. “Çırpınırdı Karadeniz” güftesinin yazarı Ahmed Cevad, çalıştığı Bakı Müslüman Cemiyet-i Hayriye hattıyla Batum, Artvin, Rize, Trabzon, Ardahan, Kars, Erzurum gibi bölgelerde köy köy gezerek bir taraftan aktif üyesi olduğu kurumun verdiği görevleri yerine getirmiş, diğer taraftan da duygu ve düşüncelerini şiir, mektup ve makalelerinde içtenlikle ifade etmiştir. Hayır kurumunun Batum şubesinde çalışan Ahmed Cevad, Acar kızı Şükriye Hanım’a âşık olup evlenmiştir. Şairin bu dönemde yazdığı makaleler, yeterince bilinmemektedir. Şairin eserlerinde aşk-Acara, aşk-Batum, aşk-Karadeniz çağrışımları hissedilmektedir. Başta Acara olmak üzere Karadeniz konusu, mektup ve makalelerinin temelini oluşturmaktadır. Acarların tarihi, dili, dini, kültürü, etnografyası hakkında değerli bilgiler içeren bu makaleler, Türkiye-Gürcistan-Acaristan ilişkilerine de ışık tutmaktadır. Gürcü, Rum ve Rus gazetelerini mütemadiyen takip eden Ahmed Cevad, yeri geldiğinde kışkırtıcı çağrı ve şayialara yine basın aracılığıyla cevap vermeyi ihmal etmemiştir. Konuyla ilgili makaleleri, dönemin tarihî, sosyal ve siyasi hayatına ışık tutmaktadır. Acaristan’ın her alanında Osmanlı kültürünün baskın etkisi, mektup ve makalelerden belli olmaktadır. Birer edebî eser niteliğinde olan *Acara Mektupları*’nda şair, betimlemeler ve edebî karakterler aracılığıyla gönül ve ruhlara hitap ederken, sosyal ve siyasi konulu makalelerinde düşünen beyinlere hitap ederek millî hafızayı tazelemiş ve gerçeklikleri gözler önüne sermiştir.

Osmanlı hâkimiyetinden sonra Azerbaycan’ın Acarlara sahip çıkma çabaları takdire layıktır. Zamanında Acarların Müslümanlığı kabul etmesine sebep olan Türk imajı, Sovyet dönemine kadar Azerbaycan’ın önde gelen aydınları ve vatansever iş insanları tarafından muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Sovyetler dağıldıktan sonra Azerbaycan ve Türkiye’nin Gürcistan’ın gelişmesindeki rolü tartışılmazdır. Batum, günümüzde turizm merkezlerinden biri olarak büyük ilgi görmektedir. Fakat işin manevi ve ruhani yönüne bakıldığında, durum pek iç açıcı değildir. Konuyla ilgili, “Osmanlı mirasına nasıl sahip çıktık?” sorusu akıllarda yer etmektedir. İslam’ı Türklerle tanıyan, kabul eden ve günümüze kadar bu dinî inancını sürdüren bölgedeki Acar ve diğer Müslümanlar, Gürcülerin Hristiyanlık propagandasına maruz kalırken, Batum’daki kumarhanelerin faaliyeti,

⁴ Bağı / بگل – koltuk altı (Farsça). Sığıntı.

⁵ Yanistan – Ermenistan. Ermenicede -yan, -ian ekleri, Türkçedeki mekân bildiren -istan ve ailenin kökenini bildiren “oğlu” veya “gil” ekleriyle aynı anlamı taşımaktadır.

kanun kaçağı insanların barınması gibi unsurlar, İslam imajına habel getirmektedir. Yapılmış olan yanlışların telafi edilmesi ve Batum'daki Türk-İslam imajının onarılması, halledilmesi gereken önemli meselelerdendir.

Kaynakça

- Aslan, Cahit (2009). Türk-Rus-Gürcü İlişkilerinin Merkezindeki Ülke: Abhazya. *Akademik Bakış*, sayı: 16, Nisan, s.1-13.
- Aydın, Mustafa (2020). Acara. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek- 1.Cilt, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, s.31-32.
- Barmanbay, Afina (2020). *Azerbaycan Romantik Edebiyatında Vatan*. Ankara: Bengü.
- Barmanbay, Afina (2022). Ahmed Cevad ve Türk Dünyası. *Türkolojiya jurnalı*, No:1, s.125-137.
- Cavad, Ehmed (1915a). "Batum Oblastı'na Muavenet". *Açık Söz*, 20 Aralık.
- Cavad, Ehmed (1915b). "Batum Oblastı'nın Tahkikat Komisyonu". *Açık Söz*, 23 Aralık.
- Cavad, Ehmed (1916a). "Lazlara Kömek". *Açık Söz*, 12 Ocak.
- Cavad, Ehmed (1916b). "Sohum Yolundan". *Açık Söz*, 1 Ağustos.
- Cavad, Ehmed (1917a). "Acaristan'da Bir Vakaya Münasebetim". *Açık Söz*, 3 Ocak.
- Cavad, Ehmed (1917b). "Yanlış Haber Münasebetiyle". *Açık Söz*, 26 Ocak.
- Cavad, Ehmed (1917c). "Gürcü Matbuatı ve Acara". *Açık Söz*, 31 Ocak.
- Cavad, Ehmed (1917d). "Batum'da Müslüman Mitingi". *Açık Söz*, 28 Mart.
- Cavad, Ehmed (1917e). "Batum Müslüman Birlik Cemiyetinden". *Açık Söz*, 18 Temmuz.
- Cavad, Ehmed (1917f). "Batum'dan - I". *Açık Söz*, 23 Mayıs.
- Cavad, Ehmed (1917g). "Batum'dan - II". *Açık Söz*, 1 Ekim.
- Cavad, Ehmed (1917h). "Rize ve Trabzon Felaketzedeleri". *Açık Söz*, 4 Temmuz.
- Cavad, Ehmed (1917i). "Yukarı Acara'da Cami-yi Şerif Resmi Kuşadı". *Açık Söz*, 6 Temmuz.
- Cavad, Əhməd (1992). *Seçilmiş əsərləri*. 2 cildə. Tərtib edəni: Əli Saləddin. II. cild, Bakı: Azərnəşr.
- Cavad, Əhməd (2005). *Seçilmiş əsərləri*. Tərtib edəni: Əli Saləddin, Bakı: Şərq-Qərb.
- Gökalp, Ziya (2017). *Kızılma Şiirleri*, 4. Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Məmmədli, Afina (2010). *Əhməd Cavad və Türkiyə*. Bakı: Elm və Təhsil.
- Müxtəsər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (1944). II cild. Bakı: Qızıl Şərq.
- Rəsulzadə, Məmməd Əmin (1990). *Azərbaycan Cümhuriyyəti*. Bakı: Elm.
- Turan, Resul (2019). *Çarlık Rusyası döneminde Batum vilayeti (1878-1914)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Ali Beyhan.
- Zeyrek, Yunus (2015). *Ahıska Gül idi Gitti*. Ankara: Gökçe Ofset.

The Relationship Between Inflation and Welfare *

Enflasyon ve Refah İlişkisi

Vildan YAVUZ AKINCI **
Dündar Murat DEMİRÖZ ***

Abstract

The fact that prices of goods and services do not fluctuate for a long period of time shapes the welfare level of countries through direct and indirect effects on the one hand, and on the other hand, it is of great importance in terms of preventing the distribution of income, which is one of the main economic policy objectives. In many countries with high levels of welfare, the common feature that stands out is that the general level of prices does not fluctuate significantly. The same is actually true for many developing countries. The importance of this issue for Türkiye, which is in the same country classification, has been the main motivation for this study. In this study, the relationship between the change in the general level of prices and the level of welfare has been tried to be revealed by using quarterly data between 1987-2017. Since there is no single variable that can be taken as the basic measure of welfare level in many national and international sources, we first obtain a welfare index from a utility function we use. Then, before establishing the relationship between this index and inflation rates, which are the main indicator of the general level of prices, the stationarity of the series is determined by Augmented Dickey-Fuller and Phillips Perron unit root tests. Using the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) cointegration test, it is found that there is a long-run relationship between inflation and welfare. Moreover, the Granger causality test showed that there is a causality between these two variables from inflation to welfare. Finally, the Vector Autoregressive (VAR) model is estimated, and Impulse-Response and Variance Decomposition analysis are performed. The study shows that price changes in Türkiye reduce the rate of welfare growth, but do not prevent welfare growth as a whole.

Keywords: Inflation, Welfare, ARDL.

Öz

Mal ve hizmet fiyatlarının uzun süreli olarak dalgalanma göstermemesi bir yandan ülkelerin refah düzeyini doğrudan ve dolaylı etkilerle şekillendirmekte ve diğer yandan da temel iktisat politikası amaçlarından biri olan gelir dağılımının bozulmaması açısından büyük önem taşımaktadır. Refah düzeyinin yüksek olduğu birçok ülkede göze çarpan ortak özellik fiyatlar genel seviyesinin ciddi bir dalgalanma göstermemesidir. Aynı durum aslında birçok gelişmekte olan ülke içinde geçerlidir. Bu ülkelerden aynı ülke sınıflandırmasında yer alan Türkiye için de konunun önemi bu çalışmanın ortaya çıkmasında temel motivasyon unsuru olmuştur. Çalışmada 1987-2017 yılları arasındaki çeyrek veriler kullanılarak fiyatlar genel seviyesindeki değişimle refah düzeyi arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. Refah düzeyinin birçok ulusal ve uluslararası kaynakta temel ölçütü olarak alınabilecek tek bir değişken bulunmadığından öncelikle kullandığımız bir fayda fonksiyonundan refah endeksi elde edilmiştir. Daha sonra bu endekse fiyatlar genel seviyesinin temel göstergesi olan enflasyon oranları arasındaki ilişkiyi ortaya koymadan önce serilerin durağan olup olmadıkları Genişletilmiş Dickey-Fuller ve Phillips Perron birim kök testleri ile belirlenmiştir. Otoregresif Gecikmeli Modelinin kullanıldığı (ARDL) eş bütünleşme testi ile enflasyon ve refah arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Granger nedensellik testi bu iki değişken arasında enflasyondan refaha doğru bir nedensellik olduğunu göstermiştir. Son olarak, Vektör Otoregresif (VAR) modeli tahmin edilerek Etki-Tepki ve Varyans ayrıştırma analizi yapılmıştır. Çalışma göstermiştir ki Türkiye’de fiyatların değişmesi refah artış hızını düşürmekte, ancak refahın artmasını bir bütün olarak engellememektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Refah, ARDL.

* This paper is developed from the first author’s doctoral dissertation titled “The Relationship Between Inflation and Welfare: An Application On Turkey (1987-2017)”.

** Assist. Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Department of Economics, e-mail: vildan.yavuz@erdogan.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3232-8265

*** Prof. Dr., İstanbul University, Department of Economics, e-mail: dundar.demiroz@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1783-9905

1. Introduction

Ensuring economic growth, fair income distribution and economic stability are among the main objectives of economic policies. What is meant by economic stability is that the basic variables of the economy such as the general level of prices, the level of employment and the balance of payments are in balance. If these objectives are realized, the welfare of the society increases. Among these variables, the general level of prices is one of the most important indicators because it causes various economic and social losses. In the literature, the effect of inflation on welfare has been the subject of a wide range of theoretical and empirical analyses. The phenomenon of high inflation, which has been going on for many years in Türkiye, has affected all decision-making mechanisms in the economy and affected the living standards of individuals as well. In an inflationary environment, it becomes difficult for the economy to fulfill the optimal distribution of resources, which is one of the main goals of economics. Along with the effect of disrupting the distribution of resources, the welfare of a segment of society increases, while welfare of a certain segment of society reduces. As a result, there is an effect that disrupts social welfare as a whole.

With respect to the historical process, it has been observed that there are serious difficulties in defining the concept of welfare. This also applies to the economy. According to Pigou (1962), the only clear way to measure welfare is money. Indication of money as a measurement tool has not given clarity to explain the concept. Despite this, money can be used as an indicator with regards to welfare at the macro level. To make a definition to the concept of welfare, it may be expressed as prosperity and happiness in the broadest sense. If it is further associated with economics, it can be said that it is the wealth each individual wants to acquire and the monetary value they want to spend. For many years, the phenomenon of welfare has been a concept that has been addressed from economic, political, and philosophical perspectives. Although it is a theoretical concept, economic policies are applied to ensure welfare. From this point of view, welfare has become an appropriate concept in political economy.

The aim of this study is to examine the relationship between inflation and welfare in Türkiye. With this study, the gap in literature was tried to be completed and it was aimed to contribute to new studies on the subject. In this context, the current literature was first examined. Later, the method and empirical findings were revealed. Finally, the study was concluded with the results section.

2. Literature Summary

Studies on the relationship between inflation and welfare were intense after the Second World War. But after the 1970s, price increases, which gained momentum in many countries due to the impact of oil prices, led to a more thorough discussion of the issue. The following studies have been considered in the context of this subject.

In his study, Phelps (1965) examined the relationship between expected inflation and economic welfare. According to the results, the success of monetary and fiscal policies used to increase welfare depends on the deflationary process of the economy. In other words, although there is no direct relationship between price movements and welfare growth through the public sector, the success of the welfare restructured by the public sector depends on the price conditions in which the economy operates.

Waud (1970) addressed the relationship between inflation, unemployment, and economic welfare. The study concluded that expected inflation, which is generally accepted as a judgment, definitely and clearly has a

negative impact on welfare. Accordingly, due to inflexibility of monetary wages are downwards and therefore possibility of increase in unemployment inflation expectations can have positive consequences for Welfare.

In his research, Jovanovic (1982) examined the relationship between expected inflation and welfare in a stable equilibrium. In the study, it was found that high inflation reduces the level of welfare by reducing consumption, assuming that demand for money is an internal variable. Accordingly, as the inflation rate rises, the shares allocated from income for spending are constantly increased and thus the continuation of the consumption trend is tried to be maintained.

In their study Krugman et al. (1985), developed a simple general equilibrium model of capital market and monetary economy. According to the results obtained, inflation reduces the level of welfare due to low real balances and lower liquidity. In addition, inflation increases the nominal interest rate and reduces the real interest rate. As a result, the study referred to the welfare cost of inflation, which in the model does not benefit money on its own but is kept because it is required for transactions. Inflation has a welfare cost only because it results in consumption being misallocated.

Kimbrough (1986) examined the relationship between unemployment and inflation, assessing the opportunity costs that arise in achieving an optimal inflation rate. The result was that lower inflation resulted in higher employment, and therefore higher income and welfare levels, as lower transaction costs shifted the Philips curve to the right. Here, the key element that optimizes the inflation rate is the option that has the lowest impact on the resource costs of trading.

In their study, Aiyagari et al. (1998) acted according to the empirical observations on the comparison of the rate of money circulation, inflation, and the relative size of the credit services sector. The study estimated the volume of credit and demand for money for the American economy and made determinations about the welfare costs of inflation. Accordingly, the effect of inflation on welfare depends on the correct preferences between consumption and investment spending. While each preference alone does not affect welfare in relation to inflation, it has been determined that inflation is more impressive as a result of a wrong choice between these two preferences.

Love and Wen (1999) suggested that the cost of inflation manifested itself by affecting the temporal costs of transactions in macro-economic models, where money was used as an internal variable. Empirical studies on the subject suggest that inflation affects welfare by reducing growth. Even if the temporal cost alone is small, inflation affects consumption, employment and growth rates, which means much greater loss of wealth. As a matter of fact, according to empirical studies, reducing inflation from 5% to 0% leads to an increase in wealth equivalent to 2% of national income. According to this study, long-term inflation negatively affects growth, and this result has been supported in many panel data studies conducted in recent years. According to the results of the study, an increase in the annual growth rate of 0.09% depends on reducing inflation by 5%. In the same study, reducing inflation to null leads to a 3% increase in consumption, resulting in an increase in welfare.

Fernández V. (1999) studied both panel data and time series, covering 17 Latin American countries and 14 Asian countries between 1970 and 1995. According to the results of the study, a negative relationship was found between long-term inflation rates and long-term growth rates. In addition, higher inflation increases the financial capabilities of the transaction, which will bring about a person's loss of time, disrupts the timing of productive activities, and this slows down the growth in the economy, leading to a decrease in individual welfare.

Lucas (2000) aimed to investigate the welfare cost of inflation. Using data from 1900-1994, he produced estimates for the US that were interpreted in various ways. Through time series analyses, he found that the gain from reducing the annual inflation rate from 10% to zero is equivalent to an increase of less than 1% in real income.

Cysne (2003) made some classical criticisms of inflation's welfare costs in his study. In the definition of money, only interest rates were associated, and other elements were excluded. In addition, the "Divisia Index" was used as a measure of the use of money in measuring welfare. The study found that financial preferences had a direct negative effect on inflation's welfare costs.

Head and Kumar (2005) examined the relationship of price fluctuations and welfare with inflation in a monetary economy in their study. Under the assumption that buyers have incomplete information about the market, price fluctuations in the economy lead to increases in inflation and changes in the real values of assets. According to Friedman's inflationary approach, welfare gradually decreases due to the redistribution of resources.

In their study, Craig and Rocheteau (2008) used a monetary model to assess the welfare costs of inflation and bring a new perspective. In the model, the cost of welfare was estimated based on the 'welfare triangle' model used by Bailey (1956) and Lucas (2000), and monetary elements were taken into account as a measure of welfare. Here, the effect of the real value of money on social, marginal earnings is evaluated according to the inflation rate. Accordingly, inflation leads to a decrease in the marginal earning from each currency.

In their study, Janiak and Monteiro (2011) analyzed the welfare cost of inflation with a cash advance constraint and the intrinsic distribution of the productivity of companies. Inflation affects the dynamism of companies, disrupting productivity. The Model has been adapted to the US economy and has been reviewed by comparing high and low inflation in the economy, where inflation rates affect preferences between assets over the long term. In case the inflation rate was more than 10% per year compared to the quarterly changes, it was found that this reduced productivity by 0.5% compared to comparative equality. According to the same model, a 0.5% reduction in productivity doubles the cost of welfare. Accordingly, an annual increase in the inflation rate of more than 10% doubles the cost, leading to a decrease in welfare.

In their study, Chiu and Molico (2011) analyzed welfare costs and redistribution effects on inflation in the presence of liquidity risk within the scope of the theoretical monetary model at the micro level. In the study, the total demand for money and the amount of money distributed according to households and the effect of inflation on this money under the conditions of incomplete competition were analyzed. As a result, the expected long-term welfare costs of inflation were on average 40% to 55% higher in incomplete competitive markets than in full competitive markets, and the redistributive effect of incomplete competitive markets remained low.

Mushtag et al. (2012) measured the welfare costs of inflation for Pakistan for the period 1960-2007 using semilogarithmic and double logarithmic money demand functions. The results show that the welfare gains from moving from positive to zero inflation are approximately the same under both money demand specifications. However, in terms of indirect effects, they observed that the two models yield quite different results for low interest rates. Accordingly, moving from zero inflation to zero nominal interest rate is found to yield a significant welfare gain in the double logarithmic form of the model. However, the semi-logarithmic model yields higher welfare losses.

In their study, Chu and Lai (2013) analyzed the effects of inflation on R & D and innovation-driven growth. Accordingly, falling inflation as a result of shrinking monetary policy has increased social welfare. On the other hand, a negative and significant relationship was found between inflation and R & D. In other words, the increase in inflation reduces R & D spending, while price stability positively affects R & D. The numerical results showed an increase in wealth equivalent to a 0.5% increase in consumption.

Chen et al. (2014) used 2010 data to estimate the impact of inflation on welfare. Using the happiness survey approach, they find that, on average, a 0.1% increase in the inflation rate would result in a welfare loss of 73.0-164.1 Chinese Yuan. Moreover, the welfare costs for different income groups vary significantly, with the welfare loss due to a 0.1% increase in inflation only reducing about 0.057% of their income for those whose household income reaches 100,000 Chinese Yuan, but as much as 0.739%, more for the income group below 10 thousand.

Tümtürk (2017) estimates the welfare cost of inflation for Türkiye using data from the period between 1970 and 2013. In the study, two types of money demand functions are estimated. The results of the analysis indicate that the welfare cost estimated using M1 money supply is between 0.52 and 0.54 percent of GDP as a result of an increase in inflation from 0 percent to 10 percent for Türkiye.

A variety of studies provide a range of perspectives that examine the relationship between inflation and economic welfare in depth. Phelps (1965), Waud (1970), Jovanovic (1982), Krugman et al. (1985), Kimbrough (1986), Aiyagari et al. (1998), Love and Wen (1999), Fernández V. (1999), Lucas (2000), Cysne (2003), Head and Kumar (2005), Lagos and Rocheteau (2005), Craig and Rocheteau (2008), Janiak and Monteiro (2011), Chiu and Molico (2011), Mushtag et al. (2012), Chu and Lai (2013) and Chen et al. (2014) examined the effects of expected inflation on economic welfare in different periods and using different methods. The common finding of these studies is that an increase in inflation rates generally has negative effects on economic welfare. In particular, high inflation has been observed to reduce consumption expenditures, increase transaction costs and slow economic growth. However, it has also been noted that in some cases, low inflation rates can increase economic welfare with lower unemployment and higher incomes. Consequently, empirical calculation of the welfare effect is important to determine the costs of inflation on welfare.

3. Data and Econometric Method

All data of the study is quarterly and covers the period of 1987-2017. The fact that the data belonging to the variables is more useful was effective in choosing this period interval. The data used in the study was compiled from the sources of the Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT) and Eviews-9 package program was used for the analysis carried out in the study. A utility function was derived when examining the relationship between inflation and welfare for Türkiye. A welfare index was then created from this function and their response to changes in inflation was analyzed. The utility function used in the study is as follows:

$$U = C^\alpha \cdot [M_0^{\beta_1} DD^{\beta_2} TD^{\beta_3} DYP^{\beta_4}]^{1-\alpha} \quad (1)$$

The two main components of this function are the variables that make up the elements of consumption and wealth that are thought to determine welfare. α , the consumption variable base, shows the average consumption trend for the past eight quarters, while $1-\alpha$ shows the total weight of the elements left over from income and forming the wealth effect. Therefore, the sum of both ratios is 100%. It shows the eight-period average of β_1 M_0/M_2Y , the eight-period average of β_2 DD/M_2Y , the eight-period average of β_3 TD/M_2Y and the eight-period average of β_4 DYP/M_2 from the exponential values of the elements that make up the wealth effect. In

the creation of M2Y, the first quarter of 1987 was taken as the base period and the M2Y money supply was reelected by proportioning with the change in the inflation rate. The same operation was performed for M0 and thus the ratio of M0/M2Y over real values was found. By averaging the first eight periods of these obtained rates, the first value of β_1 , which is the welfare coefficient, was reached and thus the β_1 in series was formed. After that, the same operation was performed for DD and the ratio of DD/M2Y to real values was found. By averaging the first eight periods of these obtained rates, the first value of β_2 , which is the welfare coefficient, was reached and thus the β_2 series was formed. By repeating the same processes, β_3 and β_4 series were also formed.

A decrease in the value of β_1 , a parameter of M0, from 0.11 to 0.04, indicates that keeping is avoided and shows that the wealth effect decreases. A decrease in β_2 , the parameter of DD, from 0.21 to 0.10, means that the amount of money to be deposited in the bank has decreased. This, in turn, reduces the impact of wealth. The first value of β_3 , a parameter of TD, started at 0.43 and ended at 0.45. This can be interpreted as an increase in the orientation to term deposits to protect against inflation. In β_4 , which is the parameter of TPP, it took various values starting from 0.23 and ending at 0.35. An increase in this value indicates that some of the available savings during the relevant period shifted to foreign currency deposits, thus increasing the wealth effect. On the other hand, the fact that the average value of α for the entire period is 0.69 and the sum of bases that make up the element of wealth is 0.31, and these values often do not change significantly shows that society does not change the preference between consumption and wealth as a means of preserving and increasing welfare. This also shows that society has a low tendency to turn to savings by giving up consumption in order to increase welfare on a long-term basis, causing the lack of savings to remain a structural problem. All variables used in the study and their definitions are given in Table 1.

Table 1. Descriptions of the Variables

Variables	Descriptions
C	Consumer
Mo	Monetary Base
DD0	Sight Deposits
TD	Time Deposits
DYP	Foreign Currency Deposits
M2Y	Broad Money Demand
ENF	Inflation Index
U	Welfare Index

The inflation and welfare function series were created by giving 100 in 1989 compared to the previous quarter value. Then, instead of working on level values, it was worked with logarithmic values to bring the data closer together.

3.1. Unit Root Tests

Before proceeding to econometric analyses, it is first investigated whether the series are stationary. For this purpose, Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips – Perron (PP) unit root tests will be used.

3.1.1. Augmented Dickey-Fuller (ADF) Test

The Dickey-Fuller (DF) test is a frequently used unit root test. It is assumed that the time series conforms to the AR (1) model (Cheung and Lai, 1995, p. 277). This model is also known as the Random Walk Model, which has an important place in the literature of economics and finance. In the Random Walk Model, the

current price y_t must be equal to the last period price and the error term. This is shown in the following equation (Enders, 2010, p. 184).

$$y_t = y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta y_t = \varepsilon_t \quad \varepsilon_t \sim IID (0, \sigma^2) \quad (3)$$

In the DF unit root test, the null hypothesis indicates that the studied time series (y_t) is not stationary, that is, it is a unit root, while the alternative hypothesis indicates that the studied time series is stationary, in other words, it is not a unit root. If the DF test statistic calculated at the decision stage is more negative than the table critical value, the null hypotheses is rejected, and this series is said to be stationary at the level in this case, which does not contain a unit root. Otherwise, it is assumed that the series is not stationary. Dickey Fuller proposed adding the lagged values of the dependent variable to the right of the equations used for the Dickey Fuller test to eliminate autocorrelation. In this case, the test was named Augmented Dickey Fuller (ADF). Information criteria (AIC, SIC, HQ) and the Breusch-Godfrey (LM) test can be used to determine lagged values.

Table 2. Results for the Augmented Dickey-Fuller (ADF) Test

	Levels (Constant + Trend)		First Differences (Constant)		Second Differences (None)	
	LENF	LUSA	ΔLENF	ΔLUSA	Δ2LENF	Δ2LUSA
ADF	-1,9794 (4)	-3,5649 (4)	-1,1085 (3)	-2,9747(3)	-11,8714 (2)	-25,3702 (2)

The values in square brackets indicate the optimal length of lag determined by the Schwartz information criterion for the ADF test. Table critical values are 5% fixed at the significance level in terms of levels and -3.43 for the trend and -2.88, 2 for the fixed term in terms of First differences. In terms of differences, it was taken as -1.95 without constant and without trend. (*) denotes the rejection of the null hypotheses at the importance level of 5%.

Ho: The series studied has a unit root, the series is not stationary.

H1: There is no unit root in the series examined, the series is stationary.

According to the ADF test, the Ho hypothesis was not rejected because the tau statistic (τ) calculated for the LENF series (constant + trend) was not more negative than the table critical value (-3.43) at 5% significance level. In other words, the LENF series is not stationary. By taking the 1st difference of the series, ADF test was applied again. Since the tau statistic of the LENF series of which the 1st difference was received was not more negative than the critical value of the table, the Ho hypothesis could not be rejected again. By taking 2nd difference of series, it was found to be stationary. According to the ADF test in this case, the inflation series ENF (2) is an integral series of the second order. $ENF \sim I(2)$

According to the ADF test, the Ho hypothesis was rejected because it was more negative than the table critical value (-3.43) at 5% significance level according to the tau statistic (τ) calculated for the LUSA series (constant + trend). In this case, the welfare series is stable at the level.

3.1.2. Phillips-Perron Unit Root Test

The Dickey-Fuller unit root test assumes that error terms are independently and identically (IID) distributed. When using this method, make sure that these properties related to error terms are provided. The Phillips-Perron test developed the Dickey-Fuller unit root test, introducing a new method based on more flexible assumptions about the distribution of the error term. This condition is expressed by the following regression equations (Phillips and Perron, 1988, p. 348).

$$y_t = \hat{\varepsilon} + \hat{\alpha}y_{t-1} + \hat{\varepsilon}_t, \tag{4}$$

$$y_t = \hat{\varepsilon} + \tilde{\beta}(t - \frac{1}{2}T) + \tilde{\alpha}y_{t-1} + \tilde{\varepsilon}_t, \tag{5}$$

Where "t" denotes the observation number and "ε" denotes the pure error process.

The table critical values of the Phillips-Perron test statistics are the same as the DF test. If the PP test statistic calculated at the decision stage is more negative than the table critical value, the null hypotheses is rejected, and this series is said to be stationary at the level in this case, which does not contain a unit root. Otherwise, it is assumed that the series is not stationary.

Table 3. Results of the Phillips – Perron Unit Root Test

	Levels (Constant + Trend)		First Differences (Constant)		Second Differences (None)	
	LENF	LUSA	ΔLENF	ΔLUSA	Δ2LENF	Δ2LUSA
PP	-0,7150 (8)	-3,0079 (10)	-4,8076 (9)	-12,5197(9)	-24,8162 (2)	-37,6765(12)

The values in square brackets indicate the optimal length of lag determined by the Schwartz information criterion for the ADF test. Table critical values are 5% fixed at the significance level in terms of levels and -3.43 for the trend and -2.88 , 2 for the fixed term in terms of First differences. In terms of differences, it was taken as -1.95 without constant and without trend. (*) denotes the rejection of the null hypotheses at the importance level of 5.

According to the Phillips – Perron test, the Ho hypothesis was not rejected because the tau statistic (τ) calculated for the LENS series (constant + trend) was not more negative than the table critical value (-3.43) at the 5% significance level according to the Phillips-Perron test. In other words, the LENS series is not stationary. PP test was applied again by taking the 1st difference. The Ho hypothesis was rejected because the tau statistic of the LENS series whose first difference was received was more negative than the critical value of the table. In this case, the inflation series is a stationary and integrated series in the first difference.

Likewise, according to PP, welfare (LUSA) series is stationary in the 1st difference. Again, according to the tau statistic (τ) calculated for the LUSA series (constant + trend), the Ho hypothesis was not rejected, as it was not more negative than the table critical value (-3.43) at the 5% significance level. In other words, the LUSA series is not stationary. Thus, the 1st difference of the series was taken, and PP test was applied again. Ho hypothesis was rejected because the tau statistic of the LENS series for which the 1st difference received was more negative than the critical value of the table. In this case, the inflation series is stationary and integrated in the 1st difference.

3.2. ARDL Bound Test

Pesaran and Shin (1995) showed that the ARDL model can be used to determine the cointegration relationship and developed the Bound Test. Unlike the Engle-Granger (1987) test, the stationarity levels of variables do not have to be the same in this test. The application of this test takes place in two stages. First, a long-term relationship between the series is established. If there is priori information about the direction of the long-term relationship between the series, the relationship is established in this direction. After that, short and long-term parameters of the model can be estimated if there is a cointegration relationship between the series.

In the application of bound testing, the relationship between the y_t variable and other variables is expressed as the following unconstrained error correction (Pesaran and Shin, 1995).

$$\Delta y_t = a_{0t} + \alpha_1 t + \pi y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \tau_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad t = 1, 2, \dots \quad (6)$$

Where π parameters are long-term coefficients, a_0 is the autonomous parameter, t is the trend variable, ε_t is a non-autocorrelation error term. The current and lagged values of the variable vector Δy_t with the y_{t-1} lagged values in the model show the short-term dynamic structure of the variables. The model in equality 6, based on the ARDL model, is estimated by OLS.

In the bound test, two different critical values are calculated: the lower and upper critical values. The lower value assumes that the variables are I(1) if I(0) is the upper value. If the F (Wald) test statistic calculated at the decision stage is greater than the upper critical value, the null hypothesis that the variables do not have a long-term relationship is rejected. If the test statistic F (Wald) is less than the subcritical value, the null hypothesis that there is no long-term relationship of variables is considered. If the test statistic remains between these two limits, it is necessary to know the stasis levels of the variables.

Table 4. ARDL (9, 1) Model Estimation Result

Variables	Coefficient	T -statistic	Probability
LENF (-1)	1.121	11.738	0.000
LENF (-2)	-0.015	-0.110	0.912
LENF (-3)	-0.062	-0.448	0.654
LENF (-4)	0.135	1.001	0.319
LENF (-5)	-0.248	-1.865	0.065
LENF (-6)	0.124	0.918	0.360
LENF (-7)	-0.067	-0.498	0.619
LENF (-8)	0.259	1.899	0.060
LENF (-9)	-0.259	-2.875	0.005
LUSA	-0.187	-2.777	0.006
LUSA(-1)	0.217	3.226	0.001
C	-0.017	-0.138	0.889
R2 0.999			
Corrected R2 0.999		F statistic 41353.63 (0.000)	Akaike: -3.893 Schwarz: -3.588
Breusch- Godfrey LM Test		N*R2: 0.398	Probability: 0.819
White Test		N*R2: 11.952	Probability: 0.367

Table 5. ARDL Bound Test Result

k	F statistic	Critical values at 5% significance level		Critical values at 10% significance level	
		Lower limit I(0)	Upper limit I(1)	Lower limit I(0)	Upper limit I(1)
1	5.847429	4.94	5.73	4.04	4.78

If the calculated F statistic is greater than the upper critical value [I(1)], the null hypothesis that the variables have no long-term relationship without knowing the levels of stasis is rejected.

The null hypothesis is rejected because the F statistic value (5.84) calculated according to the limit test result is greater than the upper critical values given according to the 5% and 10% significance levels. In other words, the long-term relationship between inflation and welfare has been determined.

Table 6. ARDL (9, 1) Cointegration and Long-Term Analysis Results

Variables	Coefficient	T statistic	Probability
D[LENF (-1)]	0.134	1.412	0.161
D[LENF (-2)]	0.118	1.250	0.214
D[LENF (-3)]	0.056	0.606	0.545
D[LENF (-4)]	0.192	2.067	0.041
D[LENF (-5)]	- 0.056	-0.612	0.541
D[LENF (-6)]	0.067	0.737	0.462
D[LENF (-7)]	0.000	0.000	0.999
D[LENF (-8)]	0.259	2.875	0.005
D[LUSA]	- 0.187	-2.777	0.006
Error Correction Coefficient (ECM)	- 0.012	-2.792	0.006
Long-Term Coefficients			
LUSA	2.431	1.490	0.139
C	-1.406	-0.143	0.886

The short-term ARDL model, designated in accordance with the long-term ARDL (9, 1) model, is reflected immediately above. In this model, a period lag value of the ECM series (cointeq) was statistically significant and the coefficient was negative. The fact that error correction coefficient is -0.012, shows that if 8.3 quarter period (about 2 years) in the short period, if there is a deviation from the long-term equilibrium, the system will come to equilibrium. In other words, the relationship between inflation and welfare that breaks down in the first eight periods is restored after eight periods.

3.3. Granger Causality Test

The Granger causality test is performed to determine the existence of a causal relationship between two or more variables and the direction of the relationship. The Granger causality test is a widely used test in applied economics to test the wondered causality relationship between variables.

Causality is obtaining future expected values of a variable of time series being affected by its or other past related time series' values (Isigicok, 1994, p.94). The Granger causality test is represented by the following equation (Granger, 1969, p.431).

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i X_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (7)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^m \theta_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \gamma_i Y_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (8)$$

Here $\alpha_i, \beta_i, \theta_i, \gamma_i$ show the lag coefficients, m shows the lag length, $\varepsilon_{1t}, \varepsilon_{2t}$ assume that the error terms are independent of each other.

The results of the Granger causality test performed by a significance test adapted to the coefficients of the independent variable obtained from the above equation estimate are presented in Table 7 as a result of the determination of the lag length as 6.

Table 7. Granger Causality Test Results

Number of lags:6	F statistic	Probability	Result
DLUSA→DDLENF	0.456	0.838	Ho cannot be rejected.
DDLENF→DLUSA	2.503	0.027	Ho can be rejected.

* The number of observations is 105.

H0: is not Granger cause;

H1: is Granger cause.

It is observed that there is a causal relationship from inflation to welfare, but there is no causal relationship from welfare to inflation. According to the Granger causality test, the finding supporting this relationship indicates that inflation affects welfare and is the Granger cause of welfare. But for the size of the relationship, regression analysis must be performed. Accordingly, given that there is no increase in consumption caused by the increase in wealth together with the increase in welfare in Türkiye, and the trend of consumption has not changed in the long term, it can be stated that the cause of inflation is not the increase in demand caused by welfare. In addition, increasing the total supply while increasing consumption prevents the inflationary effect of welfare growth. Especially in Türkiye, the continuity of the current account deficit over the years also supports this situation.

3.4. Regression Analysis

Regression analysis is one of the most widely used tools in econometric studies (Tari, 2011, p. 15). Regression analysis is conducted to determine the cause-and-effect relationship between two or more variables. The main purpose of regression analysis is to look at the effects of changes in the independent variable on the dependent variable.

In this direction, the information we have obtained about the direction of the relationship with the Granger causality test has been tested below by regression analysis in order to learn about the magnitude of the relationship.

Table 8. Regression Analysis Results

Dependent Variable:		DLUSA		
Number of Observation:		111		
Observation Range:		1989Q3-2017Q1		
Variables	Coefficient	Standard Deviation	T-statistic	Probability
C	0.013	0.004	2.909	0.004
DDLENF	-0.325	0.091	- 3.542	0.000
R²	0.103	AIC		- 3.193
F- statistic	12.548	SCHWARZ		- 3.144
Probability (F statistic)	0.000	DW		2.212

Looking at the results, it seems that the one percent increase in inflation reduces welfare by 0.32 units.

On the other hand, the inflation rate compared to the previous quarter was 8% on average, while the rate of increase in the welfare level was 1.7% on average for the entire period in which the analyses were considered according to the available data. Given that inflation has a reducing effect on welfare, if the inflation rate was 1% on average over the same period, the increase in welfare could be expressed at approximately 4.16% for

each quarter. It is because according to the conclusion that one unit of inflation for each period will reduce welfare by 0.32 units, if we reverse the process, we can assume that each average decrease in inflation will increase welfare by 0.32 percentage points. In such a case, the rate of increase in welfare after 280 periods is 4.16%. This result also coincides with the previous findings.

3.5. VAR Analysis

Vector autoregressive models were introduced into the literature by Sims (1980). VAR models are the generalized state of autoregressive models for more than one variable. VAR models are dynamic models in which current and lagged values of variables coexist. There is no distinction between dependent and independent variables in VAR models. All variables are considered internal variables. The form of the VAR (1) model is as follows (Enders, 2010, p. 297).

$$y_t = b_{10} - b_{12}Z_t + \gamma_{11}y_{t-1} + \gamma_{12}Z_{t-1} + \varepsilon_{yt} \quad (9)$$

$$Z_t = b_{20} - b_{21}y_t + \gamma_{21}y_{t-1} + \gamma_{22}Z_{t-1} + \varepsilon_{zt} \quad (10)$$

Using mathematical algebra, we can also write the model in a compact way as follows.

$$\begin{bmatrix} 1 & b_{12} \\ b_{21} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} b_{10} \\ b_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \gamma_{11} & \gamma_{12} \\ \gamma_{21} & \gamma_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{t-1} \\ z_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{yt} \\ \varepsilon_{zt} \end{bmatrix} \quad (11)$$

or

$$B_{xt} = \Gamma_0 + \Gamma_1 x_{t-1} + \varepsilon_t \quad (12)$$

$$B = \begin{bmatrix} 1 & b_{12} \\ b_{21} & 1 \end{bmatrix}, x_t = \begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix}, \Gamma_0 = \begin{bmatrix} b_{10} \\ b_{20} \end{bmatrix}, \quad (13)$$

$$\Gamma_1 = \begin{bmatrix} \gamma_{11} & \gamma_{12} \\ \gamma_{21} & \gamma_{22} \end{bmatrix}, \varepsilon_t = \begin{bmatrix} \varepsilon_{yt} \\ \varepsilon_{zt} \end{bmatrix} \quad (14)$$

Where B denotes the dependent variable vector, Γ_0 is the constant parameters vector, Γ_1 is the descriptive variable coefficients Matrix, x_{t-1} is the descriptive variables vector, and ε_t is the error terms vector.

Variables must be stationary when creating the VAR model. Information criteria (AIC, SIC, HQ) are used to determine the lag length in the VAR model. The LM test is then used to determine whether there is an autocorrelation from VAR model residues, and the White test is used to determine whether the constant variance is valid. After passing through these stages appropriately, stability analysis is performed. In stability analysis, the roots of the characteristic equation (eigenvalue) must be less than the absolute value. If the eigenvalues are less than the unit value by absolute value, it is concluded that the series is stationary, that is, it is not a unit root.

It is not used for model parameters when performing VAR analysis, but for the impulse response function and variance Decomposition.

In order to properly estimate the VAR model in the study, the optimal lag length was first determined.

Table 9. Criteria for Determining the Length of the VAR Lag

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	331.210	NA	5.74e-06	- 6.39244	- 6.34128	-6.37171
1	353.285	42.8638	4.04e-06	- 6.74340	- 6.58992	-6.68124
2	361.044	14.7636	3.76e-06	- 6.81638	- 6.56058	-6.71278
3	370.818	18.2211	3.36e-06	- 6.92852	- 6.57040	-6.78347
4	406.144	64.4773	1.83e-06	- 7.53678	- 7.07634*	-7.35028*
5	408.427	4.07950	1.89e-06	- 7.50345	- 6.94069	-7.27551
6	415.119	11.6935*	1.80e-06	- 7.55571	- 6.89063	-7.28633
7	419.407	7.32697	1.79e-06*	- 7.56130*	- 6.79390	-7.25048
8	422.906	5.84382	1.81e-06	- 7.55158	6.68186	-7.19932

In the analysis, the appropriate lag criterion was determined to be four.

Table 10. Autocorrelation Test Results on Residues of the VAR (4) Model

Lag	LM statistic	Probability
1	4.401353	0.3544

The basic hypothesis of the VAR model is that there is no first-order autocorrelation. The alternative hypothesis is first-order autocorrelation. Since the probability value (0.3544) is greater than the 5% significance level, the null hypothesis cannot be rejected. So, there is no first-order autocorrelation. Test results were obtained by looking at the first lag. Two or more lagged values were also examined, and similar results were obtained.

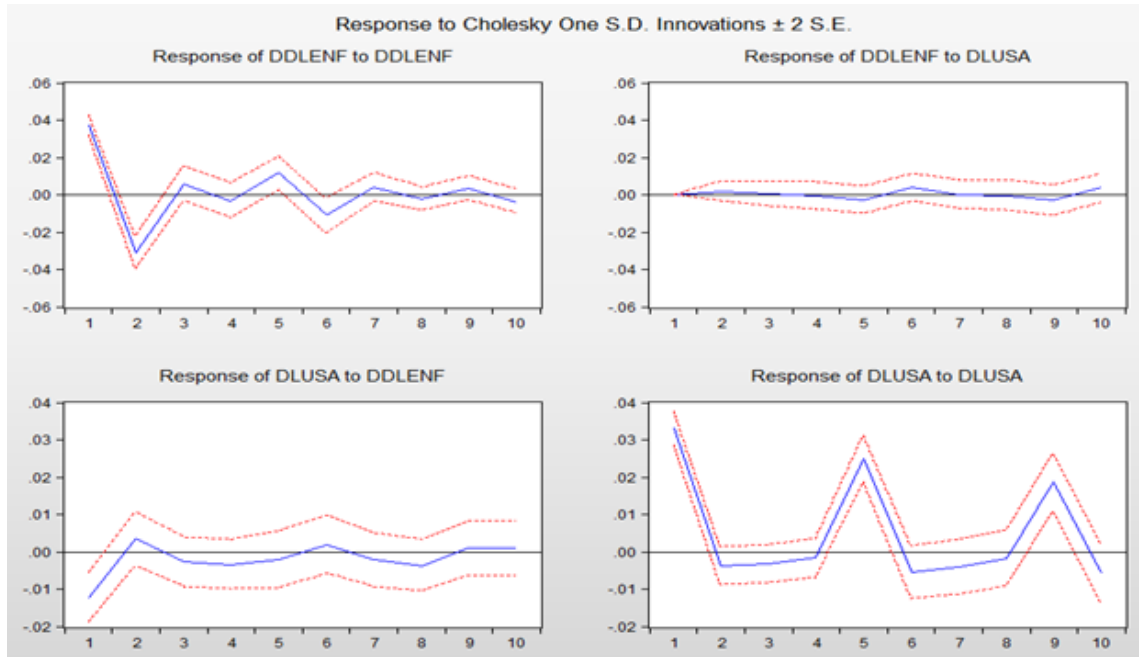
It is expected that all the roots (eigenvalues) of the characteristic equation will be less than the unit value by an absolute value of $\det[A - \Lambda_1] = 0$. In other words, there is no unit root, resulting in the series being stationary. As can be seen here, both calculated eigenvalues are less than the absolute value of the unit value. Therefore, the VAR (4) model meets the conditions of stasis (Sevuktekin and Cinar, 2014, p. 500).

3.5.1. Impulse-Response Analysis

After finding the appropriate lag lengths for VAR analysis, the impulse-response functions are implemented. IR (Impulse-Response) functions show the effects of shocks on variables and what their effect is at what time with the help of graphs (Tari, 2011, p. 465). The shock can be drawn through matrices by calculating the coefficients of the moving averages of the VAR model (Enders, 2010, p. 307).

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \alpha_{10} \\ \alpha_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \alpha_{11} & \alpha_{12} \\ \alpha_{21} & \alpha_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{t-1} \\ z_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix} \quad (15)$$

Graphic 1. Impulse-Response Analysis

With this process, in which variable the shocks occur in the graphics and how the variables react to these shocks is shown. Dashed lines in the graph show a standard deviation confidence limit while straight lines show point estimates. First, it is useful to examine the movements of variables over 10 periods. This review is given below. In the above series, the reactions of other data against the 1-unit change in shocks were tried to be explained with the help of a graph.

Table 11. Welfare Response

Periods	DDLENF	DLUSA
1	-0.01220 (0.0033)	0.03316 (0.0022)
2	0.00349 (0.0036)	-0.00388 (0.0025)
3	-0.00279 (0.0033)	-0.00324 (0.0025)
4	-0.00351 (0.0033)	-0.00167 (0.0026)
5	-0.00212 (0.0038)	0.02491 (0.0030)
6	0.00191 (0.0038)	-0.00549 (0.0035)
7	-0.00220 (0.0035)	-0.00402 (0.0036)
8	-0.00368 (0.0034)	-0.00169 (0.0037)
9	0.00098 (0.0037)	0.01864 (0.0038)
10	0.00099 (0.0036)	-0.00575 (0.0039)

According to the above table, variables have caused shocks in some periods. As a result, the variable itself and the other variable reacted to it. Accordingly, the columns show the variable in which the shocks occur, and the rows show the reactions of the other variable in response to these shocks.

If the results are to be interpreted, when a standard deviation shock occurs in the inflation series in Table 11, the welfare series shows a negative directional response of -0.01220 units in the first period. When a standard deviation shock occurs in the inflation series, the welfare series shows a negative directional response of -0.00279 units in the third period, even if 0.00349 units in the second period show a positive directional response. The positive relationship in the second period suggests that households may have spent the funds they have accumulated on their hands or under-the-mattress saving on consumption and wealth. After the second year, both positive and negative effects remain at fairly low levels. For example, when a standard deviation shock occurs in the inflation series, the welfare series displays a negative directional response of -0.00351 units in the fourth period. When a standard deviation shock occurs in the inflation series, the welfare series also shows a negative directional response of -0.00212 units in the fifth period. These examples can be further extended. In general, when a standard deviation shock occurs in the inflation series, the welfare series reacts negatively.

An inflationary effect that will occur periodically in the first period negatively affects welfare for eight periods. This, in turn, means about 24 years. It seems that the first period is the most affected. This is approximately 3 years. In this case, it suggests that economic actors have gone to a change in economic behavior within 3 years in order to protect themselves from inflation. However, the negative relationship between these two variables should not mean that inflation as a whole reduces welfare in Türkiye. It is because with inflation in Türkiye, the funds needed to make the necessary investments in the economy are realized by converting foreign resources into investment, rather than by reducing consumption of inflation and because these investments have a structure in which economic growth is sustained, the increase in wealth brought about by economic growth has a consequence of both inflation and the increase in wealth together. In this case, it can be stated that high inflation in Türkiye has somewhat curbed welfare growth, but this welfare growth continues.

3.5.2. Variance Decomposition

In shocks occurring in one of the variables, the reaction of other changes against one unit change is measured by impulse-response analysis. In variance decomposition (VDC), it is attempted to explain how many % of the change in one variable is caused by itself and how many % is caused by other variables. As a result of this research, if it explains a value close to 100% of the change in its variance on its own, it is defined as an external variable. Sorting is important in variance decomposition and is done from external to internal (Tari, 2011, p. 469).

As for analysis of variance decomposition, this analysis shows how the variances of variables affect each other. With this analysis, we can decide whether variables are external or internal (Tari, 2011, p. 468).

Table 12. Analysis Result of Variance Decomposition of Inflation

Periods	S.E	DDLENF	DLUSA
1	0.03745	100.00	0.00000
2	0.04854	99.8489	0.15105
3	0.04888	99.8361	0.16390
4	0.04900	99.8279	0.17204
5	0.05044	99.5211	0.47883
6	0.05172	99.0367	0.96328
7	0.05189	99.0423	0.95768
8	0.05194	99.0384	0.96159
9	0.05214	98.7074	1.29250
10	0.05241	98.2259	1.77408

The results in Table 12 show us that inflation is an external variable that is not affected by welfare, but rather by itself. According to the interpretation of this analysis, in Table 12 in the 1st period 100% of the variance of the DDLENF variable is explained by the variable itself. This ratio indicates that the DDLENF variable is the most external variable. This rate then decreases, although the rate of disclosure is not much as the period increases.

Table 13. Analysis Result of Variance Decomposition of Welfare

Periods	S.E	DDLENF	DLUSA
1	0.03533	11.9251	88.0748
2	0.03572	12.6272	87.3727
3	0.03597	13.8416	86.9493
4	0.03618	13.8416	86.1583
5	0.04398	9.60073	90.3992
6	0.04437	9.62097	90.3790
7	0.04460	9.76411	90.2358
8	0.04479	10.3603	89.6396
9	0.04852	8.86708	91.1329
10	0.04887	8.78208	91.2179

However, if we look at Table 13, welfare is affected by inflation, but the low values of % indicate that the relationship between them is at a low level. In Table 13 in the 1st period, 11.92% of inflation explains welfare while 88.08% is explained by itself. In the 2nd period, 12.62% of inflation is explained by welfare, while 87.37% is explained by inflation. For 10 periods, it is seen that welfare is affected by inflation.

4. Conclusion

Studies on the relationship between inflation and welfare gained momentum after the Second World War. After the 1970s, price increases in many countries due to the impact of oil prices caused the issue to be even more comprehensive. However, it is worth noting that the studies that address the subject are mostly involved in foreign literature. From this point of view, the aim of this study is to determine the impact of inflation on Türkiye's welfare level and to try to complete the gap that exists in the domestic literature. In this nature, econometric analyses were used to determine the relationship between inflation and welfare. First, it was determined that the series is stationary by conducting Augmented Dickey-Fuller (ADF, 1979) and Phillips Perron (PP, 1988) unit root tests to determine whether the series is stationary. In the later part of the study, we applied Granger causality test to analyze the causality relationship between inflation and welfare based on the existing data. After determining the direction of the relationship, a Regression analysis was performed to obtain information about its size. In order to examine the long-term relationship between these two variables, the cointegration test was applied with the help of the autoregressive lagged Model (ARDL). Finally, the Vector Autoregressive (VAR) model is estimated, and additional impulse-response and variance decomposition analyses are performed to examine the shock relationship between the variables.

In the analysis, it was observed that there is a causal relationship from inflation to welfare, but there is no causal relationship from welfare to inflation. Accordingly, it is understood that inflation affects welfare, but welfare does not affect inflation. The fact that welfare does not affect inflation also shows that increased spending with increasing purchasing power does not lead to price growth and demand inflation, and that supply and demand imbalance is achieved by increasing total supply. In addition, even if domestic production is insufficient in the total supply, it can be stated that the inadequacy is eliminated through imports and additions

are made to the total supply. Rising current account deficits and imports support this situation, especially during periods when the economy is overheating.

On the other hand, the results of the ARDL cointegration test show a long-term relationship between inflation and welfare. According to the result of the Granger causality test conducted to determine the direction of the relationship, the finding supporting this relationship indicated that inflation affects welfare and is the cause of welfare.

After determining the direction of this relationship, regression analysis was performed to learn about its size. The regression results show that a one percent increase in inflation reduces welfare by 0.32 units. In the impulse-response analysis conducted to determine how many periods this relationship persists, it was found that the welfare series showed negative directional responses when a standard deviation shock occurred in the inflation series over one to many periods to support other analyses.

The results of the variance analysis to determine what % of variables are explained by itself and what % are explained by other variables also show us that inflation is an external variable that is not affected by welfare but rather by itself. On the other hand, welfare is affected by inflation, but the fact that the values of % are low indicates that the relationship between them is at small levels.

According to the findings obtained from our study, although inflation does not prevent welfare growth, it prevents the rate of welfare growth. In this way, continued growth and welfare growth in the inflationary environment increases the habit of the public to live together with the inflationary environment, and this causes politicians to ignore social reactions to fight inflation. Especially in periods of high inflation, meeting the savings deficit with foreign resources will make it possible to increase welfare even in an inflationary environment, which increases interest in external borrowing, but leads to a structural state of borrowing in the economy. In other words, even though it is a very strong relationship between inflation and welfare in a closed economy, achieving high growth rates through investments that will be made by using external resources through an open economy to compensate for the decline in welfare caused by inflation by hiding the decline in welfare caused by inflation allows countries to achieve high levels of welfare without reducing consumption with high inflation.

The results indicate that the acceleration of welfare growth in Türkiye is contingent upon the reduction of inflation rates to significantly lower levels. It is evident that inflation rates are considerably elevated in comparison to the averages of both the European Union and other OECD countries with which Türkiye has robust economic ties. In this context, attaining a level below 5%, which represents the average of the aforementioned country groups, in Türkiye will facilitate the advancement of welfare to a considerably higher level.

In this case, it is essential that the inflation problem is among the main priorities of economic policy in Türkiye. Instead of narrowing monetary and fiscal policies in the fight against inflation in Türkiye, it is necessary to first examine the nature of inflation very well and develop appropriate economic policies. Especially in raw materials, energy, intermediate and investment goods, external dependence process carries inflation to a structural point in Türkiye. It is because on the one hand, keeping interest rates high to ensure capital inflows, on the other hand, fluctuations in exchange rates and depreciation of the national currency create a serious environment of cost inflation. In addition, if competitive conditions are appropriate in the factor market, it is expected that labor wages will be determined according to labor productivity. However, according to world conditions, low labor productivity in Türkiye also makes wage levels an important cost element. In addition,

the fact that capital entering from abroad triggers demand inflation can lead to further deterioration of price stability along with cost and demand inflation. As a result, it can be stated that ensuring price stability in Türkiye depends on solving existing structural problems while these structural problems can be overcome by medium and long-term measures.

References

- Aiyagari, S., Rao Braun, R. & Anton Eckstein, Z. (1998). Transaction Services, Inflation, and Welfare. *Journal of Political Economy*, 106(6), 1274-1301. <https://doi.org/10.1086/250047>.
- Bailey, M. J. (1956). The welfare cost of inflationary finance. *Journal of political Economy*, 64(2), 93-110.
- Chen, Yongwei Li, Tao Shi, Yupeng & Zhou, Yilun (2014). Welfare Costs of Inflation: Evidence from China. *Social Indicators Research*, 119(3), The First Six Articles Belong to the Special Issue: Consumer Finance and Social Indicators in China, pp. 1195-1218. DOI:10.1007/s11205-013-0553-y.
- Cheung, Yin-Wong & Lai, S. Kon. (1995). Lag Order and Critical Values of the Augmented Dickey-Fuller Test. *Journal of Business & Economic Statistics*, 13(3), 277-280. <https://doi.org/10.2307/1392187>.
- Chiu, J. & Molico, M. (2011). Uncertainty, Inflation, and Welfare. *Journal of Money, Credit and Banking*, 43(2), 487-512. <https://doi.org/10.1111/j.1538-4616.2011.00448.x>.
- Chu C., Angus & Lai, Ching-Chong (2013). Money and the Welfare Cost of Inflation in an R&D Growth Model. *Journal of Money, Credit and Banking*, 45(1), 233-249.
- Craig, B., & Rocheteau, G. (2008). Inflation and welfare: A search approach. *Journal of Money, Credit and Banking*, 40(1), 89-119.
- Cysne, P. R. (2003). Divisia Index, Inflation, and Welfare. *Journal of Money, Credit and Banking*, 35(2), 221-238.
- Dickey, A. D. & Fuller, A. W. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431. <https://doi.org/10.2307/2286348>.
- Enders, W. (2010). *Applied Econometric Time Series*. (3thed.). New York: Wiley.
- Engle, F. R. & Granger, C. W. (1987). Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 55(2), 251-276. <https://doi.org/10.2307/1913236>.
- Fernández, V. C. (1999). Inflation and welfare: an application to Chile. *Cuadernos de economía*, 519-544.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438. <https://doi.org/10.2307/1912791>.
- Head, A. & Kumar, A. (2005). Dispersion, Inflation and Welfare. *International Economic Review*, 46(2), 533-572.
- Hicks, J. R. (1941). The rehabilitation of consumers' surplus. *The Review of Economic Studies*, 8(2), 108-116.
- Isigocok, E. (1994). *Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını.

- Janiak, A. & Monteiro, S. P. (2011). Inflation and Welfare in Long-Run Equilibrium with Firm Dynamics. *Journal of Money, Credit and Banking*, 43(5), 795-834.
- Jovanovic, B. (1982). Inflation and Welfare in the Steady State. *Journal of Political Economy*, 90(3), 561-577.
- Kimbrough, K. P. (1986). Inflation, employment, and welfare in the presence of transactions costs. *Journal of Money, Credit and Banking*, 18(2), 127-140.
- Krugman, P. R., Persson, T., & Svensson, L. E. (1985). Inflation, interest rates, and welfare. *The Quarterly Journal of Economics*, 100(3), 677-695.
- Love, R. F. David & Wen, J.-F. (1999). Inflation, Welfare, and the Time-Costs of Transacting. *The Canadian Journal of Economics / Revue canadienne d'Économique*, 32(1), 171-194.
- Lucas, E. R. (2000). Inflation and Welfare. *Econometrica*, 68(2), 247-274.
- Mushtag, S., Rashid, A. & Qayyum, A. (2012). On the Welfare Cost of Inflation: The Case of Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 51(1), 61-96.
- Pesaran, M. H. & Shin, Y. (1995). *An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis*. 9514. Faculty of Economics. University of Cambridge.
- Phelps, E. S. (1965). Anticipated inflation and economic welfare. *Journal of Political Economy*, 73(1), 1-17.
- Phillips, C.B. Peter & Perron, Pierre (1988). Testing for Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Pigou, A.C. (1962). *The Economics of Welfare* (4th ed.). Macmillian. Londra.
- Sevuktekin, Mustafa & Cinar, Mehmet (2014). *Ekonomik Zaman Serileri Analizi Eviews Uygulamalı* (4th extended ed.). Bursa: Dora Yayınları.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica: journal of the Econometric Society*. 48(1), 1-48. <https://doi.org/10.2307/1912017>.
- Tari, R. (2011). *Ekonometri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Tümtürk, O. (2017). Enflasyon'un Türkiye için Refah Maliyeti. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 115-122.
- Waud, R. N. (1970). Inflation, Unemployment, and Economic Welfare. *The American Economic Review*, 60(4), 631-641.

Mısır'ın Oluşumu: MÖ 4. Binyılda Susa ve Sümer'in Yukarı Mısır ve Aşağı Nübye Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir İnceleme*

The Making of Egypt: A Review of the Influence of Susa and Sumer on Upper Egypt and Lower Nubia in the 4th Millennium B.C.

Yazar: Henry Sidney SMITH
Çeviren: Eray KARAKETİR **

Öz

Çalışmada İran'daki Susa I, II, III Dönemi kültürleri ile Mezopotamya'daki Ubeyd, Uruk ve Cemdet Nasr Dönemi kültürlerinin, Yukarı Mısır ve Aşağı Nübye'deki Nakada kültürü üzerindeki etkileri incelenmiştir. İncelemenin yapılmasında, İran ve Mezopotamya'da keşfedilen silindir mühür ve mühür baskıları ile Yukarı Mısır ve Aşağı Nübye'de keşfedilen duvar resimleri, fildişi ve altın kaplı bıçak sapları ve gürz parçaları gibi arkeolojik eserlerden faydalanılmıştır. Söz konusu arkeolojik eserlerin karşılaştırılması sonucunda Yukarı Mısır ve Aşağı Nübye'de bulunan arkeolojik eserler ile İran ve Mezopotamya'da ortaya çıkarılan arkeolojik eserlerin sanat özellikleri bakımından benzer oldukları anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra İran ve Mezopotamya'da ortaya çıkarılan arkeolojik eserlerin, Yukarı Mısır ve Aşağı Nübye'de keşfedilen arkeolojik eserlerden daha erken dönemlere ait oldukları saptanmıştır. Bu kronolojik farklılık göz önünde bulundurularak arkeolojik eserler arasındaki benzerliklerin, sıradan bir ticaret ilişkisi veya tesadüfi bir kültürel yakınlıktan kaynaklanmadığı ileri sürülmüştür. Yukarı Mısır ve Aşağı Nübye coğrafyası üzerindeki belirgin bir İran ve Mezopotamya kültürel etkisinin, söz konusu benzerliklerin asıl sebebinin meydana getirdiği iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski Mısır, Nübye, Proto-Elam, Susa, Sümer.

Abstract

In the study, the effects of the Susa I, II, III Period cultures in Iran and the Ubaid, Uruk and Jemdet Nasr Period cultures in Mesopotamia on the Naqada culture in Upper Egypt and Lower Nubia were analysed. Archaeological artefacts such as cylinder seals and seal impressions discovered in Iran and Mesopotamia, wall paintings, ivory and gold plated knife handles and mace fragments discovered in Upper Egypt and Lower Nubia were used in this study. As a result of the comparison of these archaeological artefacts, it has been understood that the archaeological artefacts found in Upper Egypt and Lower Nubia and the archaeological artefacts unearthed in Iran and Mesopotamia are similar in terms of artistic characteristics. In addition, it has been determined that the archaeological artefacts discovered in Iran and Mesopotamia belong to earlier periods than the archaeological artefacts discovered in Upper Egypt and Lower Nubia. Considering this chronological difference, it has been argued that the similarities between the archaeological artefacts do not originate from an ordinary trade relationship or a coincidental cultural proximity. It has been claimed that a distinct Iranian and Mesopotamian cultural influence on the geography of Upper Egypt and Lower Nubia is the main reason for these similarities.

Keywords: Ancient Egypt, Nubia, Proto-Elamite, Susa, Sumer.

* İngilizceden Türkçeye tercüme edilen makalenin orijinal künyesi şu şekildedir: H. S. Smith (1992). "The Making of Egypt: A Review of the Influence of Susa and Sumer on Upper Egypt and Lower Nubia in the 4th Millennium B.C.", Renée Friedman and Barbara Adams (Eds.). *The Followers of Horus: Studies Dedicated to Michael Allen Hoffman 1944-1990*, (Egyptian Studies Association Publication No. 2: Oxbow Monograph 20), Oxford: Oxbow Books, p. 235-246. Ayrıca makalesini Türkçeye tercüme edip yayımlayabilmem için verdiği resmi izin dolayısıyla Prof. Henry Sidney Smith'e çok teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

** Dr., Eski Çağ Tarihçisi, Nevşehir/Türkiye. karaketireray@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0452-7622

1. Giriş

Petrie'nin Mısır'ın Hanedan uygarlığının Susiana ve Sümerya'dan¹ gelen doğulu istilacılardan oluşan bir "Hanedan Irkı"nın işi olduğu tezi (örneğin, Petrie 1939), uzun yıllar boyunca haklı olarak Kuzeydoğu Afrika'nın yerli bir gelişimi olduğu hipotezi lehinde terk edilmiştir (örneğin, Hoffman 1980). Ancak mevcut eğilimler, bence Susa ve Sümer'in Nakada IId-IIIb Dönemi'nde Yukarı Mısır ve Aşağı Nübye üzerindeki etkisinin doğasının gereğinden fazla ihmal edilmesine yol açmıştır (Kaiser 1957).² Michael Hoffman'ın ve Hierakonpolis'teki çalışmalarının bir hayranı olarak bir Mısır Prehistoryacı ya da bir Sümerolog olmasam da onun anısına, ardıllarının da en az onun kadar keskin bir şekilde eleştireceklerine güvenerek sorunu gözden geçiren bu makaleyi sunuyorum.

Yukarı Mısır ve Aşağı Nübye'den gelen materyal son derece iyi tanımlanmıştır. Bu materyal, Hierakonpolis'teki Mezar 100'de keşfedilen duvarlar resimleri, fildişi ve altın kaplı bıçak sapları, arduvaz paletleri, taş güzr başları ve tütsü kapları ile altın bir güzr sapını süsleyen kabartmalı sahnelerden meydana gelmektedir. Bunların çoğunun iyi örneklerine, benim esas olarak atıfta bulunduğum Asselberghs'te (1961) (ACB olarak kısaltılmıştır) yer verilmiştir. Bu eserlerin boyutu, cilası ve dekoratif karakteri, bunların esasen pratik kullanıma yönelik olmadıklarını; törensel ve/ya da adak amaçlı nesnelere olduklarını göstermiştir. Williams ve Logan (1987) yakın zamanda, buluntuların çoğunluğunu süsleyen sahnelerin; Firavunlar Dönemi Mısır'ının krallık mitolojisinin merkezinde yer alan kraliyet temaları döngüsüne ait olduğunu, ikna edici bir şekilde yeniden doğrulamışlardır. Bu temalar arasında kraliyet avı ve hayvanlar üzerindeki hâkimiyet, düşmanlar karşısında zafer ve onların kurban edilmesi ritüeli, saray cephesine doğru süslenmiş teknelerle geçit töreni düzenlenmesi ve bir kraliyet festivali bulunmaktadır; bunların ayrıntılı yorumlarına katılıp katılmamak kişilere göre değişiklik gösterse de bu kadarlık kısmının netliği konusunda şüphe yoktur.

Susyana ve Sümer'deki ilgili materyalin neredeyse tamamı silindir mühürlerdeki sahnelerden ya da bunlara ait mühür baskılarından oluşmaktadır.² Bunlar, mühürlerin ve üzerlerindeki tasarımların kökeni, tarihlenmesi, illüstrasyonu ve tartışması için güvendiğim başarılı bir çalışmada (Amiet, 1980) toplanmıştır. Okuyucuya kolaylık sağlamak amacıyla Amiet'in çalışmalarında (AGMA olarak kısaltılmıştır) yer alan en alakalı mühürlerden bir seçki çoğaltılmıştır.³ Bu küçük, çok kullanılan mühürler, açıkça Mısır tören eşyalarından çok farklı, pratik bir karaktere sahip nesnelere aittir. Ancak, üzerlerine kazınmış sahnelerin önemli bir kısmı, hayvanları avlayan veya onlara hâkim olan ilahi kahraman veya hükümdar figürlerini, büyük hayvanların daha küçük hayvanlara saldırmasını, teknelerde veya yaya olarak tapınak cephesine doğru ilerleyen alayları veya diğer ritüel sahneleri temsil etmektedir. Bu kahraman figürleri arasında Gılgamış şüphesiz yarı tanrısal prototip olarak yer almaktadır. Dolayısıyla sahneler, Mısır 'kraliyet çevresi'nin de dâhil olduğu, ilahi ve insani faaliyetler arasında kalan alana aittir. Bu nedenle, benim görüşüme göre, karşılaştırma yapmakta haklı olduğumuz ortaya çıkmıştır. Susa ve İran'ın iç bölgelerinde kullanılan mühürler ve mühür baskıları (bkz. Harita 3) Arkaik Öncesi ve Arkaik Susa evrelerine; Sümer'dekiler ise esas olarak Ubeyd, Cemdet Nasr ve Hanedanlık Öncesi Dönem'e tarihlenmektedir. O halde mevcut karşılaştırmalı kronolojiye göre malzemenin

¹ Bu cildin okurları literatüre aşina olacağından, bu makalede referanslar en aza indirilmiştir. Petrie'nin tezi birçok kez farklı biçimlerde yeniden ifade edilmiştir.

² Bu makalede gerçekte Mısır ve Aşağı Nübye'de bulunan Susa/Sümer tipi mühürleri ve mühür baskılarını ya da bunların Mısır'da üretilen yerel taklitlerini şüphesiz ilginç ve önemli olsalar da tartışmıyorum. Profesyonel bir değerlendirme için bkz. Boehmer (1974).

³ 1-26 arasındaki şekillere ait çizimler, P. Amiet, *La Glyptique Mesopotamienne Archaique*, CNRS, Paris'ten (metinde AGMA) alınmıştır.

kökünü Mısır'dakinden daha erkendir;⁴ daha geç tarihli mühürlerin ya da mühür baskılarının alıntılındığı yerlerde amaç, erken bir tasarımı daha eksiksiz bir şekilde açıklığa kavuşturmadır.

Benzerliklerin hemen hepsi daha önce yalnızca Petrie tarafından değil, Frankfort (1939), Kantor (1965), Boehmer (1974), Amiet (1980) ve birçok diğer yazar tarafından da işaret edilmiştir. Bunların varlığı kabul edilmekle birlikte, yorumlanması değişiklik göstermektedir. Bu makalenin amacı, bunların kültürel durum benzerliğine ya da ticarete atfedilemeyecek kadar güçlü olduğunu; her bölgenin kahraman/hükümdar mitolojisinin yapısında üstü kapalı olarak bulduklarını, önemli kültürel etkileşime işaret ettiklerini ve bu etkileşimde Sümer ve özellikle Susa'nın öncelikli olduğu sonucuna varılması gerektiğini iddia etmektedir.

2. Hayvanların Terbiyecisi ve Düşmanlara Karşı Zafer Kazanan Kahraman/Hükümdar

Ünlü *héros dompteur* motifi, muhtemelen en erken ve açıkça kanıtlanmış biçimiyle, Susa'da, Susa I yerleşiminden sonraki Orta Seviye'de bulunan yuvarlak düğme mühürler ve baskılar üzerinde görülmektedir. Kahraman, iki aslanı (AGMA: levha 6.120, 119A=şekil 3), iki grup yılanı (AGMA: levha 6.118=şekil 2) ya da daha az belirgin olan diğer canlı çiftlerini (AGMA: levha 6.117=şekil 1) evcilleştirirken gösterilmiştir. Alternatif olarak ya kahramana yalvarır (AGMA: levha 6.121) ya da onun önünde diz çöker gibi görünen egemen insan figürleri yer almıştır (AGMA: levha 6.122-3=şekiller 4-5). Açık bir şekilde, güç ya da zehirli yaratıkları evcilleştirmek ve insan düşmanlarını yenmek birbirlerinin metaforlarıdır. Kahraman, bu Susa sahnelerinde düzenli olarak tepesinde bir taç bulunan yüksek dışbükey bir başlık (AGMA: levha 6.121-3) ya da boynuzlu bir hayvan maskesi (AGMA: levha 6.117-120) takmıştır. AGMA: levha 6.122=şekil 4'te ikinci bir figür, ön tarafında bir yılan başı, arka tarafında ise bir yılan kuyruğu bulunan soğan şeklinde bir başlık giymiştir. AGMA: levha 6.123=şekil 5'te kahramanın yüzünün önünde bir çiçek belirlemektedir. Sahada başka yaratıklar da ortaya çıkmaktadır. Bunlardan en dikkate değer olanlar, AGMA: levha 6.117=şekil 1 ve AGMA: levha 6.123 =şekil 5'te görülen testere balığıdır. İkiz yılanları ya da geyikleri evcilleştiren maskeli ya da başlıklı kahraman motifine, Tepe Giyan'daki çağdaş bir başka İran mühür serisinde (AGMA: levha 7.145-156=şekil 6-10) de rastlanmaktadır. Bu seriye ait başka bir levhada (AGMA: levha 7.148=şekil 8) ise; bir tarafta yılanları evcilleştiren hükümdar, diğer tarafta birbirine dolanmış iki yılan ile karşılaşmaktadır.

Susa'da gerçek silindirik mühür ilk kez Arkaik Dönem'de kullanılmaya başlanmıştır. Kahramanın, aslanları (AGMA: levha 14.239=şekil 11) geyikleri (AGMA: levha 14.241) ya da yılanları (AGMA: levha 14.238) evcilleştirdiği sahneler ya tek başına ya da fantastik yaratıklarla (AGMA: levha 14.236) birlikte tasvir edilmiştir. Kahramanın, diz çökmüş, yalvaran bir esire yaklaştığı (AGMA: levha 14.231) ya da arkasında bir aslan olan yalvaran kişinin başına elini uzattığı bir sahneyle (AGMA: levha 14.284-5) benzerlik göstermektedir. Boyunlarından birbirine dolanmış leopar başlı aykırı yaratıkları tutan bir insan figürünün yer aldığı mühür özellikle ilginçtir (AGMA: levha 14.240=şekil 12). Bu fantastik yaratıklar, düşmanı ya da kötü güçleri temsil etmektedir. Susa'daki diğer Arkaik mühürler, kahramanla paralellik içinde bir aslanı tasvir etmektedir. Örneğin, bir aslanın başka bir memeli üzerindeki hâkimiyetini gösteren bir mühür, bir kahramanın büyük bir kertenkeleye hâkim olmasıyla aynı ölçekte yer almaktadır (AGMA: levha 14 bis.I). Bu nedenle, diğer hayvanları avlayan aslanların sahneleri, (AGMA: levha 14 ter. A, D, F, I) kahramanın düşmanını mağlup etmesinin metaforları olabilir. Nitekim bu metafor, ayakta duran bir boğa kahramanın yan yana iki aslana hükmettiği ve ayakta duran bir aslan kahramanın iki boğaya hükmettiği Proto-Elam Dönemi'ne ait bir mühürde açıkça ortaya çıkmıştır (AGMA: levha 38.585, bkz. 586). Diğer dikkate değer

⁴ Her ne kadar uygun olsa da, şu anda bazı yönleri incelenmekte olan İran, Sümer ve Mısır'daki Tarih Öncesi dönemlerin karşılaştırmalı kronolojisini burada tekrar tartışmak mümkün değildir.

özellikler, aslanlar ve boğalarla paralel olarak kanatlı ya da başka şekilde akbabaların ortaya çıkması (AGMA: levha 15.246, 248, 251=şekil 13) ve grifonun baskın bir aslanla birlikte görülebmesidir (AGMA: levha 14 bis.M=şekil 14, bkz. N=şekil 15).

Şekil 1=AGMA: levha 6.117

Şekil 2=AGMA: levha 6.118

Şekil 3=AGMA: levha 6.119A

Şekil 4=AGMA: levha 6.122

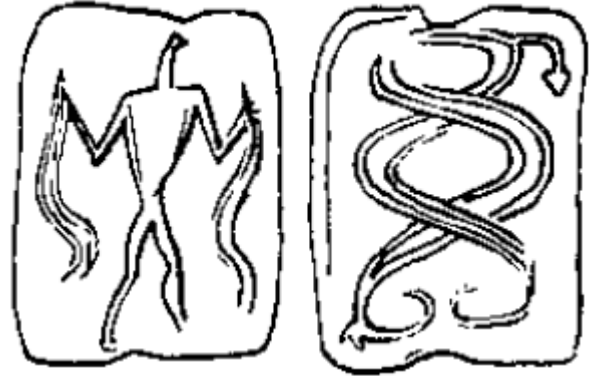
Şekil 5=AGMA: levha 6.122

Şekil 6=AGMA: levha 7.146

Şekil 7=AGMA: levha 7.147

Şekil 8=AGMA: levha 7.148

Şekil 9=AGMA: levha 7.149

Şekil 10=AGMA: levha 7.151

Şekil 11=AGMA: levha 14.239

Héros dompteur figürünün⁵ ana özellikleri, Arkaik Öncesi ve Arkaik Susa'da zaten yer almıştır. Burada onun zengin gelişim sürecinin Sümer'deki izlerini sürmeye gerek duyulmamıştır. Zira Diyala üzerinde yer alan Tel Asmar'daki Kare Tapınak'ın ilk mühürlerinde (AGMA: levha 7.152) ve Uruk'ta (AGMA: levha 13 bis.O, bkz. N) Susa'dakiyle hemen hemen aynı biçimde ortaya çıkmış ve daha sonra gelişmiş biçimiyle Arkaik Sümer mühür sanatının en yaygın motifi haline gelmiştir (AGMA: levha 64 ve devamı. 'Style de Para', Ur Kraliyet Mezarları Dönemi).

Héros dompteur figürünün Mısır'daki en erken görünümü, Hierakonpolis'teki Mezar 100'de ünlü duvar resminin sol alt sahnesinde ortaya çıkmıştır. Bir figür, neredeyse kesinlikle aslanlara çağrışım yapan kedigillerden iki hayvanı Susa mühürlerinde (ACB: levha XXIV.33) olduğu gibi aynı merkezi yan konumda, kolları boyunlarına kadar kaldırılmış şekilde göstermiştir. Genellikle Nakada II'nin sonlarına tarihlenen bu tasvirde, muhtemelen orada gösterilen diğer hükümdar figürlerinde olduğu gibi herhangi bir başlıkla karşılaşmamıştır. Solda, bağlı, diz çökmüş üç tutsağa gürz ile vuran bir figür gösterilmektedir. Ayrıca, sopalarıyla birlikte duran iki figür de onları izlemektedir. Bu sahne için, *héros dompteur* figürünün bir metafor olarak yorumlanabileceği belirtilmektedir. Daha sonraki tek kesin benzerlik, Cebel el-Irak bıçak sapının ön yüzündeki ünlü sahnede göze çarpmaktadır. Üslup açısından muhtemelen Nakada III'a tarihlendirilebilecek olan figürün, yüzü ve ayakları profilden görünen, anvelop etekli, dolgu şeritli yuvarlak bir başlıkla gösterilen Susa örneklerine daha da çarpıcı bir şekilde benzediği anlaşılmıştır. Amiet bunu çok makul bir şekilde, Uruk dikilitaşında aslanlara mızrak fırlatan ve onları avlayan hükümdar figürünün giydiği başlıkla karşılaştırmıştır (ACB: levha XXXIX.56, XL.57; AGMA: levha 40.611, 613). Aşağıda, Susa mühürlerinde olduğu gibi bir aslanın, başka bir canlıya (hasarlı) arkadan saldırısı tasvir edilmiştir (örneğin, AGMA: levha 14.233, 214, burada, önemli ölçüde, dağ keçisi avının ve levha 14 ter.A'nın üzerinde bağlı, diz çökmüş bir figür gösterilmiştir). Bıçak sapının arka tarafındaki sahnelerden birisinde bir esire gürz ile vuran, diğerlerinde ise esirleri sopalarla döven (ACB: levha XXXVIII.55, XLI.58) figürler (sol üstte) gösterilmiştir. Tasvirlerin Arkaik Susa mühürlerindeki savaşçı ve esir figürlerine benzerliği dikkat çekicidir (bkz. AGMA: levha 17.279). Bu tasvirlerin aşağısında, sıkça tartışılan, Hanedanlık Öncesi Sümer mühürleriyle (örneğin, AGMA: levha 46.655=şekil 25, arka tarafı Cebel el-Irak bıçak sapındakiyle aynı direk ve çapraz payandaları sunar ve ön ve arka kısımlar, başlık süsleriyle birlikte benzer bir kavisli profile sahiptir.) açık benzerlikler taşıyan, yüksek ön ve arka kısımlara sahip gemiler yer almaktadır. Gemilerin altındaki can çekişen ve ölü düşman figürleri, bir Uruk mührü üzerindeki figürlerle duruş açısından benzerlik

⁵ Susa/Sümer mühürlerinde egemen figür, Gılgamış modelinde yarı tanrısal bir kahraman olarak yorumlanmış (Amiet, 1980) ve Mısır anıtlarında kralı temsil etmiştir. Kanaatimce bu farklılık tezimi geçersiz kılmaz. Susa/Sümer'deki kahraman figürlerinin tanrısal dünyasına ait olan motiflerin, Mısır'daki ilahi kral figürüne aktarıldığını ileri sürüyorum.

taşımaktadır (AGMA: levha 13 bis.M). Burada yine *héros dompteur* figürü ve saldıran aslanın arka taraftaki zafer sahnesiyle tematik bağlantısı kurulmuştur.

Şekil 12=AGMA: levha 14.240

Şekil 13=AGMA: levha 14.25

Şekil 14=AGMA: levha 14 bis.M

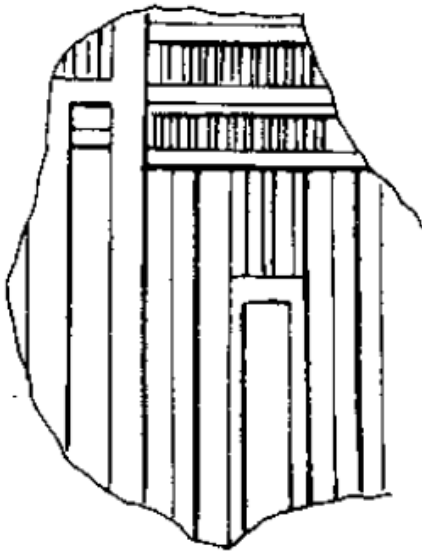
Şekil 15=AGMA: levha 14 bis.N

Hierakonpolis'teki Erken Hanedanlık Dönemi'ne ait Narmer Paleti'nde, Beyaz Taçlı Kral'ın düşmanına gürz ile vurduğu sahne ön yüzde yer alırken, ters tarafta, tabanında bir boğanın bir tahkimat duvarını devirdiği sahne ve ayrıca ortasında, boyunlarına bağlı halatlar bulunan iki adamın, birbirlerine dolanmış boyunları olan leopar başlı canavar figürlerini tutmaları sahnesi, Susa'dan halihazırda alıntılanmış olan sahneyle çokça benzerlik göstermektedir. (AGMA: levha 14.240=şekil 12; Uruk'ta yer alan Kızıl Tapınak'taki canavarlar için bkz. levha 11.201). Oxford'daki iki av köpeği kabartmasıyla çerçevelenen Hierakonpolis paletinde (ACB: levhalar LXX.127-LXXI.128), ön yüzde ceylanı avlayan aslanlar ile arka yüzde bir dağ keşisini avlayan bükülmüş boyunlu leopar başlı canavarlar arasında aynı tematik bağlantı görülmelidir. Ayrıca aynı palette geyiklere saldıran aslanlar da yer almıştır. Paletin arka yüzündeki vahşi boğaya saldıran bir grifon tasvirinin, AGMA: levha 14 bis.M=şekil 14'teki bir Susa mührüyle hemen hemen aynı türde ve aynı içerikte olduğu fark edilmiştir. Bunun bir tesadüf olmaktan oldukça uzak olduğu değerlendirilmiştir. Aynı tematik bağlantı, Oxford 'Savaş Alanı Paleti'nde (ACB: levha LXXXVI.151) ayakta duran figür ile tutsakları ön tarafa iten kraliyet sembolleri ve ortadaki aslan figürü ile avlarını yiyen akbabalar arasında da kurulmalıdır. Ayrıca belki de arka tarafta bir palmye ağacının her iki yanında duran Doğu Afrika antiloplarının barışçıl bir anlam taşıdığı da düşünülebilir. Dolayısıyla bu bağlamda Susa mühründe (AGMA: levha 15.251=şekil 13) aslan ve boğalar ile birlikte yer alan kanatlı akbabaların, Uruk levhasındaki (AGMA: levha 13 bis.I) av arayan kanatlı akbabaların ve bükümlü boyun motifinin (AGMA: levha 13 bis.K; bkz. levha 26.424) birleşimi göz ardı edilemez. Keza, Cebel et-Tarif'te keşfedilen altın bıçak sapının (ACB: levha XXXIII.46, XXXIV.47) arka yüzünde geyikleri ve diğer canlıları avlayan aslan ve grifon figürleri, sapın ön yüzünde

çiçekleri çevreleyen iç içe geçmiş yılan motifleriyle tematik olarak bağlantılı olmalıdır. Bu motif aşağıda ayrıntılı şekilde tartışılacak olan Susa'da ele geçmiş bir Arkaik mühürle (AGMA: levha 14bis.E=şekil 36. Ayrıca bkz. University College London'daki Petrie Mısır Arkeolojisi Müzesi (şekil 37) ve Berlin bıçak sapları, ACB: levha XXXV.49-50, levha XXXVI.51-2) tam olarak benzerdir.

3. Tapınak/Sarayın Cephesi ve Ona Doğru Yapılan Geçit Törenleri

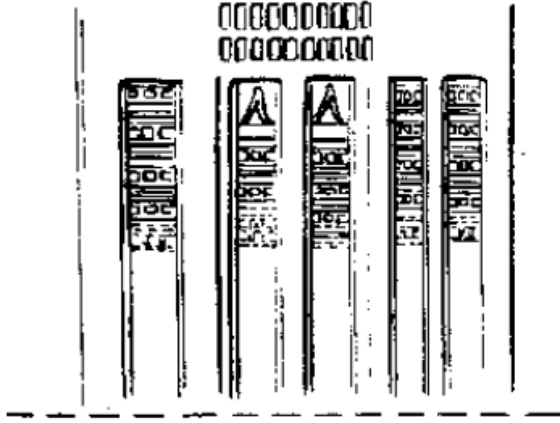
Frankfort (1939), uzun zaman önce Susa/Sümer silindir mühürlerindeki bina cephelerinin tasvirleri ile Mısır 'saray cephesi' motifi arasındaki yakın benzerliğe işaret etmiştir. İlginç bir şekilde, en belirgin benzerlikler en eski silindir mühürlerde ortaya çıkmaktadır. Uruk'taki Kızıl Tapınak'ta (tabaka IVa-b, AGMA: levha 11.200=şekil 16) bulunan bir mühürde tüm temel unsurları görebilmek mümkündür. Bu temel unsurlar, ana kapı, kapının hemen yanındaki girintili paneller, üstteki kafesli pencere tasarımı, niş içinde yer alan çıkıntılı panelli blok ve üst tarafa yakın bir yerde bulunan 'kapı rulosu' (dürülmüş bir tür hasırı temsil eder) şeklindedir. Susa'da keşfedilen bir Arkaik mühürde (AGMA: levha 16.274=şekil 17), nişli paneller, pencere ve 'kapı rulosu'nun üzerinde bir çift aslan bulunurken, yukarıda söylenenler dikkate alındığında anlamlı bir şekilde binaya bakan bir grifon yer almaktadır. Başka bir Arkaik Susa mühür baskısında (AGMA: levha 16.272=şekil 18) cephe beş niş ve pencere ile gösterilmektedir. İki iç nişin tepesinde, Mısır saray cephesi motifinde kapıyı çevreleyen nişlerin tepesinde düzenli olarak görülen iç içe geçmiş lotus motifinin bir benzeri olan çiçek deseni ortaya çıkmaktadır. Aynı ikna edici ayrıntı, iç içe geçmiş lotusların doğrudan kapının üzerinde durduğu, burada yatay ahşap çapraz çubuklarla arkadan gösterilen (yine Mısır ahşap kapılarının bir özelliği) Hanedanlık Öncesi Sümer mühüründe (AGMA: levha 23.385=şekil 19) çok açık bir şekilde gösterilmiştir.

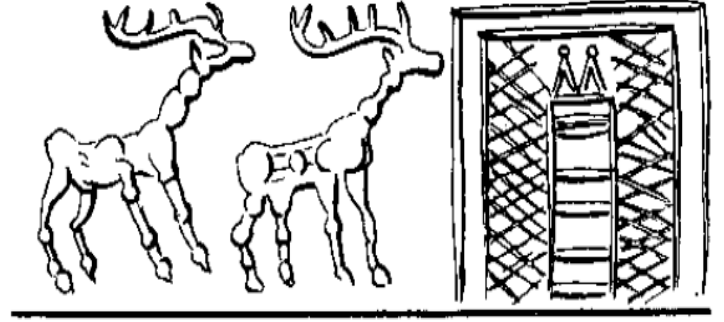
Şekil 16=AGMA: levha 11.200

Şekil 17=AGMA: levha 16.274

Şekil 18=AGMA: levha 16.272

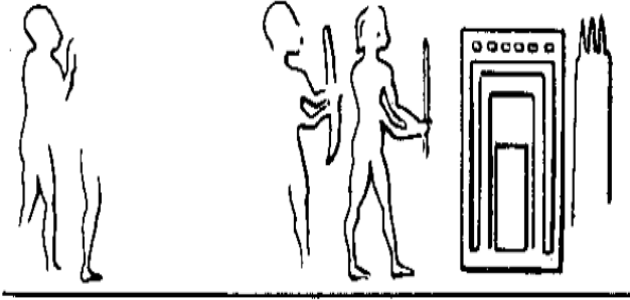
Şekil 19=AGMA: levha 23.385

Hem erken mühürlerde (örneğin Uruk tabaka V-IV, AGMA: levha 11.202) hem de Hanedanlık Öncesi mühürlerde (örneğin AGMA: levha 23.386, 389) daha az sayıdaki tam betimlemeler açıkça aynı ayrıntıyı temsil etmiştir.

Kesinlikle tapınak olarak tanımlanacak olan bu tip binalar ya da çeşitleri (Amiet, 1980), geçit törenlerinin ya da ritüel nitelikli etkinliklerin amacı olarak gösterilmiştir. Uruk Tabaka V'te ele geçmiş bir mühürde (AGMA: levha 11.203B) en önde bir asa taşıyıcısı, onun arkasında kırık bir asa taşıyan hükümdar, rahip ya da saygın birisi, en arkada ise omuzlarında değerli ürünlerle dolu çantalar taşıyan üç figürden meydana gelen bir tören alayının binanın kapısına doğru gidişi tasvir edilmektedir. Söz konusu tasvir burada çizim olarak sunulmuştur. Uruk Tabaka IVb'de keşfedilmiş başka bir mühürde benzer asa taşıyıcıları kapıya yaklaşırken gösterilmiştir. Burada iki yanında, kheker frizli sarayı temsil eden Mısır hiyeroglifine oldukça benzeyen zirveleri olan bir bina yer almıştır (AGMA: levha 11.203A=şekil 20; Gardiner, 1957: İşaret O11).

Tapınağın önündeki hükümdar-rahibin daha net bir temsili, AGMA: levha 44.642=şekil 21'de, Mısır sarayının cephe motifinin keçe desenlerle çarpıcı bir şekilde gösterildiği, binanın önündeki hükümdar-rahibi tasvir eden Hanedanlık Öncesi kült sahnelerinin prototipi olan, daha sonraki bir Uruk mühründe (AGMA: levha 13 bis.A) ortaya çıkmış ve yine hepsi Mısır tarzına uygun olan çeşitli nişli temsillerde (AGMA: levha 47.664, 666, 668, 669) de fark edilmiştir. Bunlardan belki de en dikkat çekicisi (AGMA: levha 46.658=şekil 22), kapının üzerinde iki kuş figürü bulunan (? serekhteki kullanımını hatırlatıyor), birincisi asa taşıyan, arkadaki ikisi ise dıştan bakıldığında Mısır hiyeroglifleri mh (Gardiner, 1957: İşaret V22, kırbaç) ve k3'e (Gardiner, 1957: İşaret D28, kaldırılmış kollar) kesinlikle benzeyen kutsal semboller taşıyan üç insan figürünün olduğu mühür olmuştur. Bu tip tasvirlerde hayvanlar binanın cephesine yaklaşırken ya da önünde dururken, belki de kurban edilmek üzere gösterilmektedir (örneğin AGMA: levha. 12.214, Uruk tabaka III; levha 23, 385-7=şekil 17, 389; levha 24, 392-5; levha 26.427-8; levha 42.625, 627, 630-1, hepsi Hanedanlık Öncesi). Amacımız açısından daha da önemli olan, yüksek ön ve arka kısma sahip teknelerin binanın cephesine yaklaştığı sahnelerdir. Uruk Tabaka IV.a'ya ait en erken örnekte (AGMA: levha 13 bis.E=şekil 23), teknenin ön kısmına yakın bir yerde, bir asaya yaslanmış bir insan figürü ve binanın iki yanında bulunan kutsal semboller görülmektedir. Tel Billa'da keşfedilen özellikle güzel bir Hanedanlık Öncesi örneği (AGMA: levha 46.656=şekil 24), iki kapı nişinin her birinin üzerinde, kutsal sembollerle çevrelenmiş ve birbirine dolanmış iki lotus motifiyile süslenmiş binayı tasvir etmiştir. Buna göre sola doğru tekne yaklaşmış, yukarıda gösterilen lider figürü elini kaldırmıştır. Sağda ise ritüel (?) aletleri taşıyan üç insan figürü yer

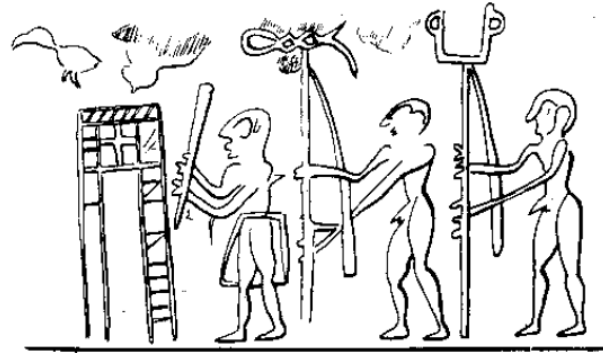
almıştır. Ayrıca bazen hayvanların da bulunduğu sade örnekler (AGMA: levha 46.657) açıkça aynı motifi temsil etmiştir.

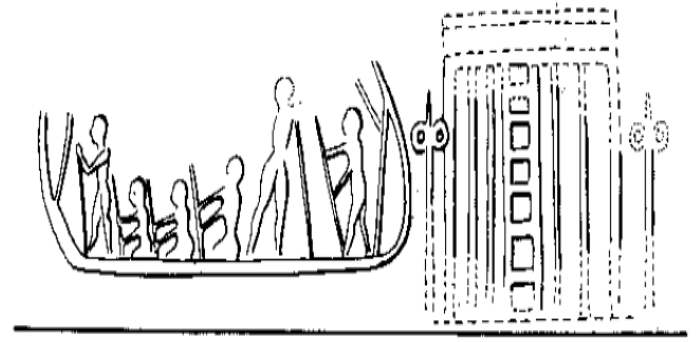
Şekil 20=AGMA: levha 11.203A

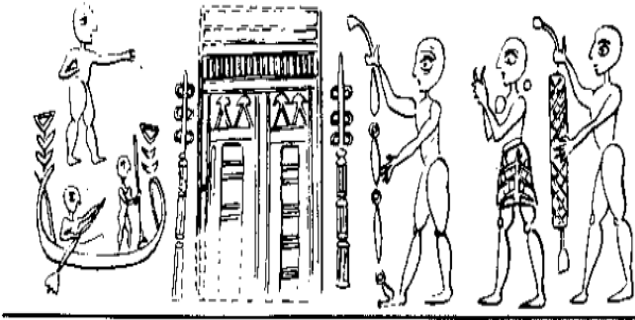
Şekil 21= AGMA: levha 44.642

Şekil 22=AGMA: levha 46.658

Şekil 23=AGMA: levha 13 bis.E

Şekil 24=AGMA: levha 46.656

Williams ve Logan (1987), saray cephesine doğru yapılan geçit törenlerinin Nakada III 'Kraliyet Dönemi'nde önemli bir unsur olduğunu çok açık bir şekilde göstermişlerdir. Hierakonpolis'te Mezar 100'deki resimde tekne alayları önemli bir unsur olmuştur. Muhtemelen dört tanesi tasvir edilmiştir. En az birinde, belki de daha fazlasında hükümdar, çatıyla örtülü bir barakada tipik bir çardağın altında otururken gösterilmiştir. Ancak herhangi bir bina ya da saray cephesi mevcut değildir (ACB: levhalar XXIV-V). Aynı şey, Cebeleyn'de keşfedilmiş, Torino Müzesi'nde bulunan tekstil parçaları üzerindeki muhtemelen daha eski sahneler için de geçerlidir. Metropolitan Müzesi'ndeki bıçak sapının arka yüzünde (Williams ve Logan, 1987), Beyaz Taç takan Firavun, hasır desenleri ve nişleriyle saray cephesi olduğu açıkça tanımlanan hasarlı

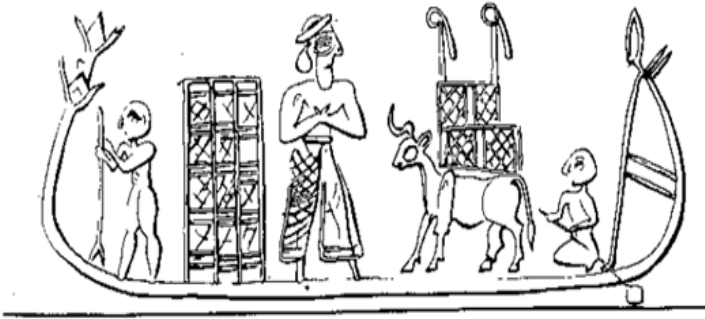
bir binanın önünde bir övgü ya da adak sunumu yaparken tasvir edilmiştir. Arkasında, aşağıda diz çökmüş bir dizi tutsak yer almıştır. Üst sırada ise; asaları taşıyan sakallı figürlerden oluşan bir alay bina cephesine yaklaşırken gösterilmiştir. Ön yüzde, firavun, muhtemelen Delta ile ilişkilendirilebilecek sembollerine benzeyen, yüksek arka kısma sahip bir teknenin içinde oturmuş haldedir (AGMA: levha 46.655=şekil 25'e açıkça benzer şekilde). Alt sırada, arkadaki teknede sakallı figürün bulunduğu bir tekne alayı, ilkel bir tapınağın yanından geçerken ya da ona yaklaşırken sahnelenmiştir. Williams ve Logan'ın (1987) işaret ettiği gibi burada da bıçağın sapının iki tarafı arasında tematik bir bağlantı ortaya çıkmıştır. Kustul'da bulunan Nübye'nin 'kraliyet' mezarlık alanında, L Mezarlığı'ndaki Mezar 24'te keşfedilen tütsü kaplarında (Williams, 1986: 138-45, levhalar 34, 38), saray cephesinin solunda erken bir tipte betimlenen üç teknede (Williams'ın restorasyonlarını kabul ediyorum) sırasıyla bağlı bir esir figürü, serekhli ve çiçekli Beyaz Taç takan bir kral ve sembol üzerinde şahin (?) başlı aslan figürü yer almaktadır. Bu, sadece kraliyet zaferi, ön cephedeki kraliyet alayı ve kraliyet sembolü olarak aslan temalarını birleştirmekle kalmamış, aynı zamanda Uruk IVa mühründeki (AGMA: 13 bis.E = şekil 23, bina cephesine yaklaşan teknedeki hükümdar), Proto-Elam mühründeki (AGMA: levha 38, 588, teknedeki aslan) ve Sümer Hanedan Öncesi mühürlerindeki (AGMA: levha 46.655, teknedeki hükümdar ile onun karşısında kutsal sembollere sahip kademeli bir binayı taşıyan bir boğa; 656=şekil 24, bina cephesine yaklaşan teknedeki figür) bazı unsurları birleştirmiştir. Aslanın önünde onu selamlayan bir insan figürü ve belirgin bir Susa/Sümer duruşuyla arka ayakları üzerinde duran bir geyik göze çarpmaktadır (bkz. AGMA: levha 11.196B). Ancak özellikle ilgi çekici olan, çok erken dönem Susa mühürlerinde hükümdar figürüyle birlikte tasvir edilen bir balık (AGMA: levha 6.121) ve diğer çok erken dönem Susa mühürlerindeki testere balıklarında olduğu gibi çentikli bir bıçağa benzeyen figürdür (AGMA: levha 6.117, 123=şekiller 1, 5). İyi bilindiği gibi, bu tür çentikli testere balığı bıçakları, tahmini olarak Kral Narmer'e tarihlenen Ashmolean Müzesi'ndeki ikinci Min heykelindeki kabartma bezemenin dikey bantlarında fark edilmiştir (Williams, 1988 tarafından eğrelti otu yaprakları olarak tanımlanmıştır) ve bir Helvan mühründe (Williams, 1988: 35-45) de olması mümkündür. Mezar 11'de keşfedilen ikinci bir Kustul tütsü kabı üzerinde (Williams, 1986: 145-6, levha 33) bina cephesine yaklaşan bir tekneye monte edilmiş bir şahin protomuna, muhtemelen içinde Beyaz Taçlı bir hükümdar ve bir esir figürü barındıran yüksek ön ve arka kısımlara sahip diğer tekneler eşlik etmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, yüksek ön ve arka kısımlara sahip tekneler kafilisi, Cebel el-Irak bıçak sapında zafer sahneleri, can çekişen ve ölü düşmanlarla birlikte ve hükümdarlar ya da yüksek rütbeli kişiler tarafından kullanılan çardak ve barakalara sahip Nil teknelerinin ikinci bir kafilisinde ortaya çıkmıştır. Yüksek ön ve arka kısımlara sahip tekne, Narmer Paleti'nin ön yüzünün üst sahnesinde, bir kraliyet alayı tarafından yaklaşılan, başları kesilmiş düşman figürlerinin üzerinde yeniden tasvir edilmiştir. Saray cephesi bu sahnede görünmese de yine de bir dikdörtgen, muhtemelen hiyeroglif işaretli bir bina, Narmer'in arkasında görünmektedir.

Özetle, Williams'ın ve Logan'ın 'Büyük Kraliyet Dönemi' unsurlarının çoğu, örneğin av, zafer, tekne ve muhtemelen kurban sunumu ile ilerleyen kraliyet, erken Susa/Sümer mühürlerindeki sahnelere benzetilebilir. Kahraman/hükümdar, her iki kültürde de güçlü yaratıklar, aslan, boğa, akbaba ve bu yaratıkların nüfuzundan aldığı kahraman karakteri ile temsil edilebilir.⁶ Cephesi tamamen benzer ayrıntılar gösteren bir bina,⁷ her iki kültürde de tekne alaylarının ve ritüel faaliyetlerinin hedefidir ve sahnelerde çok sayıda çarpıcı ortak ayrıntıya rastlanmaktadır. Bunlardan en dikkat çekici olanlar, boyunlarından birbirine dolanmış leopar başlı

⁶ Susa/Sümer mühürlerinde hâkim figür, Gılgamış modelinde yarı tanrısal bir kahraman olarak yorumlanmış (Amiet, 1980) ve Mısır anıtlarında kralı temsil etmiştir. Kanaatimce bu farklılık tezimi geçersiz kılmaz. Susa/Sümer'deki kahraman figürlerinin tanrısal dünyasına ait olan motiflerin, Mısır'daki ilahi kral figürüne aktarıldığını ileri sürüyorum.

⁷ Susa/Sümer'de panel duvarlı bina neredeyse kesinlikle bir tapınağı, Mısır'da ise bir kraliyet sarayını temsil etmiştir. Yine, Susa/Sümer'deki tanrının evinin biçimi Mısır'daki ilahi kralınkine dönüşmüşse, bu fark açıklanabilir.

yaratıklar, grifonlar, çiçeklerin etrafını saran iç içe geçmiş yılanlar ve testere balığı bıçağıdır. Sanatsal tasarım ve temsildeki genel benzerlikler dikkate alındığında -hayvanların tek sıra halinde gösterilmesi, malzemenin sıralar halinde düzenlenmesi, merkezi bir nesnenin yanında aykırı yaratıklara olan eğilim ve hatta belirli insan ve hayvan gruplarının çizimlerdeki benzerlik - buradaki kültürel durum benzerliği göz önüne alındığında, rastlantısal benzerliklerle ya da söz konusu mesafeler arasında ticaret yapmak için makul olabilecek bir tür tesadüfi temas ve taklitle karşı karşıya olduğumuza inanmak çok zordur. Yine de şüphe duyanlar, Sümer edebiyatındaki Gılgamış motifiyle haklı olarak karşılaştırılan Susa/Sümer mühürlerindeki 'kahraman' figürlerinin ve Yukarı Mısır ve Aşağı Nübye'de keşfedilmiş Nakada/Proto-Hanedanlık tören nesnelere üzerinde yer alan 'büyük dönem'deki kraliyet figürünün karşılaştırılması konusunda kesinlikle kuşku duyacak ve muhtemelen itiraz edeceklerdir. Bu karşılaştırmayı odak noktasına alan ve bize göre, savunduğumuz olasılığı büyük ölçüde güçlendiren şey, henüz ele alınmamış önemli bir ayrıntı, yani çiçektir.⁸

Şekil 25=AGMA: levha 46.655

4. Susa, Sümer ve Mısır'da Çiçek Motifi

Bu motifin Yakın Doğu'daki olası en erken görünümü, tek motif olarak ('Ubeyd' Dönemi'nin olası benzerlikleri için bkz. AGMA: Arbaciya'da bulunmuş levha 1.13 ve Tepe Gevra tabaka XIII'te bulunmuş 1.27) Şagir Bazar'da bulunan Halaf Dönemi'ne ait bir mühür üzerindedir (AGMA: levha 1.7=şekil 26, 6 taç yapraklı). Çiçek motifi daha sonraki Hanedanlık Öncesi Sümer mühür sanatında tek başına ortaya çıkmıştır. Örneğin, Uruk III. tabakada bir mühür üzerindeki kenar süslemesinin bir parçası olarak (AGMA: levha 12.212, 8 taç yaprak), Ur'da ele geçmiş 'soyut' bir motif olarak daireler içinde (AGMA: levha 51.709) ve Arkaik Dönem'e ait diğer birçok Ur mührünün sonlarında süs unsuru (AGMA: levha 51.712; 52.714; ayrıca bkz. 63.850, 'geçiş dönemi', hepsi 8 taç yapraklı) olarak yer almaktadır. Bu son üçünün hepsinin ana tasarımlarında zafer betimlemelerinin bulunduğu unutulmamalıdır. Bu örnekler, tasarımın merkezi şemsiyeli ve değişken sayıda taç yapraklı bir çiçeği (muhtemelen gül) temsil ettiğini açıkça göstermiştir. Çiçekler 'kutsal hayvan sürüleri' tarafından yenen ya da onlara sunulan saplarda gösterilen örneklerle karşılaştırıldığında doğrulanabileceği gibi çoğunlukla 6-8 taç yapraklıdır (AGMA: levha 41.619; 43.636B, 638, Hanedanlık Öncesi, hepsi 8 taç yapraklı; 122.1628, Cemdet Nasr, 6 taç yapraklı).

Ancak bizim amacımız açısından yararlı örnekler, çiçeklerin diğer motiflerle birlikte ortaya çıktığı yerdir. Çiçek motifi en eski zamanlardan beri av olarak avlanan hayvanlarla bir arada tasvir edilmektedir. Örneğin, Tepe Gevra tabaka XVII'de keşfedilen bir düğme mührünün üzerinde bir geyik ile (AGMA: levha 1, 20= şekil

⁸ Birçok yazar bu motifi 'rozet' olarak adlandırır ve bu doğru olabilir. Ancak Williams bunu bir palmye ağacının yukarıdan görülen tacı olarak yorumlamıştır. 'Çiçek'i tarafsız bir terim olarak kullanıyorum.

27, Ubeyd, 8 taç yaprak) ve aynı şekilde Tepe Giyan'da 11.80 metredeki tabakada (AGMA: levha 4.85=şekil 28, 7 taç yaprak) bulunmuştur. Tepe Giyan'da keşfedilen bir düğme mühürde, yukarılarında bir yılan bulunan iki canavar arasına merkezi olarak yerleştirilmiş bir çiçek (AGMA: levha 4.94=şekil 29, 7 taç yaprak) yer almaktadır. Bu, Susa/Sümer mühür sanatında yılanların ve canavarların rolü göz önüne alındığında kesinlikle anlamlıdır. Susa'da keşfedilmiş bir Arkaik mühür üzerinde, vücut kısmı oturur halde cepheden ve başı profilden görünen, karşılıklı şekilde yerleştirilmiş bir keçinin boynuzunu ve köpekgillerden (?) bir hayvanın kulağını tutan, arkasında bir çiçek bulunan, bir insan figürü gösterilmektedir (AGMA: levha 15.258=şekil 31, 6 taç yaprak; bkz. parçalı 15.249). Buradaki figürün bir çoban (Amiet) mı yoksa bir *héros dompteur* mı olduğu belirsizdir. Ancak daha sonraki Hanedanlık Öncesi Sümer hayvan sahnelerinde çiçek sıklıkla hayvanların üzerinde gösterilmiş ve bazen önemli ölçüde güçlü yaratıklarla ilişkilendirilmiştir. Örneğin bir aslanın bağladığı bir boğanın üzerinde (AGMA: levha 25.413=şekil 33, 8 taç yaprak); kanatlı bir akbabaya paralel şekilde, birbirine zıt biçimde yerleştirilmiş iki küçükbaş hayvan ve iki yılanın üzerinde (AGMA: levha 25.410=şekil 32, 8 taç yaprak); boğalar ile bir geyiğin üzerinde, çömelmiş bir aslan ile aynı hizada (AGMA: levha 33.522, Proto-Elam, 8 (?) taç yaprak); bir bitki gövdesi üzerinde karşılıklı duran geyikler arasında (AGMA: levha 48 bis.G, 8 taç yaprak); altta döven insanlar (?) ve bir aslan ile kanatlı bir akbabayla aynı hizadaki bir keçinin üzerinde (Arkaik Ur, AGMA: levha 58.792=şekil 34, 8 taç yaprak) ve kanatlı akbabalar, karşılıklı duran küçükbaş hayvanlar ve kollarını kaldırmış haldeki insan figürleri ile birlikte tasvir edilmiştir (Cemdet Nasr, AGMA: levha 122.1625).

Şekil 26=AGMA: levha 1.7

Şekil 27=AGMA: levha 1.20

Şekil 28=AGMA: levha 4.85

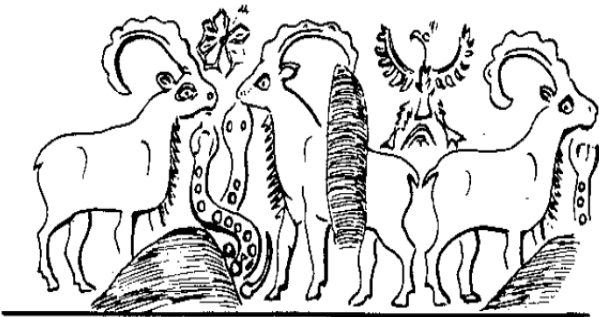
Şekil 29=AGMA: levha 4.97

Şekil 30=AGMA: levha 7.150

Şekil 31=AGMA: levha 15.258

Şekil 32=AGMA: levha 25.410

Şekil 33=AGMA: levha 25.413

Çiçeklerin hayvanlar üzerinde hâkimiyet kuran bir güçle ilişkilendirildiği iddiası, çiçeklerin *héros dompteur* ya da *chasseur* ile doğrudan yan yana görüldüğü uzun bir mühürleme serisiyle doğrulanmıştır. Muhtemelen en eski örnek, Susa I ve II arasındaki ara seviyede keşfedilen yuvarlak bir mühürdür (AGMA: levha

6.123=şekil 5). Daha önce alıntılandığı üzere bu mühürde, yüksek şapkalı, uzun etekli bir kahraman figürün, yüzünün önünde 13 taç yapraklı bir çiçek (bkz. aşağıdaki Akrep Gürzü) ve bir görevlinin üzerinde yer alan testere balığı bıçağıyla tasvir edilen diz çöküp yalvaran bir insan figürünü öldürmesi sahnelenmektedir. Tepe Giyan'da keşfedilen yaklaşık olarak çağdaş dikdörtgen plak mühür, yılan olduğu tahmin edilen bir figür üzerinde egemen olan, profil görünümde noktalı bir başlık takan bir kahramanı tasvir etmektedir. Başın her iki yanında simetrik olarak 6 taç yapraklı çiçekler yer almaktadır (AGMA: levha 7.150 =şekil 30). Hem insanlar hem de hayvanlar üzerinde güç sahibi olan oldukça benzer yapıya sahip bir figür, Luristan'da keşfedilen, erken tarihlere ait büyük dikdörtgen bir plak üzerinde beş köşeli bir çiçekle gösterilirken (AGMA: levha 118.1578B), Proto-kentsel Dönem'e ait bir başka İran mührü, testere balığı (?) ve yılan ile hayvanlar ya da canavarlar üzerinde güç sahibi olan, bölgeye ait (?) bir figürü barındırmaktadır (AGMA: levha 119.1585= şekil 35). Çiçek, daha sonraki mühürlerde, örneğin Tel Fara tarzı mühürlerde (AGMA: levha 60.817, 6 taç yaprak; 67,894, 8 taç yaprak; 70.936, 6 taç yaprak, 937, 8 taç yaprak; 71.945, 8 taç yaprak) ve daha sonraki döneme yani Akad Dönemi'ne ait olsa da son derece net bir sahnede, bir esiri tokatlayan hükümdarın yüzünün önünde, hayvanları avlayan ya da evcilleştiren egemen, bazen hayvan başlı kahramanlarla birlikte görünmeye devam etmektedir (AGMA: levha 112. 1485).

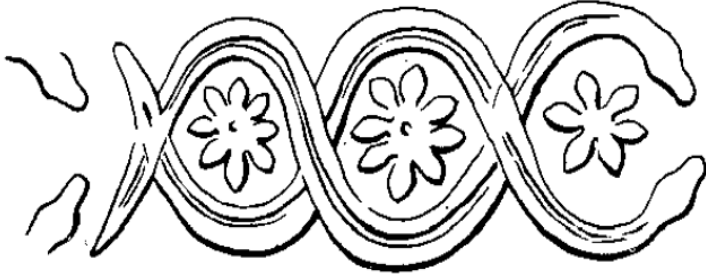
Susa/Sümer mühür sanatında çiçeğin kutsal bir varlık, kahraman ya da kral figürüyle ilişkilendirildiği bir başka gösterim türü de sunum, adak ya da ibadet sahneleridir. Uruk'ta bulunan hasarlı bir mühürde, saçları arkadan örülmüş büyük bir figür, yüzünün önünde 6 taç yapraklı çiçek bulunan ikinci bir figürün önünde kollarını kaldırmış şekilde sahnelenmektedir (AGMA: levha 13 bis.B). Ur'da keşfedilen, geçiş döneminden çok daha sonraki bir örnekte, örgülü saçlı, kolunu kutsal sembollerle çevrili bina cephesine (yukarıda tartışıldı) kadar uzatan benzer bir figüre yer verilmiştir. Bu figürün başının üstünde bir çiçek ve her iki yanında bir evcil hayvanın diğerine egemen olduğu bir tasvir yer almaktadır (AGMA: levha 62.831, 8 taç yaprak). Çiçek, bir Cemdet Nasr tabletindeki mühür üzerinde, adak taşıyan bir tören alayı ile bir arada da tasvir edilmektedir (AGMA: levha 122.1634, 7-9 taç yaprak).

Şekil 34= AGMA: levha 58.792

Şekil 35=AGMA: levha 119.1585

Şekil 36=AGMA: levha 14 bis.E

Benim görüşüme göre, bu çeşitli örnek kategorileri, Susa/Sümer mühür sanatındaki çiçeğin, açık ya da mecazi olarak, düzenli şekilde egemen figürlerin motifiyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, daha önce alıntılıdığımız, Susa'da keşfedilen bir Arkaik mühür üzerindeki, dairesel alanlar içinde üç çiçeği çevreleyen, iç içe geçmiş iki yılan gövdesinin çok önemli betimlemesinde (AGMA: levha 14 bis.E=şekil 36; 6, 8 ve 8 taç yaprak), bu sembolik desen, çiçek tarafından temsil edilen kahramanın, yılanların temsil ettiği karanlığın ve kötülüğün güçleri üzerindeki zaferini simgelediğine inanmak için iyi bir neden olduğuna işaret etmektedir. Bunun önemi tam da bu tasarımın, hepsi muhtemelen üslup özelliklerine göre Nakada IIIa Dönemi'ne tarihlenen, Yukarı Mısır'dan gelen üç fildişi bıçak sapının yani Berlin 15137 (ACB: levha XXXVI.51-2), University College London'daki Petrie Mısır Arkeolojisi Müzesi 16294 (şekil 37) ve Cebel et-Tarif (ACB: levha XXXIII.46-8; Cialowicz, bu cilt, şekil 9) altın kulplu bıçak sapının ön yüzünde yer almasından kaynaklanmaktadır. Cebel et-Tarif bıçak sapında yılanlar tıpkı Susa mühründe olduğu gibi iç içe geçmiş haldedir. Üst (kırık) ve orta çiçekler 6 taç yapraklıdır. Alttaki çiçekte, çiçeğin şemsiyesi bıçak sapının çıkıntısını oluşturacak şekilde genişletilmiş olup, 8 taç yapraktan meydana gelmektedir. Bu bıçak sapının ön yüzünde yılan gövdelerinin dışındaki alanda çiçekler yer almaktadır ve arka tarafa doğru devam ederek bir panterin bir geyiğe (?) vahşice saldırdığı, bir aslanın bir Afrika antilopuna vahşice saldırdığı, köpekgillerden bir hayvanın bir yaban domuzuna (?) saldırdığı ve Susa/Sümer tipi bir grifonun bir dağ geçişini arkadan takip ettiği bir sahnenin arka planını oluşturmaktadır (tanımlamalar için bkz. Cialowicz, bu cilt). Çiçeklerin bu devamlılığı, sahneler arasındaki kavram ve anlam birliğini vurgulamaya hizmet etmektedir. Yılanların kıvrımları arasındaki çiçekler, kraliyet hayvanlarının Set'in çöl yaratıkları üzerindeki hâkimiyetini simgelemektedir.

Berlin kırık bıçağının sapındaki simetri, yılanların vücutlarının da aynı şekilde üç sarmal gösterdiğini ve tıpkı Susa mühründe olduğu gibi kuyrukların çapraz olduğunu açıkça göstermiştir. Ancak burada, çıkıntı ortadaki bükümde yer almış ve benzetme, bu çıkıntının da bir çiçekle süslenmiş olabileceğine işaret etmektedir. Arka tarafta, geri kalanı kayıp halde bir çöl yaratığı olan kirpinin üzerinde, kraliyet canavarı olan güzel bir aslan gösterilmektedir. Petrie Müzesi'nin çok daha küçük ama ince bir şekilde oyulmuş bir parçası olan bıçağın sapında, 6 taç yapraklı iki çiçeği çevreleyen, boyunlarından çapraz olmayan ancak birbirine bakacak şekilde dışarı doğru bükülmüş yılan kıvrımları gösterilmektedir.⁹ Hem saldıran yaratık (kedigillerden?) hem de arka tarafta saldırıya uğrayan yaratık (birleşik) belirsizdir.¹⁰ Bununla beraber bu sahne yine açıkça Susa/Sümer mühürlerini anımsatmaktadır. Arkadaki hayvanın sembolik bir anlamı olduğu

⁹ Yılanların her ikisi de bu eserin üzerinde bölgeye ait engerek yılanının çift boynuzlarını açıkça göstermiştir. Bu nedenle flora ve fauna alanındaki diğer pek çok şey gibi Mısırlı sanatçı tarafından 'doğallaştırılmıştır'.

¹⁰ Nesnenin Barbara Adams ve benim tarafından incelenmesi, her iki canavarın vücutlarının siluet olarak temelde aslan gibi görünmesine rağmen, saldırıya uğrayan öndeki yaratığın bir su aygırı ya da hatta bir gergedan kafasına sahip olabileceğini göstermiştir. Arkadaki saldırganın vücudu doğal olmayan bir şekilde uzamıştır. Görünüşe göre yeleli, uzun yatay bir boynu ve oldukça belirsiz bir kafası vardır. Nesne artık daha fazla temizliğe ve korumaya tabi tutulmuştur.

yorumunun ilginç bir göstergesi, ayaklarının altında, Koptos'taki devasa Min heykellerinde, hem ilk Ashmolean heykelinde hem de Kahire heykelinde betimlenenlere tıpatıp benzeyen bir pteroceras kabuğunun varlığıdır (Williams, 1988).

Şekil 37. Petrie Müzesi Bıçağı (UC.16294).

Cebel et-Tarif altın sapın açık kanıtı ve Berlin 15137'den elde edilen dolaylı kanıtlar, New York Metropolitan Müzesi'ndeki Carnarvon bıçak sapının üzerindeki kabartmanın hasar görmüş, taç yapraklara sahip bir çiçekle süslendiğini göstermesi açısından çok önemlidir ve bu, şahlanmış bir aslanın üstün konumunu elinde tuttuğu bir hayvan halkasıyla çevrelenmiştir (ACB: levha XXXII.43-45; Cialowicz, bu cilt, şekil 8). Benim görüşüme göre bu, Edfu yakınlarındaki Ebu Zeydan'da bulunmuş Brooklyn Müzesi bıçak sapının (ACB: levha XXIX-XXX.39-40; Cialowicz, bu cilt, şekil 2) (Churcher, 1984; Needler, 1984: 268-271) ve Sevhaç'da keşfedilen Pitt-Rivers Müzesi bıçak sapının (ACB: levha XXXI.41-2; Cialowicz, bu cilt, şekil 3) hasarlı kabartmalarının da çiçeklerle süslenmiş olabileceği ihtimalini oldukça güçlendirmektedir. Pitt-Rivers ve Brooklyn bıçak saplarının her ikisinde de kabartma kısmında ve arka tarafta sıralanmış şekilde hayvan ve kuş tasvirleri yer almıştır. Tekil tasvirler belirgin biçimde Susa/Sümer mühürlerindeki gibi anımsatmıştır. Ancak bu hayvan tasvirlerinde herhangi bir avlanmaya işaret eden açık kanıt ya da egemen figüre rastlanmadığından, egemenlik manasındaki figürün, kabartmanın üzerindeki çiçek motifi tarafından sağlandığı kanısındayım. Eğer bu doğruysa, o zaman Metropolitan Müzesi'nin çok hasarlı bıçak sapının kabartmasının da bir çiçekle süslenmiş olması muhtemeldir (ACB: levha XXXVII.53-4; Williams ve Logan, 1987: 245 ff.). Eğer öyleyse, bu, çiçeğin kraliyet tekne alaylarıyla ilişkili olduğuna işaret etmektedir (aşağıya bakınız). Kesinlikle çiçek şeklinde süslenmiş kabartmanın bulunmadığı tek bıçak sapı, Cebel el-İrak sapıdır (belki de yukarıda aslanlara hâkim olan kahraman figürünün varlığı nedeniyle) ve burada bile hayvanlar Carnarvon sapında olduğu gibi kabartmanın çevresine yerleştirilmiştir. Burada sahnenin dikey olduğu gerçeğini düşünürsek, şahlanmış bir aslanın kabartmanın hemen altındaki kırık bir tasvirde bir hayvana arkadan saldırması sahnelenmiştir.

Tüm bunlar birlikte ele alındığında, muhtemelen Nakada IIIa Dönemi'ne ait olan bıçak sapları, Susa/Sümer mühürlerinde teşhis ettiğimiz çiçek, şahlanan 'kraliyet' hayvanı ve kahraman/kral figürü arasındaki bağlantıyı etkileyici bir şekilde ortaya koymaktadır. Aşağı Nübye'deki Sayala'da Mezarlık 137'deki Mezar 1'de keşfedilen, aslanların çöl yaratıklarını takip ettiği ve bir filin iki yılını çiğnediği altın gürz sapında olduğu gibi, sıralanmış hayvanları gösteren diğer Nakada IIIa nesnelerinde hâkim bir figür

bulunmamaktadır. Ancak bu hâkim unsur tıpkı güzel, dalgalı pullarla kaplı bıçakların ritüelleştirilmiş kraliyet silahları olması gibi, kralın tutsaklarını öldürdüğü silah olan gürz tarafından temsil edilmiştir (Firth, 1927: 205, şekil 8; Whitehouse, bu cilt, şekil 2). Sıralanmış hayvanlar, Metropolitan Müzesi'nin fildişi tarağında (ACB: levha XXVIII.37-8; Cialowicz, bu cilt, şekiller 6-7) tek başına görüldüğünde bile, görünüşte savaş aletine benzemeyen bir nesne olmasına rağmen bu tür tarakların kraliyet şahsiyetlerinin saç süsü olarak kullanılmış olabileceği dikkate alınmalıdır (her iki taraftaki üst sırada, Sayala gürz sapındakiyle aynı fil motifinin, iki yılanı ayakları altına aldığı sahneye dikkat edin).

Son olarak, çiçeklerin bizzat hükümdarın bir ünvanı ya da ünvanının bir parçası gibi görüldüğü durumlar vardır. Muhtemelen bunların en eskisi, Nakada IIIa Dönemi'ne tarihlenen (Williams'ın tarihlemesi, buna katılıyorum) Mezarlık L'deki mezar 1'de keşfedilen Kustul tütsü kabının üzerindedir. Burada, Williams'ın Yukarı Mısır tacını takan bir kral ve serekh üzerinde bir şahin olarak restore ettiği kırık teknede hafif asimetrik olarak çizilmiş 9 taç yapraklı bir çiçek bulunmaktadır (Williams, 1986: 138 ff., levhalar 34, 38). Metropolitan bıçağının sapının ön yüzünde (Williams ve Logan, 1987: 245-272, şekil 1), yüksek arka kısma sahip bir tekne, yüzünün önünde 5 taç yapraklı bir çiçek bulunan, Yukarı Mısır tacını takmış, oturan bir figür ve onun altında, Narmer Paleti'nin ön yüzünün üst kısmında Kral Narmer'in önündeki payandada yer alan sembol tasvir edilmektedir (ACB: levha XCV. 169; Bard, bu cilt, şekil 5). Kralın başı ile ilgili olarak bu iki işaret, 7 taç yapraklı çiçek ve kral 'Akrep'in gürz başındaki akrep ile tamamen aynı konumdadır (Ashmolean E.3632; ACB: levhalar XCVII-XCIX. 172-6; Bard, bu cilt, şekil 4). Mısır dilindeki okunuşu ne olursa olsun, çiçeklerin bir şekilde kralı adlandırması ya da temsil etmesi gerektiğini, şüphe duyanlar bile kabul etmiştir. Son olarak, Narmer Paleti'nde, kralın sandaletlerini ve su testisini taşıyan hizmetçisi, 6 taç yapraklı bir çiçekle ve onun altında da hm 'hizmetçi' anlamına gelebilecek bir hiyeroglif ile belirtilmiştir (Gardiner, 1957: İşaret U36). Bu nedenle anlamı 'hükümdarın hizmetçisi' olmalıdır. Çiçek aslında kral için (okunuşu bilinmeyen) bir hiyeroglif görevi görmüştür. Akrep Gürzü ve Narmer Paleti'ndeki çiçekler en ayrıntılı Mısır örnekleridir ve yukarıda alıntılanan en iyi Susa/Sümer betimlemelerine en yakın olanlardır. Bunların bir 'festival' sahnesinde, bir cezalandırma sahnesinde ve bir zafer alayında ortaya çıkması anlamlıdır.

Böylece Nakada IIIa-Proto-Hanedanlık dönemlerine ait Mısır anıtları üzerinde yer alan çiçek, Williams ve Logan'ın 'Büyük Kraliyet Dönemi'nin çeşitli unsurları arasında bir bağlantı sağlar: av, zafer, esirlerin öldürülmesi, tekne alayı ve festival. Aynı zamanda Susa/Sümer mühürlerindeki hâkim kahraman figürleri ile Nakada III/Proto-Hanedanlık anıtlarındaki kral arasında bir bağlantı kurmaya olanak tanır. Ortaya çıktığı durumlar yani düşmanlara ve avlanan hayvanlara hükmetme sahneleri ile tören ve ritüel sahneleri yakından ilişkilidir. Bu nedenle çiçeğin incelenmesi, Mısır 'krallık mitolojisinin' Susa ve Sümer'e önemli şeyler borçlu olduğuna dair çarpıcı bir doğrulayıcı kanıt sunmaktadır.

5. Sonuçlar

1. Williams ve Logan'ın yaptığı gibi tartışmak doğruysa,¹¹ Nakada IId-IIIb eserleri üzerindeki motifler, Mısır 'krallık mitolojisinin' ana bileşenlerinin o dönemde zaten var olduğunu gösteriyorsa, o zaman Susa ve Sümer'deki 'ilahi-kahraman mitolojisini' yansıtan motiflerle karşılaştırılabilecek olanın tam da bu motifler olduğu kabul edilmelidir. Motiflerin Mısırlı sanatçıların ellerinde dönüştürüldüğünün farkına varmak da elbette aynı derecede önemlidir (vurgulayacak yerimiz olmadığı bir gerçek). Örneğin, serpopardlar ve grifonlar gibi mitolojik yaratıklar hariç, flora ve fauna Nil Vadisi'ndekilere dönüştürülmüştür.

¹¹ Williams ve Logan, 1987. Bu yazarların iddialarının genel geçerliliği ile aynı fikirde olmak için tüm bu ayrıntılı yorumlarını kabul etmek gerekli değildir ve ben de bunu yapmıyorum.

2. Nakada III Dönemi'nde Mısır ve Aşağı Nübye'de Sümer silindir mühürlerinin kanıtlanmış varlığı ve bunların yerel taklitleri (Boehmer, 1974; bu yazıda tartışılmamıştır) pekâlâ bireylerin ya da grupların sıradan bir araya gelmeleri düzeyindeki ticari ilişkilerin ya da temasların sonucu olarak kabul edilebilir. Susa/Sümer'in 'kahraman mitolojisi' ile Mısır'ın 'krallık mitolojisi' arasında tartışılan benzerliklerin önerdiği karşılıklı ilişkinin bu şekilde ortaya çıkması pek mümkün değildir. Bu, normalde kültürel mirasların yeni bir oluşum meydana getirmek üzere bir araya geldiği bir yerde ve zamanda gerçekleşmesini bekleyeceğimiz türden fikir ve sembollerin aktarımından kaynaklanmış olmalıdır.

3. Bu dönemde Mısır'ın ne Susa ne de Sümer üzerinde tamamlayıcı bir etkisinin bulunmadığı göz önüne alındığında, orada böyle bir kaynaşmanın gerçekleşmiş olması mümkün değildir. Aslına bakılırsa, en çarpıcı ve en eski benzerliklerden bazılarının Sümer'den ziyade Susa'yla olması, Mısır'a etkinin Sümer aracılığıyla değil, başka bir aracı vasıtasıyla geldiğini pekâlâ akla getirebilir.

4. Gerçek şu ki; en azından mevcut bilgilere dayanarak, Susa/Sümer benzerliklerine sahip motiflerin yer aldığı Mısır eserlerinin ağırlıklı olarak Yukarı Mısır/Aşağı Nübye kökenli olduğu gerçeği,¹² böyle bir aracının Fars Körfezi, Hint Okyanusu ve Kızıldeniz yoluyla ya da Arabistan üzerinden Susa ile Mısır arasındaki bazı güney rotalarında var olabileceği fikrinin hemen göz ardı edilmemesi gerektiğini öne sürüyor. Bu bağlamda, yakın zamanda Rice (1990: 242-263) tarafından güçlü bir şekilde işaret edilen, Güneydoğu Arabistan'daki bu motiflerin bazılarıyla ilgili çarpıcı benzerlikler, henüz kanıtlanmış olmaktan ziyade akla yatkın olsa da pekâlâ oldukça anlamlı olabilir. Elbette, Nakada III Dönemi'nde Levant ile Nil Deltası ve dolayısıyla Yukarı Mısır arasındaki temas ve ilişkilere dair kanıtların her yeni keşifle etkileyici bir şekilde arttığı rahatlıkla kabul edilmelidir.¹³ Kaiser (1990) gibi son derece saygın akademisyenler, Sümer motiflerinin Suriye'ye ulaşmanın doğru yolunu bulması nedeniyle Susa/Sümer benzerliklerini bu etkileşimin bir parçası olarak görüyorlar. Benim şu andaki görüşüm, bu çok önemli ticari bağlantıların başlangıçta Levant ile Delta arasında olduğu ve Nakada kültürünün Memfit bölgesine ve Nakada IIIa Dönemi'ndeki Delta'ya yayılmasından sonra Yukarı Mısır'a sızdığı yönünde. Hâlbuki ben yukarıda tartışılan törensel eserler üzerindeki motiflerin, Susa/Sümer'den oldukça farklı bir karakterin, muhtemelen fikir ve inanç düzeyinde kültürel kaynaşmanın gerçekleşmiş olabileceği, henüz keşfedilmemiş güneyli bir aracı sayesinde Yukarı Mısır ve Aşağı Nübye üzerindeki etkisinin sonucu olduğunu düşünüyorum.

Kazılardan elde edilen yeni kanıtlar bu tür tahminlerin asılsız olduğunu kanıtlayabilir. Ancak umarım, bilim insanlarına ve öğrencilere, Nakada kültürünün şüphesiz yerli bir kültür olmasına ve Petrie'nin 'Hanedan Irkı' tezinin onu sunduğu biçimlerde savunulamaz olmasına rağmen yine de Nakada kültürünün Susa ve Sümer ile olan bağlantısına yaptığı vurgunun, buna ilk dikkat çektiği zamanki kadar geçerliliğini koruduğunu hatırlatmış olurum.¹⁴

¹² Bunun istisnaları Kahire paleti (Jd'E 60579=Petrie, 1953: levha H 23-4), Munacat parçası (Fischer, 1958: 77 ff.) ve muhtemelen Louvre paletidir (Fischer, 1958: 86 ff.). Delta'daki bu istisnalar delillerin dengesini tamamen değiştirecektir. Ancak bu durum şu anda Yukarı Mısır'ın lehinedir (aslında bu parçalar Aşağı Mısır'a ulaşmış olabilir).

¹³ Ekim 1990'da Kahire'de düzenlenen 'Geçiş Sürecinde Nil Deltası' başlıklı Kahire Konferansı'nda sunulan bildirimlerde ve tartışmada çok iyi vurgulandığı gibi.

¹⁴ Bu makaledeki bazı görüşler, 1976 gibi uzun bir süre önce Harvard Üniversitesi Peabody Müzesi'nde düzenlenen, bilgilendirici yorum ve eleştirilerden yararlandığım bir dizi seminerde oldukça farklı bir biçimde sunulmuştur. Bu makalenin hazırlanmasındaki çeşitli yardımlarından dolayı bayan Barbara Adams ve Dr. Mark Collier'a minnettarım.

Kaynakça

- Amiet, P. (1980). *La Glyptique Mesopotamienne Archaique*. Paris: CNRS. (AGMA in text).
- Asselberghs, H. (1961). *Chaos en Beheersing. Documenten uit aeneolitisch Egypte*. Leiden. (ACB in text).
- Boehmer, R. M. (1974). "Das Rollsiegel in prädynastischen Agypten", *Arch.Anz.*, 4, 495-514.
- Churcher, C. S. (1984). "Zoological Study of the Ivory Knife Handle from Abu Zaidan", in W. Needler, *Predynastic and Archaic Egypt in the Brooklyn Museum*. Brooklyn, 152-169.
- Firth, C. M. (1927). *The Archaeological Survey of Nubia, 1910-11*. Cairo.
- Fischer, H. G. (1958). "A Fragment of Late Predynastic Egyptian Relief from the Eastern Delta", *Artibus Asiae*, 31, 64-88.
- Frankfort, H. (1939). *Cylinder Seals*. London.
- Gardiner, A. (1957). *Egyptian Grammar*. Third ed., Oxford.
- Hoffman, M. A. (1980). *Egypt before the Pharaohs*. London.
- Kaiser, W. (1957). "Zur inneren Chronologie der Naqadakultur", *Archaeologia Geographica*, 6, 69-77.
- Kaiser, W. (1990). "Zur Entstehung des gesamtägyptischen Staates", *MDAIK*, 46, 287-299.
- Kantor, H. (1965). "Egypt and its Foreign Correlations", R. W. Ehrich (Ed.). *Chronologies on Old World Archaeology*. Chicago.
- Needler, W. (1984). *Predynastic and Archaic Egypt in the Brooklyn Museum*. Brooklyn.
- Petrie, Hilda (1953). *Ceremonial Slate Palettes*. London: BSAE 66b.
- Petrie, W. M. F. (1939). *The Making of Egypt*. London.
- Rice, M. (1984). *Egypt's Making*. London: Routledge.
- Williams, B. B. (1986). *The A-Group Royal Cemetery at Qustul: Cemetery L*. Chicago: University of Chicago Oriental Institute Nubian Expedition 3.
- Williams, B. B. and Logan, T. J. (1987). "The Metropolitan Museum Knife Handle and Aspects of Pharaonic Imagery before Narmer", *JNES*, 46, 245-285.
- Williams, B. B. (1988). "Narmer and the Coptos Colossi", *JARCE*, 25, 35-59.